

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Arhiivinduse õppetool

Merlin Lumiste

**VON PISTOHLKORSIDE RUTIKVERE MÕIS 18. SAJANDI LÕPUL JA
19. SAJANDI ESIMESEL VEERANDIL**

Magistritöö

Juhendaja: cand.hist. Tiit Rosenberg

Tartu 2015

SISSEJUHATUS	4
1. RUTIKVERE MÕISA MAJANDUSBILANSID AASTATEL 1811-12, 1813-14 JA 1814-15	9
1.1. Teravili	11
1.2. Natuura	16
1.2.1. Aiamaa	16
1.2.2. Kaubaartiklid	18
1.2.3. Loomad	19
1.3. Ettevõtted	22
1.3.1. Viinaköök ja õllepruulikoda	22
1.3.2. Telliselööv	25
1.3.3. Klaasikoda	26
1.4. Kassa	28
1.4.1. Tulud	29
1.4.1.1. Alkohoolsete jookide müük	29
1.4.1.2. Nuumamistasu	30
1.4.1.3. Teraviljade müük	31
1.4.1.4. Loomakasvatussaaduste müük	31
1.4.1.5. Telliselöövi toodangu müük	32
1.4.1.6. Lina ja lõnga müük	32
1.4.1.7. Heina müük	32
1.4.1.8. Muud sissetulekud	33
1.4.2. Kulud	34
1.4.2.1. Teravili	35
1.4.2.2. Maksud	35
1.4.2.3. Palgad	39
1.4.2.4. Toiduained	41
1.4.2.5. Rasv, õli	43
1.4.2.6. Õled ja hein	44
1.4.2.7. Muud väljaminekud	45

2. RUTIKVERE MÕISATEENIJAD NING TÖÖLISED 19. SAJANDI ESIMESEL VEERANDIL	49
2.1. Mõisateenijad 1795., 1805., 1811., 1816. ja 1817. aastal	50
2.1.1. Mõisasundijad	50
2.1.2. Teenijarahvas	51
2.1.3. Sulasrahvas	54
2.1.4. Mõisakäsitöölised	55
2.1.5. Mõisa teenistuses olevad kohapidajad	57
2.1.6. Mõisateenijate kihi struktuurist	59
2.2. Rutikvere mõisa ametnikud ja töölised perioodil 1798-1816	60
2.2.1. Sakslastest ja venelastest mõisa ametnikud ja töölised	60
2.2.2. Klaasikoja töölised	62
KOKKUVÕTE	65
SUMMARY	70
KASUTATUD ALLIKAD	73
LISAD	77
Lisa 1 Rutikvere mõisa teraviljade saagikus 1811-1816	77
Lisa 2 Rutikvere mõisa terviljade sissetulekud ja nende struktuur	78
Lisa 3 Rutikvere mõisa teraviljade väljaminekud ja nende struktuur	80
Lisa 4 Rutikvere mõisa alkoholsete jookide arvestus	82
Lisa 5 Rutikvere mõisa telliselöövi toodangu arvestus	83
Lisa 6 Rutikvere mõisa aiamaasaaduste arvestus	84
Lisa 7 Rutikvere mõisa lina ja selle saaduste arvestus	87
Lisa 8 Rutikvere mõisa kaubaartiklite arvestus	88
Lisa 9 Rutikvere mõisa kassa sissetulekute ja väljaminekute arvestus	89
Lisa 10 Rutikvere ametiga mõisateenijate koosseis ja struktuur 1795., 1805, 1811., 1816. ja 1817. aasta andmetel	91

SISSEJUHATUS

Agraarajaloo uurimisel on peamiselt tähelepanu pööratud talumajandusele, talupoegadele ja nende suhetele mõisaga. Vähem on huviorbiidis olnud põllumajandusliku tootmise teine pool: mõisamajandus, mida iseloomustasid turunduslikud suhtes nagu mõis-üksikisik, mõis-talu, mõis-mõis, mõis-linn ja mõis-riik.

Peamine põhjus, miks mõisate majandust tervikuna on vähem uuritud, peitub ilmselt allikate nappuses. Nimelt on vähesel määral säilinud mõisamajanduslikku dokumentatsiooni, mis sageli ei pruugi katta pikki ajaperioode. Samas vajavad vastuseid küsimused, mis seotud mõisate majanduse toimimisega, teiste seas sissetulekute allikaline baasi ja realiseerimise küsimus, samuti rahaliste tehingute roll mõisamajanduses, milledele ilma vastava majandusliku dokumentatsiooni käsitlemata vastust anda pole võimalik. Seega on oluline uurida ning analüüsida võimalikult palju mõisate majanduslikku dokumentatsiooni, et saaks anda senisest põhjalikumalt ülevaadet mõisate majandamise toimimise kohta. Käesoleva magistritöö peamine eesmärk ongi anda ülevaade ühe mõisa majandusaruannetest ning nõnda aidata kaasa täpsemate üldistuste tegemisele 19. sajandi mõisamajanduse kohta.

Historiograafias on spetsiaalselt mõisamajandusele pühendatud teoste arv väike. Arnold Soom uuris 16. ja 17. sajandi Baltimaade eramõisa majanduslikku üksust ning käsitles sellele vastaval põlluharimise, mõisaettevõtete ja koormiste temaatikat, paari konkreetse mõisa puhul on lähemat käsitlust saanud rahalised kulud ja tulud.¹ Oma teoses feodaalse põllumajandusliku kriisi kohta on Juhan Kahk puudutanud ka 19. sajandi mõisamajandusega seotud küsimusi ning välja toonud näiteks Kuremaa mõisa teravilja, alkoholi ja raha sisse- ja väljaminekute arvestust..² Põhjalikumalt vaid ühe mõisa majandusele on pööranud tähelepanu Tiit Rosenberg uurides Saaremaal asuva Tumala mõisa 18. sajandi majanduse struktuuri ja toimimist nii põllumajanduslikust (peamiselt teravilja) kui

¹**Soom, Arnold.** Das Herrenhof in Estland im 17. Jahrhundert. Lund, 1954. **Soom, Arnold.** Gutswirtschaft in Livland am Ausgang des 16. Jahrhunderts. – *Zeitschrift für Ostforschung*. Jg.5, H.1, 1956, 34-57.

²²**Kahk, Juhan.** Die Krise der feudalen Landwirtschaft in Estland. Tallinn: Eesti Raamat, 1969.

rahalisest küljest.³ Seega on käsitluse all olnud mõisate majanduslikke näitajaid nii Eesti- kui ka Liivimaalt 16.-19. sajandini, kuid pole vaadeldud ühe mõisa majandusaasta kõiki sissetulekuid ja väljaminekuid, silmas pidades peale vilja ka teisi naturaalsissetulekuid.

Mõisamajanduse valdkondadest on laiemalt uurimist leidnud alkoholitootmine, mida käsitletud üksikuurimustes ja eraldi teemadena üldkäsitlustes ja käsiraamatutes. Otu Ibius on põhjalikult uurinud alkoholitootmise ajalugu.⁴ Käsikirjaline arhiivainesele põhinev ülevaatlilik uurimus hõlmab alkoholitootmise ajalugu alates 13. sajandist kuni 1918. aastani kajastades alkoholi tootmist, tarbimist ja turustamist nii maal kui ka linnas. Populaarteaduslikumas teoses keskendus Ibius piiritusetööstuse ajaloole andes ülevaate erinevate perioodide viinapõletamisõigusest, piiritusetehaste paiknemise, sisseseade, tootmisvõimsuse aga ka toodangu suuruse ja viinatootmise tähtsusest majanduses. Viimast teemat 18. ja 19. sajandi lõikes on Otu Ibius käsitlenud põhjalikumalt eraldi ilmunud artiklis, kus näitas piiritusetööstuse rolli ja tähtsuse muutumist põllumajanduses 19. sajandi jooksul. 19. sajandi alguses lahendas piiritusetööstus sissetulekute suurendamise, teravilja kasvatamise laiendamise ja sööda- ning väetiseprobleemid. Soodsa seisu tõttu turul kestis viinatootmise kõrgaeg kuni 1820. aastateni, seega hõlmates ka antud töö perioodi.

Alkoholi puudutavatest üldkäsitlustest on olulisem Otto Friedrich von Pistohlkorsi enda poolt kirjutatud viinapõletamise käsiraamat, mis ilmus August Wilhelm Hupeli majanduskäsiraamatu teise köitena, ehkki ka esimeses köites pühendati teemasse sissejuhatav alapeatükk.⁵ Pistohlkorsi andis ülevaate, kuidas viinakööki üles seada ning milline oli

³**Rosenberg, Tiit.** Tumala mõisa majandusest aastail 1722-1777. – *Künnivaod*. Uurimusi Eesti 18.-20. sajandi agraarajaloost, 23-42.

⁴**Ibius, Otu.** Alkoholiajalugu Eestis. I-III, Tartu: [Otu Ibius, 1969-1973]. **Ibius, Otu.** Ühe tööstusharu ajaloost, Tallinn: Eesti Raamat, 1977. **Ibius, O.** Piiritusetööstuse põllumajanduslikust tähtsusest Eestis XVIII ja XIX sajandil – *Eesti NSV Teaduste akadeemia toimetised*, VIII köide, Ühiskonnateaduste seeria, nr 1, 1959.

⁵**Hupel, August Wilhelm.** Oekonomisches Handbuch für Lief- und Ehstländische Gutsherren, wie auch für deren Disponenten; darinn zugleich Ergänzungen zu Fischers Landwirtschaftsbuche geliefert, auch für auswärtige Liebhaber die Liefländischen Verfahrensarten hinlänglich dargestellt werden. Erster Theil. Riga: Johann Friedrich Hartknoch, 1796; **Hupel, August Wilhelm.** Oekonomisches Handbuch für Lief- und Ehstländische Gutsherren, wie auf für deren Disponenten; darinn zugleich Ergänzungen zu Fischers Landwirtschaftsbuche geliefert, auch für auswärtige Liebhaber die Liefländischen Verfahrensarten hinlänglich dargestellt werden. Zweiter Theil, Das Brantweinbrennen nebst dem dazu gehörenden Mälzen und Mästen, in Hinsicht auf Lief- und Ehstland. Dargestellt von **Otto Friedrich von Pistohlkors**, Riga: Johann Friedrich Hartknoch, 1796.

viinapõletamise protsess alates sobiva tooraine valimisest lõpetades järelprodukti praaga kasutamisest härgade ja sigade nuumamise juures.

Allikais esinevate mõisaomanike ning erinevate asutuste ametnike tuvastamist võimaldavad Liivimaa rüütelkonna genealoogilised käsiraamatud,⁶ Heinrich von Hagemestri teos mõisate ajaloo kohta⁷ ning baltisaksa biograafiline leksikon.⁸ Mõisaga turusidemetes olevate isikute kohta on otsitud infot ka Tartu tsunfide materjalide hulgast.⁹

Teine magistritöös käsitletav teema on mõisarahvas, kelle all on silmas peetud mõisateenijaid ja mõisa palgal olevaid inimesi. 1813-15 aastate kuldes olid kirja pandud olulisemate teenijate ja ametnike palgad, mistõttu oli asjakohane anda ka ülevaade Rutikvere mõisarahvast fikseeritud ajahetkedel, s.o. hingerevisjonide toimumise ning vakuraamaute koostamise aeg.

Mõisarahva alla liigituvatest mõisa- ja külakäsitöölisest Eesti- ja Liivimaal on põhjalikult ning ülevaatlikult kirjutanud Jüri Linnus,¹⁰ hingeloendite põhjal on talurahvast käsitlenud Eestimaa osas Sulev Vahtre, Liivimaa talurahva, sh mõisateenijate arvu kohta on kirjutanud Herbert Ligi.¹¹ Mõisateenijate kihi koosseisust on ülevaate andnud 1816-1822. aastate hingeloendite ja nimekirjade alusel Tiit Rosenberg.¹²

⁶ **Transehe-Roseneck, Astaf von.** Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften: Teil: Livland, Band 2, Lfg.5, Görlitz: Verlag für Sippenforschung und Wappenkunde C.A. Starke, 1929; **Transehe-Roseneck, Astaf v.** Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften: Teil Livland: Genealogisches Handbuch der livländischen Ritterschaft. Band. 2. Lfg. 9-15, Görlitz: Starke, 1943?

⁷ **Hagemester, Heinrich v.** Materialien zu einer Geschichte der Landgüter Livlands. Zweiter Theil, Riga: Eduard Frantzen's Buchhandlung, 1837.

⁸ **Deutschbaltisches biographisches Lexikon 1710-1960.** Im Auftrag der Baltischen Historischen Kommission begonnen von Olaf Welding und unter Mitarbeit von Erik Amburger und Georg von Krusenstjern. Hrsg. von Wilhelm Lenz. Köln; Wien: Böhlau Verlag, 1970.

⁹ Rahvusaarhiivi ajalooarhiivi (EAA) fondid 1703 Tartu Lihunike Tsunft, 1708 Tartu Pagarite Tsunft ja 1818 Tartu püha Maria Suurgild.

¹⁰ **Linnus, Jüri.** Maakäsitöölised Eestis 18. sajandil ja 19. sajandi algul. Valgus: Tallinn, 1975.

¹¹ **Vahtre, Sulev.** Hingeloendused Eestimaa kubermangus (1782-1858) ja nende andmed talurahva ajaloo allikana I, I-VII peatükk, Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1970; **Vahtre, Sulev.** Hingeloendused Eestimaa kubermangus (1782-1858) ja nende andmed talurahva ajaloo allikana, II, VIII-IX peatükk, lisad, Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1970. **Ligi, Herbert.** Talurahva arv ja paiknemine Lõuna-Eestis aastail 1711-1816. – *Uurimusi Läänemere- ja Põhjala Eestis* II. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised, vihik 371, Tartu, 1976, 33-103.

¹² **Rosenberg, Tiit.** Mõisateenijate kihi koosseis Lõuna-Eestis 19. sajandi esimese veerandi lõpul – *Künnivaod*. Uurimusi Eesti 18.-20. sajandi agraarajaloo kohta. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2013, 148-160.

Töös on vaatluse alla võetud kunagise Liivimaa kubermangu piiriala läheduses Põltsamaa kihelkonnas paiknenud ning perekond von Pistohlkorsidele 1662. aastast kuulunud Rutikvere mõis, mille suuruseks oli 10,75 revisjoniadramaad. Vaadeldaval perioodil oli mõisas tegutsev Otto Friedrich von Pistohlkors (1754-1831), maanõunik, kreisisaadik, botaanik, arhitekt. Lähimaks naabermõisaks oli viie kilomeetri kaugusel asuv Päinurme, mis jäi Eestimaa kubermangu ajaloolisele Järvamaale Peetri kihelkonda, teised ümberkaudsed, üle 10 kilomeetri kaugusel asuvad mõisad jäid samuti Põltsamaa kihelkonda Liivimaa: Pajusi, Adavere, Tapiku, Vana- ja Uue-Põltsamaa.

Mõis ise oli alates 1807. aastast Liivimaa Maakrediidiseltsi poolt sekvestri alla pandud, mistõttu esitati asutusele ka mõisa kohta aruandlust ning arutati Rutikvere mõisa majandust puudutavaid küsimusi. Liivimaa Maakrediidiseltsi Rutikvere mõisa kohta käivate materjalide hulgas on sel põhjusel säilinud ka majanduslikku dokumentatsiooni, mida muidu ei leidu ei mõisa ega von Pistohlkorside arhiivifondides Rahvusarhiivi ajalooarhiivis.

Nimelt leidub Rutikvere mõisa majandusraamatutest tehtud väljavõtteid alkoholi tootmise ja müügi kohta kuue kalendriaasta kohta perioodil 1811-1816, lisaks tera- ja kaunviljade külvi ja saakide suuruste kohta samal perioodil ning magistritöö seisukohast olulisematena 1813-14 ja 1814-15 majandusaastate koondaruanded teraviljade, aiamaa-saaduste, alkoholi, kaubaartiklite, loomade ning rahaliste sissetulekute ja väljaminekute kohta. Kolmandaks vaatluse all olevaks majandusaastaks on 1811-12, mille kvartaliaruanded¹³ pärinevad perekond Pistohlkorside arhiivifondist Otto Friedrich von Pistohlkorsi puudutavate materjalide hulgast. Üks majandusaasta kestis ühe aasta 1. maist teise aasta 1. maini. Aruannetes fikseeriti esmalt ära sissetulekud, mille lahtris märgiti ära nende päritolu ning kogus naturaalkulude (või rahas), kõrval-leheküljel aga pandi samamoodi kirja väljaminekud. Kassa ehk rahaliste kulude-tulude lahtris märgiti enamjaolt ära ka ostu- ja müügihinnad, mis on väärtuslikuks teabeks tollasest turusuhetest. Arveldati bankorublades ehk assignaatides, mis oli Tsaari-Venemaal hõbemüntide kõrval kehtinud paberraha, milles

¹³Majandusaasta oli jagatud neljaks kvartaliks või perioodiks: mai kuni juuli lõpp, juuli lõpp kuni oktoobri keskpaik, oktoobri keskpaik kuni jaanuari lõpp, jaanuari lõpp kuni aprilli lõpp.

toimusid 1812. aastast alates kõik maksmised päevakursi alusel. Hõberubla ja assignaatide vaheline kurss oli 1839. aastani fikseerimata¹⁴

Vaatluse all olevate aastaaruannete puhul tuleb silmas pidada seda, et nii-öelda kassa ehk rahalised tehingud ei kajasta kogu mõisa puudutavaid sisse- ja väljatulekuid. Mõisniku isiklikuks kasutamiseks mõeldud rahasummad, nende päritolu ja kasutamisotstarbed majandusraamatute andmetes puuduvad. Ka tuleb arvestada mõisa seisundit: ta oli sekvestri all ning pidi tegema laenuasutusele regulaarseid tagasimakseid, millest täieliku pildi saamine on keeruline. Ehk taas kord tuleb mängu allikate nappus. Mistõttu teadvustab töö autor ka tõdemust, et täielikku ülevaadet mõisa rahalistest sissetulekutest ja väljaminekutest pole võimalik anda.

Töö on jaotatud vastavalt temaatikale kahte peatükki. Esimene peatükk põhineb 1811-12, 1813-14 ja 1814-15 majandusaastate aruannete andmestikul ning on valdkondade kaupa jaotatud alapeatükkideks. Teine peatükk käsitleb mõisateenijaid 1805., 1811., 1816. Ja 1817. aastal koostatud nimekirjade alusel. Lisaks on mõisa ametnike ja tööliste palkade ja arvu kohta teabe saamisel tuginetud majandusaruannetest pärinevale informatsioonile ning 1798. aastal EELK Põltsamaa koguduse poolt koostatud saksa ja vene soost isikute nimekirjale. Peatükk on jaotatud kaheks alapeatükiks, esimene käsitleb mõisateenijaid ning teine mõisa ametnikke ja töölisi.

Lähtuvalt töö eesmärgist püstitati järgnevad uurimisküsimused:

1. Millistest allikatest pärinesid mõisa naturaalsissetulekud ning millistes vahekordades need esinesid?
2. Kas mõisa toodangu realiseerimisel domineeris omatarve või müük mujale?
3. Kas Rutikvere mõisas turustati rohkem naturaalseid tooteid või töödeldud toodangut?
4. Kellele oli mõis turusidemetes?
5. Milline oli mõisa rahaliste tulude ja kulude jaotuslik struktuur?
6. Milline oli Rutikveres mõisarahva koosseis ning nende kihistus?
7. Millised on andmed mõisateenijate palkade kohta?

¹⁴ **Eesti ajalugu V.** Pärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Peatoimetaja Vahtre, Sulev, tegevtoimetajad Karjahärm, Toomas, Rosenberg, Tiit. Tartu: Ilmamaa, 2010, lk 186-187

1. RUTIKVERE MÕISA MAJANDUSBILANSID AASTATEL 1811-12, 1813-14 JA 1814-15

Et saada pilti Rutikvere mõisa majanduslikust toimimisest, peab esmalt fikseerima mõisa majandusliku võimekuse.

Rutikvere mõisa põllumaa iga välja suuruseks hinnati 70 vakamaad (ca 25,9 ha), seega kokku 210 vakamaad. Mõisale kuulus samuti kolm karjamõisa, Jürgensbach (Pendi), Friedrichshof (Nurga) ja Carlswald (Uinvilja). Jürgensbach asus mõisast vähem kui kahe kilomeetri kaugusel ning selle põllumaade suuruseks oli hinnatud 30 vakamaad. Friedrichshof ning Carlswald olid mõisast kaugemal, ca 12 kilomeetri kaugusel ning asusid üksteisest ligikaudu kahe kilomeetri kaugusel ning nende põllumaid oli hinnatud vastavalt 120(110) ja 60 vakamaa suuruseks.¹⁵ Mõisapõlde harisid Kõrkküla (*Körküll*) ja Arisvere (*Arristfer*) küla talupojad.¹⁶

Peamisteks põllukultuurideks olid nisu, rukis, oder ning kaer. Lisaks kasvatati Rutikvere mõisas kaunviljadest läätsesid, herneid ning ubasid. Aiamaal kasvas veel mõisa tarbeks humal, lina ja kanep.¹⁷ Loomakasvatuses oli Rutikvere mõisas eelisarendatud nuumhärjakasvatus, mida võimaldas mõisa kahes viinaköögis tekkiva praagi olemasolu.

¹⁵ EAA (Ajalooarhiiv) 2469-3-223, 120: Rutikvere ja karjamõisate põldude suurus vastavalt kaartidele, 15. september 1817. Lisatud on ka kirje, et Friedrichshofi karjamõisa maadel asuva telliselöövi tõttu on põllupinda karjamõisas 10 vakamaad vähem. Algselt asus telliselööv Jürgensbachi karjamõisas, kuid aastaks 1817 oli see savi puudumise tõttu teise karjamõisa üle viidud (EAA-2469-3-222, 127p). Millal see täpselt toimus, pole selge. Et aga telliselöövi jaoks kasutati endisest klaasikojast pärit palke ning et Otto Friedrich von Pistohlkors teatas 1813.aastal, et lagunev klaasikoda oli tormis hävinud (EAA-2469-3-222, 30: Esildis Eesti distrikti direktioonile, saadud 24. oktoober 1813), siis võis see toimuda vahemikus 1813-1817.

¹⁶ 1805. aasta vakuraamatu kohaselt kandsid mõisakoormisi kokku 33 (sh 10 hajatalu) ja 1817. aasta vakuraamatu kohaselt 34 talu (hajatalusid pole eristatud). (EAA 567-2-1123: Rutikvere 1805. a. vakuraamat (25.10.1805); EAA 567-1-140, 10-13: Koormiste nimekiri (26.10.1817).

¹⁷ EAA 2469-3-223, 191p-192, 194p: Rutikvere mõisa herne, oa, läätsede, lina- ja kanepiseemne ning muud naturaalsissetulekud ja -väljaminekud 1813-1814.

Rutikvere mõisa põhiterritooriumil asus mitmeid majandushooneid.¹⁸ Neist suurim oli karjaõu (*Viehgarten*), mis koosnes neljast eraldiseisvast nelinurkselt paiknevast hoonest, millest kaks mõõtmetega 20x4,5 sülda ning kaks mõõtmetega 13x4,5 sülda, kõik 15 sülda kõrged. Veiste jaoks oli püstitatud ka suur (25x5 sülda) kivikatusesga kivist nuumatal (Maststall) 50 härjale. Hoiustamiseks eksisteeris kivikatusesga käsiait (*Handkleete*), neli sülda ja neli jalga pikk ning kolm jalga lai, vana puidust topeltait-tõllakuur (*doppelte Hofskeete*), kivist ait,*kivikatusesga magasihoone (*Vorrathe-Magazin-Gebäude/Bauern-Vorrathsmagazin*), heinaküün* (*Heuscheune*) ning võlvitud laega jääkelder. Mõisa käsutuses oli nii tavaline rehehoone* kui topeltrehi* (*doppelte Riege*). Ehitatud oli massiivne kivikatusesga majandushoone(33 sülda 4 jalga x 5 sülda 3 jalga), mis majutas endas nii elamisruumid mõisavalitsejale, viinaköögi (*Brandweinsküche*), õllepruulikoja (*Brauküche*), linnasekoja (*Mälzerei*) kui ka sepikoja. Lisaks leidis mõisas vana püttsepa elamu, mida aastaks 1817 oli ümberkorraldatud, et selles saaks tegutseda kool ning korstnaga varustatud kivist kasvuhoone.

Friedrichshofi karjamõisas asus mõisa teine nuumatal* 30 härjale. Samuti leidis seal jahuaht (*Mehlkleete*) ning viljaait (6x4 4/7 sülda).Neile lisandus topeltrehi (21,5x6,5 sülda), mille juurde 1813. aastal ehitati eraldi uus aganakuur ning korratooliste tuba (*Korden-Stube*). Carlswaldi karjamõisas asus topeltrehi (28x8 sülda) koos aganakuuriga, viljaait ning vahi elamu. Karjamõisas asus ka kolmest tiivast koosnev, kuid 1817. aastaks suuresti sissevajunud karjatal. Jürgensbachi karjamõisas ei asunud 1807. aastaks enam ühtegi majandustegevuseks sobilikku hoonet, karjaaed ning rehed olid kõik lagunened.

Rutikvere ja selle karjamõisates asusid ka mitmed ettevõtted. Mõisasüdames asus juba nimetatud viinaköök ning õllepruulikoda. Mõisasüda läbiva Põltsamaa jõe ääres asus ka kivist gooti stiilis ehitatud vesiveski (15 sülda kõrge, 9 5/7x 8 2/7 sülda), kus ühe katuse all oli kolm veskikivi ning saeveski. Friedrichshofi karjamõisas asus mõisa teine viinaköök ning tuuleveski. Sinna rajati ka mõisa telliselööv (21x5 sülda), kui selle tegevus Jürgensbachi karjamõisas lõpetati. Viimases asus veel lubjaahi (*Kalchbrennerey*).

¹⁸ Andmed on pärit aastast 1807 ning 1817, vastavalt: EAA-957-1-1797, nummerdamata: Inventarium, Rutikvere mõisas leiduvad elu- ja majandushooned, 1. august 1807 ning EAA-2469-3-223, 125-127p, Rutikvere mõisas leiduvate hoonete nimekiri, 15. september 1817. Hooned, mille kohta pärineb teave vaid aastast 1817, on ära märgitud tähistusega „*“.

Carlswaldi karjamõisa läheduses oli asunud ka mõisa klaasikoda, kuid see oli 1813.aastaks oma tegevuse lõpetanud.

Rutikvere mõisale kuulus kokku neli kõrtsi, kus mõisas toodetud alkoholi kohalikul tasandil müüdi. Võrdluseks: 19. sajandi esimesel veerandil oli Viljandimaal iga 72 mõisa kohta vaid 2,2 kõrtsi.¹⁹ Üks kivikatusesga savipätsidest (*lehmpazzen*²⁰) ehitatud kõrts* (*Krug*) (17x 5,5 sülda) asus mõisasüdame lähedal maantee ääres. Teine kõrts-joogikoht (*Schenke*) (7x 3 2/7 sülda) asus Jürgensbachis. 1807. aasta andmetel kuulus selle juurde stadoll (suur küüni- või tallitaoline ruum sõidu- ja veoriistade jaoks²¹). Neid kõrtse varustas ilmselt Rutikveres asunud viinaköök ning õllepruulikoda. Friedrichshofi viinaköögi saadused realiseerti Friedrichshofi kõrts-joogikohas (6x4 sülda) ning Carlswaldi lähedal olevas kõrts-joogikohas, mis asus endise klaasikoja juures, mida on ka Vabriku kõrtsiks nimetatud. 1807. aasta andmete kohaselt oli varustatud stadolli ning jääkeldriga (10x5 sülda).

1.1.Teravili

Rutikvere mõisas oli üheks suuremaks tootmisharuks teraviljakasvatuse. Enim kasvatati rukist ja otra, mis olid olulised toorained majapidamises ja alkoholi valmistamiseks, lisaks kaera ning nisu. Viinapõletamine oli peamine põhjus, miks mõisas teravilja suurtes kogustes kasvatati.

Teraviljasaakide suurused sõltusid paljuski ilmast. Keskmiseks heaks saagiks peeti ühest seemnest saadud 7-8 seemet, rahuldavaks saagikuseks üldiselt 5-6, halvaks saagiks seevastu 3-4 seemet, mis tavaliselt tähendas ilmastikust tingitud vilja äpardumist. 1811. aastat peeti üldiselt heaks aastaks, 1812.-13. aastat rahuldavaks, 1814.-15. aastat halvaks ning 1816. aastat rahuldavaks. Rutikvere mõisa teraviljade keskmist saagikust perioodil 1811-1816 saab pidada veidi paremaks vaadeldavate aastate keskmistest, kuna see püsis praktiliselt stabiilselt rahuldava – 5-6 seemet – saagikuse juures. (vt Lisa 1).

¹⁹ Eesti talurahva ajalugu, I köide. Eesti Teaduste Akadeemia, Ajaloo Instituut, Tallinn: Olion, 1992, lk 426.

²⁰ Savi segati õlgedega ning moodustati sellest pätsid, millest hooneid laoti. Taoline hoone oli tulekindlam kui puidust ehitus.

²¹ **Ibius, Otu.** Alkoholiajalugu Eestis. I-III. Alkoholikaubandus Eestis feodalismi ajal (XIII sajandist aastani 1810), Tartu, käsikiri, lk 56.

Teisena sõltusid saakide suurused ka maa kvaliteedist ning väetamisest. 1817. aasta andmetel väetati igal aastal pool Rutikvere mõisapõllust, kolmandik Carlswaldi ning neljandik Friedrichshofi ja Jürgensbachi maadest.²² Seega said Rutikvere maad kaks korda rohkem väetist perioodil, mis kulus Friedrichshofi ja Jürgensbachi kõikide maade väetamiseks ühe korra. Viimastest paremas seisus oli ka Carlswaldi maad. Taoline erinevus kajastub ka vastavate põllumaade saakides.²³ Viljakam Rutikvere mõisamaa andis kahel aastal kokku saagikuseks keskmiselt 8, Friedrichshofi maad 4 ning Carlswaldi maad 6 seemet.

Majandusaastatel 1811-12, 1813-14 ja 1814-15 oli mõisa teravilja sissetulekud 4 518,5, 4 681,75 ja 4 144,25 vakka.²⁴ Nendest kogustest moodustas oma mõisa põldudel koristatud saak aastas 52-62%, ostetud vili aga 20-38%. Andamina talupoegade käest saadi kokkuvõtlikult vaid väike osa: 1,6 ja 1,9% ehk vastavalt 76,5 ja 77 vakka, täpsemalt 1,4-1,7% rukki, 1,4-1,9% odra ja 3-4% kaera aastatest sissetulekute (vt Lisa 2).²⁵ Mõis ei suutnud siiski toime tulla vaid enda põldude saagist, vaid oli sunnitud ostma vilja mujalt juurde, ilmselt tingituna viina põletamiseks vajalikest suurtest kogustest. Alati pole võimalik kindlaks teha, kust täpsemalt vili pärines. Näiteks on rukist mõisa ostetud konkreetset kolmest mõisast, Adaverest ja Eestimaa kubermangu jäänud Pärnurmest ja Kurust, teisalt aga mitmete mõisaametnike ja metsavaht Beecki vahendusel, mistõttu vilja

²² EAA 2469-3-223, 111. Eeldada võib, et antud korraldus kehtis ka varasemate aastate kohta.

²³ 1813-14 ja 1814-15 majandusaruannetes on konkreetset välja toodud, kui palju kuhu külvati ja kust kui palju vilja koristati, v.a Jürgensbach, mille kohta eraldi saagi kogused puuduvad. Et nisu puhul on võimalik eristada vaid mõisamaa külvi-saaki, siis on jäetud nisu saagikuse arvestamisel välja ning aluseks on võetud kahe majandusaasta rukki, odra ning kaera saagid mõisamaa, Friedrichshofi ja Carlswaldi maade kohta. Saagikuse määrad on ümardatud. Põhineb EAA 2469-3-223, 188p-191, 227p-230: Rutikvere mõisa rukki, odra ning kaera bilansid 1813-14 ja 1814-15 aastal.

²⁴ Siin ja edaspidi on vakkade arv pärast koma on antud kümendsüsteemis ning ümardatud veerandi täpsusega.

²⁵ Mõisa teraviljade, aga ka kaunviljade ning lina- ja kanepiseemnete aastaarvestustes on märgitud üheks sissetulekuallikaks napisõnaliselt „Übermass“, ülemäärasus, mille kogused varieeruvad kõigi puhul süsteemilt. Hetkeseisuga puudub teave, mida taliste sissekannetega silmas on peetud, ning et eristada antud sissetulekuid ülejäänutest, on nad jäetud antud töös arvutuste tegemisel eraldiseisvateks suurusteks. Et Rutikvere mõisa lõplik vakuraamat polnud veel valminud, võib eeldada, et koormiseid kanti 1805. aasta oma järgi. Selle kohaselt pidid talupojad andma mõisale aastas kokku 39 vakka rukist, 24 vakka otra ning 21,5 vakka kaera (EAA 567-2-1123: Rutikvere 1805. a. vakuraamat). Võrreldes neid reaalset laekunud kogustega selgub, et talupojad suutsid vaatluse all olevatel aastatel praktiliselt kogu nõutud vilja mõisale ära tasuda ning võlgu ei jäänud kummalgi aastal mitte rohkem kui 3 vakka. Talupoegadelt saadud andamina on siinkohal mõeldud mõisaandamit (*Hofsgerechtigkeit*), kirikule mõeldud andam (*PriesterGerechtigkeit*) on tabelites arvutatud muude sissetulekute hulka.

tegelik päritolu jääb ebaselgeks.²⁶ Nii moodustas Rutikvere mõisa rukki sissetulekute ostetud vili 28, 38 ja 49%. Odra puhul olid arvud vastavalt 21, 37 ja 28,6%. Mõisa põldudel koristatud kaer rahuldab peamiseid mõisa vajadusi ning seda osteti sisse vaid väikesel määral: 2, 6 ja 8%.

Avalikest maksudest pidi mõis kirikuõpetajale aastas viljas andamit maksma 17 vakka rukist ja sama palju otri ning 13 vakka kaeru. Köster sai ühel aastal 14,75 vakka rukist, teisel aastal samas koguses otri.²⁷ Kohustusliku postihobuste moonana pidi Rutikvere mõis aastas ära andma 31 vakka kaeru.²⁸ Mõisaomaniku Otto Friedrich von Pistohlkorsi tarbeks läks oma mõisast loonustasu viljas: rukist ning kaeru oli ette nähtud kumbagi 36 vakka ning otri 12 vakka.²⁹

Rutikvere mõisas oli 1811-1812, 1813-1814, 1814-1815 aastatel teravilja väljaminek vastavalt 4 001, 4 619,75 ja 4 618,75 vakka (vt Lisa 3) Sellest külvati mõisa ja selle kolme karjamõisa põldudel ening võsamaale nimetatud aastail 10-14% (vastavalt 481,75 -567,25 vakka) mõisa teraviljast. Hinnanguliselt võiks öelda, et 10-15% piires külvimahud mõisas ka püsisid. Täpsemalt läks teravilja väljaminekutest külviks rukkist aastas 8-14%, odrast 9-11%, kaerast 18-27% ja nisust 13-21%. Teravilja müügikogused kõikusid suuremal määral - 0,7 protsendist 6,8 protsendini (26-316 vakka). Erinevatele mõisatöölisele ja -ametnikele maksti aastas palkadeks kokku 134,5-259 vakka teravilja, mis moodustasid kogu vilja väljaminekust 4-6 %.. Erinevate maksudena anti ära 93-152 vakka teravilja ehk 2-4% aastastest väljaminekutest. Veel vähem vilja kulus kolmel majandusaastal loomasöödaks:

²⁶ EAA 2469-3-223, 188p: Rutikvere mõisa rukki sissetulekud 1813-14 aastal.

²⁷ EAA 2469-3-223, 189, 190, 191, 228, 229, 230: Rutikvere mõisa rukki, odra ja kaera väljaminekud 1813-14 ja 1814-15 majandusaastatel.

1814-15 majandusaasta puhul selgub, et Rutikvere mõis on küll ära andnud kirikuõpetajale mõeldud viljaandami, kuid on aga seejärel Põltsamaa kiriku pastor Temmlerilt samad kogused vilja tagasi otnud (EAA 2469-3-223, 188p, 227p, 228, 228p, 229, 229p, 230). Siit võiks järeldada, et mõisale oli oluline mitte ilma jääda oma viljasaagist. Aasta hiljem oli samuti mõis pastor Temmlerilt otra ja rukist otnud, kuid suuremates kogustes kui viljaandami suurus. 1811-12 majandusaastal preestri vilja kogused aga erinevad: rukkiaandami suurus oli 27, odra 9 ja kaera oma 28,5 vakka, köstrile oli mõeldud 14,67 vakka otra, mis vastab üle aasta antava teravilja vaheldumise korrale. Miks antud aastal preestri vilja suurus erinesid teiste aastate omast, on andmete puudusel raske arvata (EAA 2471-1-74, 57, 59).

²⁸ EAA 2471-1-74, 59: Rutikvere mõisa sisse- ja väljaminekud 1811. aasta oktoobrist 1812. aasta veebruarini, EAA 2469-3-223, 191: Rutikvere mõisa kaera väljaminekud 1813-14 aastal, EAA 2469-3-223, 230: Rutikvere mõisa kaera väljaminekud 1814-15 aastal.

²⁹ Andmed pärinevad 1813-14 ja 1814-15 aastatest: EAA 2469-3-223, 189, 190, 191, 228, 229, 230: Rutikvere mõisa rukki, odra, kaera väljaminekud 1813-14 ja 1814-15 aastal. Täpne põhjus, miks Otto Friedrich von Pistohlkorsile oli loonustasu ette nähtud, on teadmata.

0,9-1,3% ehk 35,3-60,7 vakka. Suurim osa mõisa teravilja väljaminekutest vaadeldavatel aastatel kuulus alkoholitootmisele: 49-51% (1950,5-2348,5 vakka) aastastest viljakogusest realiseeriti otseselt viinapõletamisel, 19-22% (870-1010 vakka) töödeldi aastast linnasteks, mida kasutati nii viina kui õlle valmistamiseks.

Nisu osatähtsus majapidamises oli teisejärguline. Teatud osa sellest läks maksudeks, suurem osa müüdi (62-79%).³⁰ Peamiseks põhjuseks ilmselt, et võrreldes teiste teraviljadega oli nisu hind turul tunduvalt kõrgem. 1813. aasta detsembris küsiti Tartu pagariilt vaka nisu eest näiteks nii 11 kui 12 rubla,³¹ mis vastab ka tollehetke turuhinna Tallinnas, kus sälitis (*Last*) nisu maksis 530 ning vakk 12 rubla (vrd vakk rukist maksis 5.9 ja kaer 3 rubla).³²

Seevastu üle 70% mõisa rukist realiseeriti viinaköörides alkoholi tootes, 4-6% kulus mõisa töölistele, sulastele ja teenijatele palkadeks ning alla kahe protsendi nii müügiks kui maksudeks. Rukist müüdi vaadeldaval perioodil suurim kogus tellisemeistrile (11 vakka) ning kõige vähem (üks vakk) härjakarjusele.³³ Lisaks kulus rukist samuti ka näiteks pärmi valmistamiseks ning lõikusetalgute³⁴ aegu, mil ilmselt leiva tarviks jahvatati kolm vakka; poolest vakast rukist ka ühele arsti hoole all olevale haigele noorele.³⁵ 1811-12 aastal pidi mõis riikliku korralduse kohaselt 1812. aasta pearahamaksu tasuma määratud koguses teraviljas,³⁶ Rutikvere mõisa puhul oli selleks 16 vakka rukist.³⁷

³⁰ Nisu väljaminekute tabelis on 1813-14 aasta puhul märgitud, et 3 vakka on läinud andamiks. Olgu märgitud, et tulude arvestusest selgub, et antud kogus nisu ei antud lihtsalt ära, vaid toimus selle müük kümmiseks 24 rubla eest (EAA 2469-3-223, 197. Et aga tegemist oli siiski sisuliselt andamiga, on need 3 vakka arvestatud andami ja mitte müügi alla.

³¹ EAA 2469-3-223, 197p: Rutikvere mõisa rahalised sissetulekud 1813-14 aastal.

³² EAA 2471-1-158, 27: Tallinna kaubabörsi hinnad, 26. november 1813. 1 tallinna sälitis = 44 vakka.

³³ EAA 2469-3-223, 189: Rutikvere mõisa rukki väljaminekud 1813-14 aastal.

³⁴ Talguid korraldati mõisates praktiliste hooajatööde nagu lõikus ja heinategu kiiremaks lõpetamiseks ning talgute lõpus kostitas mõis talgutel osalejaid, seda võidi teha nii toidu ja/või viina ja õlu jagamise näol. Vt **Ligi, H.** Talupoegade koormised Eestis 13. sajandist 19. sajandi alguseni. Tallinn: Eesti Raamat, 1968, lk 236-237.

³⁵ EAA 2469-3-223, 228: Rutikvere mõisa rukki väljaminekud 1814-15 aastal.

³⁶ EAA 297-5-187, pagineerimata. Nr. 3698. Befehl Seiner Kaiserlichen Majestät, des Selbstherrschers aller Reussen u., aus der livländischen Gouvernements-Regierung zur jedermanniglichen Wissenschaften und Nachachtung aller deres, welche es betrifft (sõnastus üldiselt kordus, mistõttu on patente pealkirjad edaspidi antud lühendatult Befehl Seiner Kaiserlichen Majestät...), Riga-Schloss, 24. november 1811. Korraldus anti vene sõjaväe varustamise eesmärgiga.

³⁷ EAA 2471-1-74, 61.

Sarnane pilt avaneb ka odra puhul. Üle 80% sellest läks alkoholitootmisesse: üle poole odrast töödeldi linnasteks, 14-30% kulus viinapõletuseks. Loonustasuks maksti mõisas 2-5%, avalikeks maksudeks ligi 2%, loomasöödaks ning müügiks kumbagi ligi 1%. Väikseim müügikogus oli veerand vakka ehituspuseppadele (*Plotnicken*) ning suurim seitse ja pool vakka, mis müüdi tellisemeistrile.³⁸ Lisakas valmistati odrast tange lõikuse talguteks (2 vakka) ning noore haige tarbeks (0,5 vakka).³⁹

Kaera väljaminekud jagunesid erinevalt teistest viljadest ühtlasemalt. Viinapõletuseks kasutati vaid 12-32% kaerast.⁴⁰ Ligi samapalju (11 ja 33%) müüdi nii mõisas töölistele ja ametnikele. Enim ostis Rutikverest mõisast doktor Bruiningk: 200 vakka, vähim müügikogus oli üks vakk ehituspuseppadele.⁴¹ Palkadeks kulus 4-14% ja maksudeks 7-14% (1811-12 aastal pearahamaksuna 23 vakka kaera).⁴² Kaer oli seevastu mõisas põhiliseks söödaviljaks (6-9%), mida tarvitati nii jahu kui terade näol.⁴³ Kaer söödeti peamiselt mõisahobustele, aga vajadusel ka mõisas viibinud isikute, näiteks seal resideeruvate ohvitseride hobustele. Ka jahvatati kaera vasikate ja karjakoerte tarbeks.

Vaadeldes teraviljade sisse- ja väljaminekute arvestust, ilmneb, et Rutikvere mõisas jäi vaadeldavatel aastatel bilanss alati positiivseks, või ühel juhul ka nulli.⁴⁴ Siit järeldub, et ei majandatud üle oma võimete ning hoolitseti selle eest, et oleksid olemas teatud varud. Ühelt poolt kindlasti juhtudeks, kui viljasaagid peaksid järgmine aasta tulema alla ootuste ning teiselt poolt tähendas kasumisse jäämine mõisa majandamise jätkusuutlikkust.

³⁸ EAA 2469-3-223, 190, 229: Rutikvere mõisa odra väljaminekud 1813-14 ja 1814-15 aastal.

³⁹ EAA 2469-3-223, 229: Rutikvere mõisa odra väljaminekud 1814-15 aastal.

⁴⁰ Kaera väiksemal hulgas kasutamine viinatootmise juures on ka seletatav sellega, et kaer andis võrreldes rukki ja odraga ühe vaka kohta välja vähem toope viina. Kui rukki puhul oli see 24 ja odra puhul 12 toopi vaka kohta, siis kaeral oli see 9 toopi viina vaka kohta (**Hupel, A.W.**Oekonomisches Handbuch..., Zweiter Theil, lk 359-361).

⁴¹ EAA 2469-3-223, 230: Rutikvere mõisa kaera väljaminekud 1814-15 aastal.

⁴² EAA 2471-1-74, 61.

⁴³ EAA 2471-1-74, 55, 57,59, 61: Rutikvere mõisa natuura sisse- ja väljaminekud 1811. a maist augustini, augustist oktoobrini, 1811. a oktoobrist 1812. a veebruarini, veebruarist maini; EAA 2469-3-223, 191: Rutikvere mõisa kaera väljaminekud 1813-14 aastal, EAA 2469-3-223, 230: Rutikvere mõisa kaera väljaminekud 1814-15 aastal.

⁴⁴ Arvesse on võetud ka nii-öelda jäägid eelmisest aastast.

Teiseks saab välja tuua, et peale mõisa kohustuslike ja esmaste vajaduste rahuldamise eelistati Rutikveres teraviljadest otra ja rukist realiseerida suurtes kogustes pigem alkoholi kujul kui seda terana müüa, mis leidis aset rohkem juhuslikku laadi ning kohalikul tasemel.

Seega üldistavalt saaks öelda, et ligi 55% teraviljast saadi mõisa enda põldudelt, 30% viljast osteti sisse ning viljaandami kanda jäi alla 2% teravilja sissetulekutest. Külvati seevastu vilja 10-15% ringis, müüdi 4% ulatuses, majapidamises palkade ja sööda tarvis kulus ligi 6% ning alkoholiks töödeldi keskmiselt 70% teraviljast. Juhan Kahki poolt koostatud 19. sajandi esimese veerandi mõisate teravilja tulude-kulude mudeli kohaselt ulatus mõisamaadelt saadud saak 75-90%-ni, andamivili tõi sisse kuni 15% ning muudest allikatest pärit vili 5-10% aastasest teravilja kogusest. Alkoholitootmisele orienteeritumas mõisas külvati 10% viljast, majapidamises kasutati 5% ning alkoholitootmisele kulutati 85% mõisa teraviljast.⁴⁵ Kahki mudeliga võrreldes on Rutikvere puhul suuremad hälbed sissetulekutes: vilja osteti tunduvalt rohkem sisse, kui üldine praktika seda näitas ning andamina saadi vilja küllalt vähe. Seega mõis tegelikkuses majandas (tootis alkoholi) tunduvalt üle võimekuse, mida enda põlluharimine suutis pakkuda.

1.2.Natuura

Natuura all on silmas peetud heina, herne, humala, lina, läätsede, kanepi ja ubade kasvatust ning tarbimist, samuti kaubaartiklite soola, või ja metalli hankimist ja tarvitamist ning kariloomade ja lammaste üle arve pidamist.

1.2.1. Aiamaa

Rutikvere mõisa tarbeks kulunud kaunviljad hernerd, läätsed ja oad saadi oma aiamaalt. Maalapid olid ka kanepi, lina ning 1813-15 aastal ka humala kasvatamiseks (vt Lisa 6 ja 7). Kanep oli oluline tooraine erinevat laadi majapidamises vajaminevate kinnitusvahendite nagu nõörid, köied ja rakmed valmistamiseks, linast seevastu valmistati lõnga. Humalat kulus õlle tegemiseks. Et viimast kulus rohkem kui mõisa enda saak välja andis, osteti seda

⁴⁵ Eesti talurahva ajalugu, lk 432.

majapidamisse juurde ning küsiti lisa talupoegadelt andami näol.⁴⁶ Eraldi peeti arvestust kanepiseemnete ja -kiudude kohta, sama kehtis lina puhul. Rutikvere mõisas kandsid talupojad andamilõnga koormist ning olid kohustatud ketrama mõisale lõnga. Et aga majandusarvestustes on välja toodud vaid vabadike poolt kedratud lõnga kogused,⁴⁷ võiks eeldada, et vähemalt vaatluse all oleval perioodil langes mõisalõnga ketramise kohustus vabadike arvele.⁴⁸

Kanepikiududest valmistati Rutikvere mõisas peamiselt päitseid, range, köisi ning nõore hobuste ning muude loomade jaoks, osa neist ka möldri ning aedniku tarvituses.⁴⁹ Mõisa lina jagunes majandusaruannetes sugemata ja soetud (ehk kraasitud) linaks.⁵⁰ Esimest anti ära kümnisenä või läks see edasi töötlemisele. Sugetud linas maksti osa mõisatööliste ja sulasrahva palgast ning osa sellest lasti lõngaks kedrata. Enamus mõisa sissetulnud lõngast müüdi ära. Sellisele andmetele põhinedes jääb mulje, et kuna kangakudumiseks jäi lõnga väheseks, pidid mõisa tarbeks kuluvad linased kangad ja riided pärinema muudest allikatest.

Kolmas kasvatatav oluline taim oli humal, mida oli vaja õlle pruulimiseks. Mis kohe otse tootmisesse ei läinud, töödeldi pärmiks, mida ilmselt kasutati peale õlle ka viina-valmistamisel.

Herned, oad ja läätsed olid üks osa loonustasudest, mida mõisarahvale maksti– selleks kulus 46-90%. Väikestes kogustes müüdi neid, eelkõige herneid, ka mõisas töötavatele

⁴⁶ 1805. aasta vakuraamtu kohaselt oli mõisale antavate humalate kogus 125,5 naela, millest vaatluse all olevatel aastatel vähimalt 93,6% ära tasuti.

⁴⁷ EAA 2469-3-223, 195p, 234p: Rutikvere mõisa naturaalsissetulekud 1813-14 ja 1814-15 aastal. 1805. aasta vakuraamtu kohaselt pidid talupojad kokku Rutikvere mõisale andamina ära andma 130 naela linast lõnga, laekus sellest kogusest mõisale kahel aastal 127,5 ja 128 naela. Seega, sarnaselt teraviljale, ei tekkinud mõisa ees palju võlgnikke.

⁴⁸ 1805. aasta seletuskirja kohaselt pidid vabadikunaised talviti ketrama kas 10 naela takkusid või 6 naela lina (EAA- 567-3-109, 8p), 1816. aasta hingerevisjoni järgi oli Rutikvere mõisas ca 20 töövõimelist vabadikunaist (EAA 1865-3-238/4) seega on arvud kooskõlas. Samas on 1805. a seletuskirjas eraldi abiteopäevade all välja toodud lina kogused, mida talupojad üldiselt pidid selle ajani ketrama: 5- ja 6päeva talu 20 naela takke või villa, 4päevased 10 naela lina, 3päeva talu 8 naela lina. Et talupoegadele ketramiseks lina andmine hilisemates majandusaruannetes ei kajastu, võib tähendada seda, et selleks puudus vajadus (EAA 567-3-109, 6p: 1805. aastal Otto Friedrich von Pistohlkorsi poolt kirja pandud seletuskiri seniste abiteotööde kohta: ketramine ja kudumine).

⁴⁹ EAA 2469-3-223, 196, 235: Rutikvere mõisa naturaälväljaminekud 1813-14 ja 1814-15 aastatel.

⁵⁰ Sugemine tähendas pikkade kiudude eemaldamist lühikestest.

meistritele.⁵¹ Herneid kasvatatigi enim, mida erinevalt ubadest ja läätsedest külvati maha 4-5 korda rohkem, tingituna ilmselt herne suuremate kasutusvõimalustega toiduvalmistamisel.

1.2.2. Kaubaartiklid

Hoolimata sellest, et mitmeid eluks ning majapidamiseks tarvilikke vahendeid ja toiduaineid sai mõisas ise kasvatada ning valmistada, sh piimast võid teha, pidi mitmeid olulisi aineid ka sisse ostma. Nende hulka kuulusid näiteks sool, raud ning teras (vt Lisa 8).

Tallinnast toodud soola⁵² kasutati osalt mõisa piimaköögis valmistatud või soolamiseks, suurelt jaolt aga maksti töölistele välja palkadeks, vähe ka müüdi. Kogu valmistatud või müüdi praktiliselt täies ulatuses ära: 1811-12 aastal äriti võid Feklistow-nimelisele isikule,⁵³ 1813-14 Vana-Põltsamaale ning 1814-15 Tartu. Raud ning teras (1813-14) jõudis Rutikvere mõisa Tartu kaupmehe Rundalzow'i vahendusel.⁵⁴ Metalli kulus nii peahoone ehitusel kui veski juures suuremate ja väiksemate objektide tarvis: rõngad, poldid, võll, riivid, konksud, kirkatera, trellid, kruvid, nurgalauad. Lisaks valmistati erinevaid rautisi vakkadele, vankritele ning hobustele kabjaraudu.⁵⁵

⁵¹ EAA 2471-1-74, 61: Rutikvere mõisa naturaälvaljaminekud 1811-12 aasta perioodil veebruar kuni aprilli lõpp: pole täpsustatud, kellele on herneid müüdud, eeldada võib aga, et väikest kogust ei müüdud mõisast välja, EAA 2469-3-223, 192, 231: Rutikvere mõisa herne, oa ja läätsede väljaminekud 1813-14, 1814-15 aastatel.

⁵² EAA 2469-3-223, 194p, 232p: Rutikvere mõisa naturaälssissetulekud 1813-14 ja 1814-15 aastatel. Üks tünder osteti ka Adaverest 1814-15 aastal, 1811-12 majandusaasta puhul täpsustused puuduvad.

⁵³ Kaupmeeste Tartu Püha Maria Suurgildi liikmete seas sellise nimega kaupmeest ei leidunud.

⁵⁴ EAA 2469-3-223, 194p, 232p: Rutikvere mõisa naturaälssissetulekud 1813-14 ja 1814-15 aastatel, 1811-12 aasta puhul täpsustused puuduvad. Rutikvere mõis võis äri ajada Tartu Püha Maria Suurgildi teise gildi liikme Mina Archipow Rundalzow nimelise kaupmehega (EAA 1818-1-52, 3: Liikmete nimekiri, 03.1813-01.1839).

⁵⁵ EAA 2471-1-74, 57p, 59p, 63: Rutikvere mõisa väljaminekud 1811-12 aastal, EAA 2469-3-223, 195, 233: Rutikvere mõisa naturaälvaljaminekud 1813-14 ja 1814-15 aastatel.

1.2.3. Loomad

Rutikvere mõisas peeti peale hobuste veel veiseid (lehmi, härgi, pulle, noorloomi) ning lambaid. Eraldi asusid nii Rutikveres kui Friedrichshofis nuumhärjatallid, kus perioodil 1811-16 peeti vene nuumhärgi vastavalt 40, 67, 70, 68, 70 ning 40 tükki.⁵⁶

Mõisas oli vaadeldavatel aastatel stabiilselt kaks pulli. Veisekari (lehmad ja härjad) kasvas noorloomade arvelt.⁵⁷ Nii lisandus härgade hulka vastavalt 9, 5 ja 6 looma, lehmade koosseis samadel aastatel suurenes 9, 8 ja 6 looma võrra. Vasikaid sündis 1811-12 aastal 18 (nendest 10 lehmikud), 1813-14 aastal 14 (nendest 9 lehmikud), 1814-15 aastal 21 (nendest 12 lehmikud).⁵⁸ Noorloomi osteti juurde vaid 1811-12: kokku 8 isendit.

Mõisas peeti lambaid, kelle juurdekasv sõltus nii noortest talledest kui andamina saadud loomadest.⁵⁹ Tallesid sündis vastavalt 11 ning kaks, 1814-15 mitte ühtegi. Andamina saadi 27, 27 ning 31 lammast.

Loomi langes karjast välja peamiselt haiguste tõttu: 1811-12 aastal kaotati kaks vasikat täide ning üks kopsuhaiguse tõttu, kaks lehma surid punataudi (*rothe Seuche*)⁶⁰; ühe vasika olid maha murdnud hundid. Loomi on ka tapetud: üks lammas tapeti peavigastuse tõttu hädatapu korras, teine nekrutikomisjoni vastuvõtu puhul. Kolm vana lehma tapeti moonakate jaoks. Lihtsalt või ootamatult oli surnud üks vasikas, kaks lammast ning üks härg. Kirikukümniseks läks loomi mitmel viisil: üheksa eluslammast ning kaks vasikat tapetult. Lambaid on ka müüdud: kaks parun Ungernile, viis Budemeistrile ning 25

⁵⁶ EAA 2469-3-223, 117: Väljavõte Rutikvere mõisa majandusarvestusest kariloomade, nuumamise ja või kohta 1811.-1816. aastal, 15. september 1817.

⁵⁷ EAA 2471-1-74, 56, 58, 60, 62: Rutikvere mõisa 1811-12 aasta loomade sissetulekud, EAA 2469-3-223, 196p, 135p: Rutikvere mõisa loomade sissetulekud 1813-14 ja 1814-15 aastatel. Kolmeaastaseks saanud mullikad ja härjad arvestati igal aastal vana karja hulka. Eelmiste aastate seisu järgi oli mõisal härgi vastavalt majandusaastate alguses 26, 21 ja 24 ning lehma 25, 31 ja 37 looma.

⁵⁸ Noorloomi kokku eelmiste aastate seisu järgi oli mõisal vastavalt 47, 40 ja 32.

⁵⁹ Eelmiste aastate seisu järgi oli mõisal majandusaaste alguses vastavalt 35, 22 ning mitte ühtegi lammast ja 17, 16 ning mitte ühtegi talle.

⁶⁰ Silmas on peetud ilmselt siberi katku (*Milzbrand*). Punataudi nimetus on tulnud prantlastelt (*mal rouge*), saksapäraselt *rothe Seuche* (Veith, Johann Emanuel. Handbuch der Veterinärkunde in besonderer Beziehung auf die Seuchen der nutzbarsten Haussäugethiere, für Physiker, Kreischirurgen, Thierärzte und Ökonomen, Zweiter Band, Wien: A. Stauß, lk 1831, 195).

Feklistowile. Karjast oli väljalangenud „karjanaise truudusetuse” tõttu 13 talle ning kaks vasikat, lisaks oli antud üks lammas karjapoistele lihaks.⁶¹

1813-14 langes haiguste (kopsuhaigus, punataud, kõhulahtisus, ussid jt) tõttu välja kaks härga ja lehma, kaheksa vasikat ning üks tall. Kümneks anti ära üheksa lammast ning neli talle, haiguste tõttu hädatappe tehti kolmele lambale ja ühele tallele. Ka see aasta ei pääsetud loomade huntide saagiks langemisest: elu kaotasid üks vasikas ja lammas. Kaupmees Feklistoffile (Feklistow) müüdi 36 lammast ning 12 talle.⁶²

1814-15 kaotas mõis loomi haigustesse vähem kui eelmine aasta: kaks härga, kolm lehma ja neli vasikat. Lõikusetalguliste jaoks tapeti üks lehm. Lambaid müüdi kokku kolmel korral: 21 tükki Tartu lihunikule Schumannile⁶³, seise tükki Tartu pagarile Borkile⁶⁴ ning kolm looma kohalikule taluperemehele.⁶⁵

Loomadelt saadi järeldproduktidena villa ja nahka. Lammastelt sai villa ning kasuka- ja tarbenahka. Villa pügati vastavalt 98 ja 15 naela (1814-15 aasta kohta andmed puuduvad, kuna sellekohast arvestust ei peetud). Nahku saadi 1811-12 aastal 8 (3 veise- ja 5 lambanahka), 1813-14 aastal 9 (5 veise- ja 4 lambanahka) ning 1814-15 vaid üks vasikalt. Parkimisnahka, mis kulus pastelde tegemiseks, saadi esijoones koolnud loomadelt, igal aastal viis tükki. Ilmselt mõisarahva jaoks valmistati 1811-12 üheksast nahast kokku 135 pastlapaari, 1813-14 kaheksast nahast 144 pastlapaari ning 1814-15 kuuest nahast 125 pastlapaari, lisaks osteti juurde kaheksa paari.⁶⁶

⁶¹ EAA 2471-1-74, 56, 58, 60, 63p: Rutikvere mõisa loomade väljaminekud 1811-12 aastal.

⁶² EAA 2469-3-223, 197: Rutikvere mõisa loomade väljaminekud 1813-14 aastal.

⁶³ Tartu Lihunikute Tsunfti kuulus mitu Schumanni nimelist lihunikku, eesnime puudumine allikas teeb konkreetse inimese tuvastamise keeruliseks, näiteks veel 1823.aastal leidis meistrite seas David Schumann, Johann Christoph Schumann ja Gottlieb Schumann (EAA 1703-1-2, pagineerimata: Sellide ja Meistrite register)

⁶⁴ Tartu Pagarite Tsunfti kuulus tol perioodil kaks Borki-nimelist pagarit. Kassadokumendis vahemikust 1817-1819 esineb nii J.B. Borck kui Eduard Borck, kes võisid olla isa ja poeg (EAA 1708-1-41, pagineerimata: Wochentliche Beyträgen zu den steinernen Bredbudengebäude von 23ten Juni 1817 bis zum 1tem Nov. 1819 nach den buden Einnahmen büchern; EAA 1708-1-41, 5p, 6p, 7p).

⁶⁵ EAA 2469-3-223, 236: Rutikvere mõisa loomade väljaminekud 1814-15 aastal.

⁶⁶ EAA 2471-1-74, 55p, 59p, 61p: Rutikvere mõisa naturaalsissetulekud 1811-12 aastal, EAA 2469-3-223, 195p, 234p: Rutikvere mõisa naturaalsissetulekud 1813-14 ja 1814-15 aastal

Villa anti moonakatele ühe osana nende palgast, viis naela igäühele. 1811-12 maksti üheksale moonakale välja 45 naela villa, lisaks tasuta võlana kümme naela 12 mõisasulasele, 1813-14 anti kolmele inimesele kokku 15 naela. Ka pastlad olid eelkõige mõeldud mõisasulastele andmiseks. 1811-12 aasta aruandest selgub, et ühes kvartalis oli ette nähtud igale moonakale kolm paari pastlaid.⁶⁷ Kokku oli tol aastal väljaminek 136 pastlapaari, millest neli paari müüdi ning 54 paari oli mõeldud 12 moonakale võlgnevuse tasumiseks. 1813-14 kulus moonakate ja mõisatööliste jaoks 133 ning 1814-15 aastal 132 pastlapaari.⁶⁸ 1811-12 läks palgavõla katteks 12 moonakale seitse lambanahka 1813-14 ja 1814-15 läksid nahad müüki: esimesel juhul 17 vasika- ja kolm lambanahka ning teisel juhul mõlemat üks.

Loomade toiduks tehti mõisas heina, kahjuks on vaatluse all olevate majandusaastate aruannetes sellekohast arvestust peetud vaid 1811-12 aastal.⁶⁹ Selle kohaselt arvestati heina saaduses ja leisikates (1 saad=20 leisikat).⁷⁰ Majandusaastal oli põldudelt koristatud 1626 saadu, 200 leisikat oli mõisa tarbeks ostetud ning 1003 leisikat saadud talupoegadelt andamina, kokku seega 1 686,15 saadu heina. Heina anti ära kümniseks ja müüdi, kuid enam-jaolt söödeti mõisa loomadele, kokku 1 125,9 saadu heina. Teises kvartalis anti mõisast kümniseks ära 2,25 saadu heina. 2,6 saadu söödeti mõisahobustele ning 6 saadu heina 40 nuumhärjale. Oktoobrist jaanuarini anti mõisast kohustuslikus korras ära postihobuste tarvis moona, nn furaaži 6,3 saadu heina. Sellele lisanduvat söödeti mõisas loomadele toiduks 702,05 saadu heina.⁷¹ Aasta algusest maikuuni seevastu kulus hobuste, härgade, lammaste ja teiste loomade söödaks kokku 272,75 saadu heina ning müüdi 133,95 saadu heina.

⁶⁷ Vastavalt üheksale moonakale kokku 27 ja kaheksale moonakale 24 paari pastlaid. (EAA 2471-1-73, 55p, 57p, 59p).

⁶⁸ EAA 2471-1-74, 55p, 57p, 59p, 63: Rutikvere mõisa naturaälväljaminekud 1811-12 aastal, EAA 2469-3-223, 196, 235: Rutikvere mõisa naturaälväljaminekud 1813-13 ja 1814-15 aastatel.

⁶⁹ EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61. Eelmisest majandusaastast oli alles 293 saadu ning 1293 leisika jagu heinu.

⁷⁰ Siinkohal on leisikad ümberarvutatud saadudeks ja esitatud kümnendarvudes, et tekis heinakoguste vahel parem võrdlusmoment.

⁷¹ Allikas pole välja toodud, kas kolmandas kvartalis arvestati kõiki loomi sh nuumhärgi või mitte.

1.3. Ettevõtted

Rutikvere mõisas tegutsesid viinaköök, õllepruulikoda ning telliselööv.

1.3.1. Viinaköök ja õllepruulikoda

Rutikvere mõisas valmistati alkoholsetest jookidest õlut ja viina. Viimane valmis mitmete väljaõppinud viinapõletajate käe all, keda abistasid rotatsiooni korras teised talupojad. Peaviinapõletaja oli selleks ajaks teotööst ning koormistest vabastatud ning viinapõletuseks vajaliku mõisa vilja jahvatasid tavaliselt ära taluperemehed.⁷²

Viina toodeti kahe kangusega: poolpõletus (*Halbbrand*) ja kakskolmandikpõletus (*Zweidrittelbrand*). Esimene tähendas seda, et kui toodetud viina selle kanguse välja selgitamiseks põletati, siis põles tiiglisse kallatud kogusest ära vaid pool. Kui aga kokku põles ära kolmest klaasist kahe jagu alkoholi oli tegemist kakskolmandikpõletusega ning seega ka kangem kui poolpõletus.⁷³ Liivimaal oli kõrtsis müüdava viinanormiks poolpõletus hõbeda proovi järgi (ligikaudu 50 kraadi), mis oli kangem poolpõletusest vase proovi järgi (ligikaudu 40 kraadi), mida tavaliselt Peterburi saadeti.⁷⁴

Rutikvere mõisas keedeti viina küll vaskkeedunõudes,⁷⁵ kuid majandusarvestustes on arvestatud viina kangust hõbenõu proovi järgi, millele viitab kõrtsides müüdud viina kangus poolpõletusena ning kakskolmandik viina lahjendamine kõrtsiviinaks.⁷⁶ Viina valmistati mõisas rukkist, odrast ja kaerast (Lisa 4). Võrreldes aastas kulunud teravilja toodetud viinakogustega, kulus keskmiselt 120 toobi (ühe vaadi) tootmiseks kokku 10,5 vakka teravilja, enim 1812. ja 1815. aastal, kui selleks läks 11,6 ja 11,5 vakka ning

⁷² EAA 567-3-109, 6p: Seletuskiri viinapõletamise kohta. 1805. aasta vakuraamatu kohaselt nõuti talupoegadelt abiteopäevi vastavalt talu suurusele 11 1/6, 16 5/6, 22 1/3, 28 ja 33 2/3 jalapäeva aastas (EAA 567-2-1123).

⁷³ Hupel, A.W. Oekonomisches Handbuch..., Erster Theil, lk 239.

⁷⁴ Ibius, Otu. Ühe tööstusharu ajaloost, lk 38-39.

⁷⁵ EAA 2469-3-223, 129: Rutikvere mõisa majandustegevusega seotud tööriistad, vahendid, 1817.

⁷⁶ EAA 2469-3-223, 232p-233: Rutikvere mõisa viina sissetulekud ja väljaminekud 1814-15 aastal.

vähimalt 8,8 vakka 1816. aastal.⁷⁷ On teada, et vähemalt ühel majandusaastal, 1811-12, pandi viina sisse ka lisandeid: mett, ubasid ning herneid.⁷⁸

Leiduvad andmed viina sissetulekute kohta kuue kalendriaasta kohta: 1811-1816. Kokku on mõisa kahes viinaköögis – Rutikveres ja Friedrichshofis – põletatud viina vahemikus 16 598 kuni 38 658 toopi (ehk ligikaudu 138 kuni 322 vaati) (vt Lisa 4). Võrdlusandmete puudulikkuse tõttu on võimalik võrrelda Rutikvere 50-kraadise viina aastatoodangu kogust Lõuna-Eesti keskmisega vaid 1813. aasta puhul, mil mõisas toodetud 5 544 toopi (554,4 pange; 10 toopi = 1 pang) moodustas ligikaudu 0,09% kogu Lõuna-Eesti aastatoodangust (650 649 pange).⁷⁹ Rutikveres põletatud viina kogused varieeruvad, kuid vaadeldava perioodi esimesel neljal aastal püsivad need tunduvalt üle 30 000 toobi (250 vaati), kahel viimasel aastal on kogused vähenenud ning suurenenud nii-öelda lahjema viina tootmine. Samas puudub korrelatsioon viina tootmise hulga ning kõrtsi läbimüügi suuruses: aastatel, mil toodeti kõige vähem viina, müüdi seda kõrtsides koguseliselt kuue aasta lõikes kõige rohkem.⁸⁰ Tabelist nähtub, et peamiselt on mõis keskendunud kangema viina tootmisele (62-93%). Olemasolevate andmete kohaselt müüs Rutikvere mõis suuremates kogustes lepingu alusel näiteks parun Ungern'ile ning kroonule hanke korras Tartusse, samuti müüs Rutikvere mõis viina Narva ning Tallinna.⁸¹ Hankelepinguid sõlmis riik mõisnike-viinatootjatega mitmeks aastaks ette, lepingutes oli ette kindlaks ära määratud nii igaaastane tarnitav viinakogus kui selle hind.⁸² Taoline kohustus tähendas Rutikvere mõisale vajadust tagada nii viinapõletamiseks vajaliku tooraine olemasolu kui viina piisav toodang.

Kokku oli Rutikvere mõisas viina väljaminekud antud kolmel majandusaastatel vastavalt 24 087, 24 792 ja 46 246 toopi (ligikaudu 201, 207 ja 385 vaati). Mõisa kõrtsides, aga ka veskis ning viinakeldrist müüdi aastas alla veerandi toodetud viinast. Sama, 50

⁷⁷ Et ühe vaadi viina tootmiseks kulus ligikaudu 10 vakka vilja, kinnitab ka 1817. aastal mõisas läbiviidud küsitluse raames antud vastus, mille kohaselt olevat juhul kui mõisal oli 60-70 nuumhärja, põletatud viinaks päevas 19 vakka vilja, millest saadud kaks vaati viina (EAA 2469-3-223, 113).

⁷⁸ EAA 2471-1-74, 57p, 59: Rutikvere mõisa sisse- ja väljaminekud 1811-12 aasta perioodidel juuli lõpp kuni oktoobri keskpaik ja oktoobri keskpaigast jaanuari lõpuni.

⁷⁹ **Ibius, Otu.** Ühe tööstusharu ajaloost, Tallinn: Eesti Raamat, 1977, lk 58.

⁸⁰ EAA 2469-3-223, 118, 121.

⁸¹ EAA, 2471-1-74, 59p, 63: Rutikvere mõisa väljaminekud 1811-12 aasta perioodil oktoobri keskpaigast jaanuari lõpuni, veebruarist kuni maini, EAA 2469-3-223, 193, 232: Rutikvere mõisa viina väljaminekud 1813-14 ja 1814-15 aastal.

⁸² **Ibius, Otu.** Ühe tööstusharu ajaloost, Tallinn: Eesti Raamat, lk 1997, 46.

mahuprotsendiga viina jagati mõisa töölistele ja ametimeestele ka loonustasuna, kokku alla ühe protsendi kogu väljaminekust. Oma osa said palgana moonakate ja teiste mõisakäsitööliste kõrval ehitusmeister Adolph Johannsen (21 toopi), tisler Bodenstein (52), raamatupidajad Weinreben ja Reinholdt Caspersen (52 ja 32), korstnapühkija (7) ja lambapügajad (1).⁸³ Enamus kangemast viinast, nagu juba mainitud, müüdi suurematesse linnadesse. Kolmel majandusaastal müüdi Tallinnasse kokku 151 vaati ja 40 toopi, Narva 260 vaati ja 31,5 toopi ning Tartu 90 vaati ja 62 toopi. Jääb selgusetuks, kas parun Ungernile 1814-15 aastal müüdud 105 vaati ja 116 toopi saaks arvestada samuti Tartu läinud kroonuviina alla või mitte.⁸⁴

Rutikvere mõisas jagati lõikustalgute puhul talupoegadele kostiks viina: 1811-12 aastal 22 toopi ning 1814-15 aastal 26 toopi.⁸⁵ Viina kasutati ka arstirohuna inimestele ja loomadele (2,5-11 toopi).⁸⁶ Välja võiks tuua ka selle, et näiteks 1814-15 aastal toimunud hundijahil osalejaid kostitas Rutikvere mõis kolme toobi viinaga ning mõisa karjanaise matuste aegu ei peetud paljuks nelja toopi viina joogipooliseks kulutada, võib arvata, et mõisarahvale jagamiseks.⁸⁷

Lisaks viinale keedeti Rutikveres pruulikojas ka õlut. 1813-14 pruuliti 11041 ning järgmisel majandusaastal 12480 toopi,⁸⁸ 1811-12 õllekoguste kohta andmed puuduvad. Ligikaudu 70% aastasest õlletoodangust müüdi kõrtsides, ülejäänud läks enamasti mõisa ametnikele tasu korras: tislerile ning raamatupidajatele.⁸⁹ 1811-12 väljaminekute kohta on teada vaid see, et aastas müüdi kõrtsis 5640 toopi õlut.

Nii Pärnumaa kreisi kui ajaloolise Viljandimaa kontekstis asus Rutikvere kolme kihelkonda – Põltsamaa, Kolga-Jaani ja Pilistvere – hõlmavas piirkonnas, kus viinatootmisele pandi suuremat rõhku. Esimeses kahes kihelkonnas toodeti 1816. aastal 4-5

⁸³ EAA 2469-3-223, 193: Rutikvere mõisa viina väljaminekud 1813-14 aastal.

⁸⁴ EAA, 2471-1-74, 59p, 63: Rutikvere mõisa väljaminekud 1811-12 aasta perioodil oktoobri keskpaigast jaanuari lõpuni, veebruarist kuni maini, EAA 2469-3-223, 193, 232: Rutikvere mõisa viina väljaminekud 1813-14 ja 1814-15 aastatel.

⁸⁵ EAA 2471-1-74, 57p: Rutikvere mõisa väljaminekud 1811-12 aasta oktoobri keskpaigast jaanuari lõpuni, EAA 2469-3-223, 232: Rutikvere mõisa viina väljaminekud 1814-15 aastal.

⁸⁶ EAA 2471-1-74, 57p, 63: Rutikvere mõisa majandusarvestused 1811-12. aasta perioodide juuli lõpust oktoobri keskpaigani, veebruarist aprilli lõpuni kohta.

⁸⁷ EAA 2469-3-223, 232: Rutikvere mõisa viina väljaminekud 1814-15 aastal.

⁸⁸ EAA 2469-3-223, 193p, 233p: Rutikvere mõisa õlle sissetulekud 1813-14 ja 1814-15 aastal.

⁸⁹ EAA 2469-3-223, 194, 234: Rutikvere mõisa õlle väljaminekud 1813-14 ja 1814-15 aastal.

pange viina ühe meeshinge kohta. Lõunas oli võrdväärset Helme ja Karksi kihelkonnad, kus vastavateks arvudeks 5-6 ja 6-7 pange meeshinge kohta. Kui võtta arvesse ka kroonule läinud viina kogused, toodeti Põltsamaa kihelkonnas iga meeshinge kohta 7-8 pange viina, mis oli maakonna ja kreisi suurim kogus. Pilistvere kihelkonnas suurenes seeläbi toodetud pangede arv kahe suurusjärgu võrra 5-6 pangele meeshinge kohta. Vaadeldes maksimaalsete viinaköövide arvu mõisas, siis 3 ehk kõige rohkem oli Põltsamaa kihelkonna Vana-Põltsamaa mõisas (Rutikveres kihelkonnas ainsana 2). Pilistvere, Kolga-Jaani aga ka Paistu ja Karksi kihelkondade mõisates oli mõisa kohta enim 2 viinakööki, teistes vaid üks.⁹⁰

1.3.2. Telliselööv

Telliselööv võimaldas mõisal kasutada omatoodangut mõisas ettetulevatel ehitustöödel, kuid et toota oli võimalik rohkem kui oma vajadused nõudsid, pakkus telliselöövi toodangu turustamine head sissetulekuallikat mõisale. Telliselöövis põletati tellise- ja katusekive. Peamist tööd tegid venelastest meistrid, kohalike talupoegade ülesandeks jäi telliste ja lubja jaoks vajaliku küttepuude ning paekivi kohaletoimetamine.⁹¹

Telliselööv asus vaadeldaval perioodil Friedrichshofi karjamõisa juures (vt lk 10). 1811-12 aastal telliselöövis aruande kohaselt midagi ei valmistatud ning väljaminekud põhinesid eelmise aasta varudel, praktiliselt sama kehtis ka 1813-14 aasta kohta. Vaid viimasel vaatluse all oleval majandusaastal oli telliselööv töös: valmistati 11 360 tellist ning 4 750 katusekivi (vt Lisa 5).

1811-12 vähenesid mõisa telliskivi varud 13 000 ja katusekivi varud 13 590 tüki võrra ning järgnevatel aastatel veelgi (1813-14 vastavalt 37 516 ja 7 120; 1814-15 vastavalt 9 310 ja 4 870).⁹² Mõis tarbis telliselöövi toodangut kas ise või müüs seda teistele mõisatele. 1811-12

⁹⁰ Arvutused põhinevad Tiit Rosenbergi poolt koostatud andmestikul, mille aluseks on Läti Riikliku Ajalooarhiivi materjal LVVA 4038-2-1188, 62-76: Verslag von den auf den Gütern in Liefländischen Gouvernements befindlichen Brandweinsbrennereyen und was in solchen in Jahre 1816 Brandwein gebrannt worden.

⁹¹ EAA 567-3-109, 6.

⁹² Et väljaminekutes on esitatud suuremaid koguseid puudutavate sissekannete juures ümmargused arvud, saab eeldada, et need olid ilmselt kohati hinnangulised. Sellegipoolest annavad need suurusjärgu kätte.

müüdi 64% ja 1814-15 aastal 68% telliskividest, 1813-14 seevastu kasutati telliseid vaid mõisa enda tarbeks.

Kui 1811-12 kohta pole märgitud, kuhu ja mille tarbeks tellise- ja katusekivid läksid, siis kahe teise vaatluse all olevate majandusaastate kohta on need olemas. Telliseid läks mõisa peahoone ehituseks, reheahjude tarbeks, püttsepa ja kubjase eluoja remondiks—ning viinaköögis (sh viinapõletuskatla sissemüürimiseks), samuti Friedrichshofi tuuleveski vundamendi ladumiseks. Tellis- ja katusekive on läinud ka talurahva koolimaja tarvis.⁹³

Katusekive (kk) ja telliseid (tk) on ostnud mitmed ümbruskonna mõisad: Põltsamaa kihelkonnas asuv Adavere (1 000 kk, 2400 tk), Peetri kihelkonnas asunud naabermõis Päinurme (150 kk), Kolga-Jaani kihelkonnast Paenasti (134 kk), Laiuse kihelkonnast Kurista (1000 tk), Pilistvere kihelkonnast Loopre (20 kk), Võrevere (640 tk), Laimetsa (29 kk) ja Eistvere (2 500 kk, 2 300 tk).⁹⁴ Et nendest mõisatest kõik ei asunud lähiumbruses ja seetõttu transport vaevaline,⁹⁵ võib eeldada, et ostjate näol oli tegemist isiklike tuttavatega.⁹⁶ Osa toodangust jäi realiseerimata purunemise tõttu: telliseid kahe ning katusekive nelja aasta kohta vastavalt 1 090 ja 4 207 tükki.⁹⁷

1.3.3. Klaasikoda

Klaasikojad ei kuulunud just iga mõisa juurde, seetõttu on nende kohta andmete olemasolu teretulnud nähtus. Rutikvere mõisa klaasikoja toodang ei kajastu enam küll antud töös vaatluse all olevates majandusaruannetes, kuid et selle kohta on säilinud andmeid, on see siiski võetud siinkohal vaatluse alla. Teada on, et see tegutses vaid ligikaudu kümme aastat.

⁹³ EAA 2469-3-223, 194, 234: Rutikvere mõisa tellise- ja katusekivide väljaminekud 1813-14 ja 1815-15 aastatel.

⁹⁴ EAA 2469-3-223, 194, 234.

⁹⁵ Loopre ja Kurista mõisad asus näiteks linnulennult ligikaudu 28 kilomeetri kaugusel. Koguste põhjal võib eeldada, et Eistvere mõis tellis ning teised lähedased mõisad ostsid n-ö möödaminnes.

⁹⁶ Näiteks olid Loopre mõisa omanik advokaat Michael von Fontin (**Hagemeister, Heinrich v.** Materialien ..., lk 199) ning Rutikvere mõisaomanik Otto Friedrich von Pistohlkors omavahel tuttavad, mida tõestab omavaheline kirjavahetus, Fontin pöördus tema poole kui soosija (*Gönner*) (EAA 2471-1-106, 46-56p). Võrevere omaniku major Reinhold von Vietinghoffiga (1770-?) (**Transehe-Roseneck, Astaf von.** Genealogisches Handbuch... Teil: Livland, Band 2, Lfg.9, lk 217) pidas Pistohlkors samuti kirjavahetust (EAA 2471-1-125). Kurista mõisnik Stephan Guillemot de Villebois (1757-1835) (EAA 567-2-507, 2p) oli kreisikohtu assessor, mistõttu võisid kaks mõisaomanikku kokku puutuda ametialaselt (**Transehe-Roseneck, Astaf v.** Genealogisches Handbuch..., Teil: Livland, Bd. 2. Lfg. 9-15, Görlitz: Starke, 1943?, lk 809).

⁹⁷ 1813-14 aasta sissekandes on kirjas kolme aasta jooksul purunenud katusekivid.

1811-12 aasta aruannetes enam klaasikoja tulud ei kajastunud, mistõttu võib eeldada, et selleks ajaks oli klaasikoja tegevus lõppenud.⁹⁸ Aastaks 1813 olid klaasikoja raud-instrumendid juba roostetanud ning hoone ise praktiliselt hävinud. Selle taastamist pidas O.F. von Pistohlkors ka teisejärguliseks, kuna klaasikojale rentniku leidmine oli ajal, mil läheduses tegutsesid mitmed klaasivabrikud, suhteliselt raske.⁹⁹

Carlswaldi karjamõisas asuv Rutikvere klaasivabrik alustas oma tööd 1798. aastal.¹⁰⁰ Klaasimeistri Fleckensteini¹⁰¹ järglaseks klaasikoja meistri kohal oli saanud 1802. aasta 26. juunil sõlmitud rendilepingu alusel George Grim(m). Lepingu¹⁰² kohaselt rentis viimane klaasikoda kolmel järjestikusel aastal 500 rubla suuruse aastarendi eest. Lisaks sai mõis klaasikojalt puude ning tuha eest aastas 1500 rubla. Samuti tasus klaasimeister mõisale aastas üheksa vabrikahoone küttepuudega varustamise eest 45 rubla, 5 rubla maja pealt. Ligikaudsete arvestuste kohaselt olid klaasikoja aastased kulutused materjalide ning muu vajaliku jaoks veel 5 800-5 900 rubla: 700-800 rubla tuli maksta tuha, 400 rubla savi, 1 500 rubla soola, keskmiselt 200 rubla erinevate paranduste ja tööriistade eest, 1000 rubla klaasimeistri majapidamise eest ning 2000 rubla puidulangetamise ja kohaletoimetamise eest.

Töö vabrikus käis öösiti (*Nachtwerke*) viis kuni seitse korda nädalas.¹⁰³ Aastas töötati kokku 36 nädalat, ülejäänud aeg tarvitati ära vajalike paranduste ja muude tööde

⁹⁸ 1811-12 aastal oli ainus märke klaasikojast sealt saadava vana(de) vabrikahoone(te) rendisumma – kokku 28,72 rubla, mis laseb eeldada, et hooneid lihtsalt renditi elamispinnana välja. (EAA 2471-1-74, 59p, 61p). Ka kirjanduses on loetud klaasikoja tegevuse lõpuaastaks 1811. (**Feldmann, Hans, Westermann, Gertrud.** Baltisches historisches Ortslexikon. Teil 1, Estland (Einschliesslich Nordlivland), Köln, Wien, Böhlau, 1985, lk 520)

⁹⁹ EAA 2469-3-222, 23: Otto Friedrich von Pistohlkorsi esildis Liivimaa maakrediidiseltsi Eesti distrikti direksioonile, 28. mai 1813, EAA 2469-3-222, 30-30p: Otto Friedrich von Pistohlkorsi kiri Liivimaa maakrediidiseltsi Eesti distrikti direksioonile, 20. oktoober 1813. Teiste klaasikodade all võis Pistohlkors silmas pidada Amelungide edukat Meleski klaasivabrikut,

¹⁰⁰ EAA 567-3-108, 37-37p. Tegemist on 1803. aastal Rutikveres läbiviidud mõisa hindamise küsitlusega, mille raames käsitleti ka klaasikoda ning selle tulusid-kulusid. Hindamine toimus Liivimaa maakrediidiseltsi poolt ning viidi tavaliselt läbi selleks, et mõisa väärtuse järgi otsustada antava laenu suurust.

¹⁰¹ Klaasimeister Fleckenstein polnud piirkonnas tundmatu nimi. Ta oli töötanud 1790.ndate aastate keskpaigani Vana-Põltsamaa omaniku major Johann Woldemar von Lauw'le kuulunud aknaklaasivabrikus Tirnas (**Amelung, Friedrich.** Oberpahleni ajaloo ja tööstuslikust õitseajast: kirjutised Oberpahleni komtuur- ja piirkonna ning lossiümbruse vanemast ajaloost. Saja-aastatagused meenutuslood Oberpahleni tööstuslikust õitseajast 1750-1792: ajalooline ettekanne, mille pidas 8. detsembril 1891 F. Amelung, Põltsamaa: Põltsamaa muuseum, 1999, lk 18).

¹⁰² EAA 567-3-108, 46-47.

¹⁰³ Ehkki allikas on mainitud öötööd, ei tundu see loogiline. Ahjud pidid olema klaasipuhumiseks kõrge temperatuuriga, mistõttu nende mahajahtumine päevaseks ajaks oleks olnud ebaratsionaalne ja kulukas.

tegemiseks. Toodeti nii pudeleid kui aknaklaasi. 1803. aasta juuli seisuga tootis Grim oma töölistega nädalas kas 5-6 tuhat pudelit (*Boutellien*) või 2-3 tuhat pudelit ja 11-12 kasti¹⁰⁴ aknaklaasi. Pudelite arvestusühikus oli 100 tükki. Aknaklaasi müüdi kastide kaupa ning küsiti 32 rubla kastist. Klaasikojas müüdud pudelite hind oli kaheksa rubla, Tallinnas ning teistes linnades üheksa rubla 100 pudeli eest. Põhjuseks see, et 100 pudeli kohta kulus üks rubla prahtimise peale (*für jedes hundert ein Rubel fracht ab*).¹⁰⁵

Vabriku sellid¹⁰⁶ (*Gesellen*) said palka vastavalt nende endi jaksule, kuna töötati tükitöö alusel. 100 pudeli (*ganze Boutillen*) eest maksti neile 110 kopikat ning 100 väiksema pudeli (*halbe Boutillen*) eest 80 kopikat. Ühe kasti aknaklaasi tasu oli 2 rubla.¹⁰⁷ Eeldades, et klaasikojas töötas ligikaudu kümme klaasitöölist,¹⁰⁸ palka maksti 100 pudeli pealt neile kokku ja et nädala keskmiseks töömahuks ca 5500 pudelit, oli ühe klaasitöölise nädalapalk ligikaudu 6, aastapalk 216 rubla. Ülejäänud töölised teenisid palka tõenäoliselt vähem.

1.4.Kassa

Mõisa kaubalis-rahalisi suhteid valgustavad kassaraamatu kulude ja tulude tabelid. Kui enamasti rahaliste tulude tabel peegeldab naturaalseste kaubaartiklite aastaseid kulusid, siis väljaminekute sissekanded sisaldavad lisaks ostetud kaupade eest makstud summadele ka mõisal lasuvaid avalikke makse, makstavaid palku ning muid majapidamises ettetulnud kulusi.¹⁰⁹

Arvutuste järgi pidi päevas 800-900 pudelit valmima, mis ühe öö jaoks on suur kogus. Võib-olla on *Nachtwerke* all hoopis silmas peetud ööpäevringset töötamist.

¹⁰⁴ Kast oli klaasi mõõtmise ühik. Üks kast sisaldas tosin sidet, üks side tosin tahvlit klaasi. Üks kast seega 144 tahvlit.

¹⁰⁵ EAA 567-3-108, 46p-47. Prahtimine tähendas toodangu sissepakkimist ja laadimist.

¹⁰⁶ Sellide all võidi silmas pidada otseselt klaasivalmistamisega seotud isikuid: klaasipuhujaid- ja meistrid.

¹⁰⁷ EAA 567-3-108, 47p.

¹⁰⁸ 1798. aastal oli Rutikvere klaasikotta tööle asunud kaheksa sakslasest klaasseppa, lisaks tavatööline, meistriabi, ning kaks kütjat. (ELK-8-0-90, pagineerimata: Põltsamaa kihelkonna saksa soost elanike nimekirjad: Rutikveres töötanud saksa ja vene rahvusest inimesed.

¹⁰⁹ Siinkohal tuleks teha tähelepanek, et koondaruannetes ei kajastatud kõiki mõisas tehtud rahalisi kulusi. Näiteks puuduvad 1814-15 aasta kassa kokkuvõttes tisler Bodensteinile makstud tasud mõisa peahoone juures töötamise ja veski tarvis tehtud töö eest, aga ka näiteks puuduvad möldri sulase aasta palga, Tartu aprteekrile ning arst Robstile makstud summad, mis esinevad aga sama majandusaasta kvartali aruandes. (EAA 2471-1-74, 215). Neid võidi liigitada mõisniku isiklike kulude alla, mida kokkuvõtlikes majandusaruannetes antud juhul ei kajastatud.

1.4.1. Tulud

Rutikvere mõisa aastastest rahalistest sissetulekutest hõlmas suurima osa alkohoolsete jookide müügist (70-79%), teiseks suuremaks ressursiks oli tasu, mida mõis sai nuumhärgade kasvatamise eest (9-14%). Ülejäänud sissetulekud moodustasid mõisa rahalistest tuludest alla kümne protsendi (vt Lisa 9 tabel 1).

1.4.1.1. Alkohoolsete jookide müük

Rutikvere mõisas toodetud viin ja õlu andsid mõisale enamuse selle aastastest sissetulekutest, rahasse pannes 8 597.77, 13 825.15 ning 23 503.64 rubla. Müüdud koguste ning nende eest saadud raha eest on võimalik välja arvutada kui mitte täpsed, siis ligikaudsed viina ning õlle müügihinnad toopides. Vaadeldavatel majandusaastatel müüdi mõisa kõrtsides kokku 45 vaati ning 104,96 toopi viina kokku 3022.30 rubla eest ning 57 vaati (täpsemalt 6 852 toopi) õlut 411-.12 rubla eest.¹¹⁰ 1811. aasta 23. jaanuaril Riias kubermanguvalitsuse poolt senati ukaasi alusel väljastatud korralduse alusel määrati kubermangu Eesti distriktis ühe toobi viina hinnaks 25 kopikat, kõrtsides müüdava viina toobi hinnaks aga 50 kopikat.¹¹¹ 1814-15 aastal arvestati Rutikvere kõrtsides müüdud viina vaadi hinnaks 72 rubla (kokku 50 vaati 114,23 toopi), mis teeb toobi hinnaks 60 kopikat, õlut müüdi 7713 toopi 462.48 rubla eest, seega 6 kopikat toop.¹¹² Nii viina kui õlle kõrtsi müügitulust arvestati maha nn *Schenkgroschen*-nimeline maks.¹¹³ 1813-14 aastal oli nendeks summadeks vastavalt 186.35 ja 50.02 rubla ning 1814-15 aastal 189.28 ja 47.48 rubla. Müües väiksemates kogustes nii keldrist kui muidu oli viina hinnaks kõigile 50 kopikat toop.

Kangemat viina müüdi suuremates kogustes ning vaadi hinnad sõltusid kas konkreetsetest lepingutest või hetkelistest turuhindadest. Näiteks 1813. aasta detsembris Tallinna maakler Intelmannile müüdud 66-kraadise viina eest maksti mõisale 62.5 rubla vaadist, mis vastas

¹¹⁰ EAA 2469-3-223, 197p.

¹¹¹ EAA 297-5-187, pagineerimata. Nr 3612. Befehl Seiner Kaiserlichen Majestät..., 23. jaanuar 1811.

¹¹² EAA 2469-3-223, 236p, 237.

¹¹³ Ühe seletuse järgi tähendas *Schenkgroschen* raha, mida reisivad sellid maksid gildi kassasse tervisekindlustuse tagamiseks (Unger, Theodor. Steirischer Wortschatz als Ergänzung zu Schmellers Bayerschem Wörterbuch, 1903, lk 356). Antud kontekstis pole aga sellanimeline maks seotud sellidega. Võimalik, et tegemist oli teatud riikliku maksuga.

hinnale Tallinna börsil veel seisuga 5. jaanuar 1814,¹¹⁴ mistõttu võib eeldada, et märtsis samale maaklerile müüdud 50-kraadise viina hind, 60 rubla vaat, vastas samuti tollehetkelisele turuhinnale. Seevastu lepingu alusel Tallinna parun Ungernile müüdud 66-kraadise viina müügihinnaks oli 69 rubla vaat ning toobi hinnaks seega ca 58 kopikat.¹¹⁵ 1814-15 aastal müüs Rutikvere mõis Tallinna 66-kraadist viina hinnaga 50 ja 52 rubla vaat. Sama kanget viina müüs mõis Narva ning hanke korras Tartu. Esimesel juhul maksti ühe vaadi eest 63 rubla, teisel juhul arvestati müügihinda pangedes. 1 500 pange müüdi kroonule hinnaga 4.17 rubla pang, mingil põhjusel arvestati eraldi veel 9 pange müüki, maksumuseks kokku 36 rubla. Kroonule üle antud 1 500 pange eest oli rüütelkond mõisale maksnud ettenähtud lisatasu 83 kopikat pangest, kokku 1 245 rubla.¹¹⁶

1.4.1.2. Nuumamistasu

Viinaköövide praagaga¹¹⁷ oli mõisas võimalik sööta härgi, keda tavaliselt muretseti tallidesse sügiseti 7-8 kuuks nuumamiseks. Kui mõisnikud just omal ettevõtmisel härgi ei nuumanud, olid tihti härgade omanikeks hoopis lähedaste linnade lihunikud, kes mõisatele nende tarbeks loomade nuumamise eest tasu maksid.¹¹⁸ 1811-12 oli aastal selleks summaks 40 looma kohta, kokku 1 440 rubla, 1813-14 aastal 2 660 rubla 70 looma eest, ning 1814-

¹¹⁴ EAA 2471-1-158, 28. Toobi hinnaks seega ca 52 kopikat.

¹¹⁵ EAA 2469-3-223, 198p.

¹¹⁶ EAA 2469-3-223, 236p, 237p. Kuigi sama aasta viina väljaminekute arvestuses on märgitud, et Tartu oli mõeldud üle andmiseks 5 000 pange (90 vaati, 62 toopi), siis on rahaliste laekumiste andmeid antud majandusaastal vaid 3 009 pange kohta. Igale mõisnikule, kes täitsid Riia, Tartu ja Pärnu kreisi asemel kroonu 13,130 pange suurust viinahanget, oli rüütelkond 1814. aastal määranud lisatasu maksmise 83 kopikat iga pange eest (EAA 297-5-187, pagineerimata. Nr 3917. Befehl Seiner Kaiserlichen Majestät..., Riga-Schloss, 2. september, 1814)

¹¹⁷ Praaga väärtust hinnati ühele kolmandikule viinaks põletatud vilja väärtusest, seejuures söödaväärtuselt vastas üks puud praaka ligi kahele puudale heinale. Päevas ühe vaadi viina põletamiseks kulunud viljast (8 vakka) saadud praagaga oli võimalik 8 kuu jooksul nuumata ligi 64 härga. Loomadele ei söödud puhast praaka (*Brak/Brage*), vaid sellele lisati aganaid või hekseleid ja vett ning seejärel kuumutati segu vähemalt pool tundi. Saadud segu (*Sulp*) söödeti nuumamisperioodil härgadele põhitoiduna kuus korda ööpäevas. Lisaks võidi pooler nuumamisperioodil loomadele söödana kord päevas anda ka heina, igale 4 naela korra kohta **Ibius, O.** Piiritusetööstuse põllumajanduslikust tähtsusest, lk 46; **Hupel, A.W.** Oekonomisches Handbuch..., Zweiter Band, lk 395, 400-403.

¹¹⁸ **Hupel, A.W.** Oekonomisches Handbuch... Erster Band, lk 189; **Petri, Johann Christian.** Ueber die Nahrungszweige, landwirtschaftliche Kultur, Ackergeräthe und Künfte der Letten in Liefland – *Oekonomische Hefte, oder Sammlung von Nachrichten, Erfahrungen und Beobachtungen für den Stadt- und Landwirth*, 16. Band, Juli bis December 1801. Leipzig: bey Roch und Compagnie, 1801, lk 495. Mõisates kohapeal vastutasid härgade nuumamise korraldamise eest prikastsikud.

15 aastal 2 720 rubla 68 härja eest.¹¹⁹ Seega ühe nuumhärja pealt võis mõis saada 36 kuni 40 rubla.

1.4.1.3. Teraviljade müük

Teraviljade müügist saadud tulu moodustas kogu aasta sissetulekust vaid 1,5-8 protsenti. Kui nisu oligi peamiselt müügiviljaks, siis rukist ja otra müüdi juhuslikumalt ning peamiselt vaid mõisas töötavatele inimestele, kaera aga nii kohalikele kui kaugematele klientidele. Teraviljade müügihinnad kõikusid ning erinesid vastavalt sellele, mida ja kellele konkreetset müüdi. Kui 1811-12 aastal oli nisu müügihinnaks vaid ca 7 rubla vakk,¹²⁰ siis 1813-14 oli see juba 11 ja 12 rubla vakk¹²¹ ning 1814-15 küsiti Rutikvere mõisa nisu vaka eest 10-15 rubla, kõige kallimat hinda maksis härra Krüdener Tartust.¹²² Vaka kaera eest küsiti madalaima hinnana 1.50 rubla ning kõige kõrgemana 2.50 ja 3 rubla (raamatupidaja Weinreben ning doktor Bruiningk), üldjuhtudel maksti aga mõisale 2.40 rubla vaka eest.¹²³ Odra müügihindadeks olid 3.50 ja 4 rubla vakk¹²⁴ ning rukki puhul 4.5 ja 6 rubla vakk.¹²⁵ Viimast hinda küsiti venelastest ehitus-puuseppade ja nuumhärjade karjuste käest.

1.4.1.4. Loomakasvatussaaduste müük

Mõisa loomakasvatussaaduste, nagu lammaste, või, pastelde, karusnahkade, liha, kanade ja munade müük andis mõisa aastastest sissetulekust üpris väikese osa (1-3%). Enamjaolt müüdi mõisast mõned lambad (2-4 rubla lambast) ning veidi võid.¹²⁶ Võid müüdi leisikates (1 leisikas=20 naela), ühiku hinnaks 7.5 rubla (1811-12) ja 11 rubla (1813-14, 1814-15).¹²⁷ 1814-15 puhul müüdi peale lammaste ja või ka kümnisena toodud 76 andamikana (11,40

¹¹⁹ EAA 2471-1-74, 61, EAA 2469-3-223, 199p, 237p.

¹²⁰ EAA 2471-1-74, 61p.

¹²¹ EAA 2469-3-223, 197p: Rutikvere mõisa rahalised sissetulekud 1813-14 aastal.

¹²² EAA 2469-3-223, 236p. Rutikvere mõisa rahalised sissetulekud 1814-15 aastal.

¹²³ EAA 2471-1-74, 61p, EAA 2469-3-223, 197p, 236p.

¹²⁴ EAA 2469-3-223, 197p, 236p.

¹²⁵ EAA 2471-1-74, 61p, EAA 2469-3-223, 197p, 236p.

¹²⁶ 1811-12 müüdi lambaid hindadega 3 ja 3,5 rubla tükk (EAA 2471-1-74, 57p, 59p, 61p,), 1813-14 olid vastavad hinnad 2, 2,5 ja 3,5 rubla loom (EAA 2469-3-223, 198), 1814-15 küsiti iga looma eest 4 rubla (EAA 2469-3-223, 237p).

¹²⁷ EAA 2471-1-74, 61p, EAA 2469-3-223, 198p, 237p.

rubla) ja 372 andamimuna (3,72 rubla).¹²⁸ 1811-12 lisandus neile neljale artiklile veel nelja paari pastelde (1.60 rubla) ja 10 naela liha (1 rubla) müük.¹²⁹ 1813-14 müüdi peale kahe põhilise kaubaartikli lisaks veel 20 nahka parkalile (4 rubla)¹³⁰ ning 1814-15 aastal saadi 55 kopikat kahe karusnaha eest.¹³¹

1.4.1.5. Telliselöövi toodangu müük

Telliselöövi toodangust saadud tulu moodustas mõisa rahalistest sissetulekutest samuti vaid väga väikese osa: 0,04-3,5%. Kuigi kogused olid suured, ulatudes aastas tuhandettesse, oli tellis- ja katusekivide turuhind madal. Näiteks saadi 1811-12 aastal 4 550 tellise- ja 3 200 katusekivi müügist vaid 148.25 rubla.¹³² Ühe katusekivi müügihind järgnevatel aastatel oli kõigest 2,5 ning telliskivi oma vaid 2 kopikat.¹³³ Mõisast müüdi lupja vaid 1814-15 aastal: 12 vakka Tännassilma, 25 vakka Soosaarde ning 90 vakka Päinurme, à 80 kopikat.¹³⁴

1.4.1.6. Lina ja lõnga müük

Sugemata lina ning lõngaga õiendati kümnisemaksu (*an Decimario verkauft*). Lõnga realiseerit nii andamilõnga, kedratud linase ja takuse lõnga ning küünlatahiks mõeldud lõnga näol, arvestust peeti leisikates. Sugemata lina eest küsiti 5 rubla ühikust, linase lõnga eest 10 rubla, andamilõnga eest 70 kopikat ning takuse lõnga ja küünlatahi eest 5 rubla leisikast.¹³⁵

1.4.1.7. Heina müük

Eraldi on tuluallikatena välja toodud heina müük, mis kajastub iga vaatluse all oleva majandusaasta rahaliste sissetulekute arvestuses, ainult 1811-12 peeti heina üle arvet ka koguselises arvestuses, mil heina eest saadi 700.90 rubla, mis teeb ühe leisika väärtuseks

¹²⁸ EAA 2469-3-223, 238p.

¹²⁹ EAA 2471-1-74, 55p, 59p, 61p.

¹³⁰ EAA 2469-3-223, 198p.

¹³¹ EAA 2469-3-223, 237p.

¹³² EAA 2471-1-74, 57p.

¹³³ EAA 2469-3-223, 198p: 333 katusekivi eest saadi 8 rubla ja 38 ½ kopikat. EAA 2469-3-223, 237p: 1 000 katusekivi eest sai mõis 25 rubla rubla, 1 000 telliskivi müügihind oli 20 rubla.

¹³⁴ EAA 2469-3-223, 238p.

¹³⁵ EAA 2469-3-223, 198p, 237p.

ca 26 kopikat.¹³⁶ 1813-14 müüdi 150 leisikat Arukülasse, à 30 kopikat.¹³⁷ Järgmisel aastal müüdi heina 25-30 kopikat leisikast, ostjateks von Zedermann (600 leisikat), preili von Helmersen (50), vasksepp Zoderland (60), vankersepp Tahlberg (5), sadulsepp Vogt (40), mölder Johannsen (30), härra Schulz (20) ja Tartu klien(t)id (80).¹³⁸

1.4.1.8. Muud sissetulekud

Muude sissetulekute alla on tabelissekoondatud ülejäänud mõisa rahalised tulud, mis majandusaastati erinesid, esinedes tihti väga väikestes kogustes ning mida juba käsitletud jaotuste alla paigutada ei sobinud.

1811-12 aastal oli nendeks üks kolmandik vaka herneste (1.33 rubla), 8 toobi kanepiseemnete (24 kopikat), 19 toobi soola (5.70) ning 5 naela heeringate (1.70 rubla) müügitulu. Lisaks oli mõisale makstud klaasivabriku vanade majade rendi eest kolmandal ja neljandal kvartalil, esmalt kolm ning seejärel 25 rubla. Postisulane (*Postknecht*) oli samuti talle antud ettemakse viie rubla ulatuses mõisale tagasi maksnud.¹³⁹ Rahaliselt kõige suurema osa moodustas muudest sissetulekute 412 sülla küttepuude müügist saadud tulu: 515 rubla.¹⁴⁰

1813-14 aastal-müüdi veerand vakka läätsi (1.50 rubla), 4 toopi herneid (32 kopikat), 83 toopi soola (22.75 rubla) ning 1,5 vakka linnaseid (5.50 rubla). Lisaks oli mõis saanud 6 rubla hobuse eest, kes oli varem talupojale teravilja eest panti antud ja kelle eest nüüd raha tasuti.¹⁴¹

¹³⁶ EAA 2471-1-74, 61p.

¹³⁷ EAA 2469-3-223, 197p.

¹³⁸ EAA 2469-3-223, 238p. Von Zedermannina võidi antud juhul silmas pidada Vana-Põltsamaa mõisas elanud kapten Carl von Zeddelmanni, ka elasid seal preilid Juliana ja Helene von Helmersenid. Vana-Põltsamaa mõisa saksa ja vabade elanike seas on kirja pandud ka sadulsepp Johann Vogt ning tollassepp Carl Dalberg, kelle perekonnanime kuju võis antud juhul esineda Tahlbergina (ELK 8-0-90, pagineerimata)

¹³⁹ Hiljem väljaminekutest näeme, et tegemist oli riiete tarbeks antud ettemaksega. Kahjuks ei ole teada, mis riideid konkreetne postisulane vajas ja ilmselt oli tollase postivedaja garderoob tagasihoidlikum, kuid üldpildi loomiseks on võimalik anda 1822. aasta ühe Liivimaa postijaamas töötava postipoisi riietusesemete loetelu: „1 linane kuub, 1 kasukas, 2 paari linaseid pükse, 3 särki, 2 paari sukki, 1 paar villaseid pükse, 2 paari kindaid, 2 paari pastlaid, 1 paar saapaid, 1 linane kittel, 1 kübar ja 1 talvemüts” (**Selli, Eerik**. Postijaamad riigi ja reisja teenistuses. Tallinn: Valgus, 1976, lk 74-75).

¹⁴⁰ EAA 2471-1-74, 59p, 61p.

¹⁴¹ EAA 2469-3-223, 197p, 198p.

1814-15 majandusaastal saadi poole vaka linnaste eest üks rubla, vankersepp Tahlberg maksis mõisale vaka herneste eest seitse rubla ning veerand vaka ubade eest 1.50 rubla. Lisaks müüdi veel veerand vakka herneid 2 rubla eest. Ka sel aastal müüdi mõisas töölistele soola: kokku 10 naela 2.64 rubla eest. Päinurme mõisa müüdi aga täpsutamata kogus roovlatte (*Dachlatten*) koguhinnaga 25 rubla. Erisumma oli Rutikvere mõis saanud talupoegkonnalt. Nimelt seisab mõisa tulude arvestuses kanne, et talupojad on kihelkonna-kohtu otsuse alusel pidanud mõisale hüvitama eksikombel jagatud viina eest 474 rubla.¹⁴² Siin võidi silmas pidada kõrtsides toimunud ebaausat müüki, kus ühiku hinna eest anti rohkem joogipoolist kui ette nähtud. Oletades, et keskmiselt maksis toop viina 55 kopikat, oli mõisal jäänud tulu saamata ligikaudu seitsme vaadi eest. Kui pika ajavahemiku jooksul selline tegevus kestis ning mis hetkel ja asjaoludel asi kohtusse läks, on kahjuks teadmata.

Üldistavalt oli mõisa rahaliste tulude jaoks tähtis alkoholi müük, mis moodustas keskmiselt 75% sissetulekutest. Nuumhärgade müügist saadi aastas ligi 11% sissetulekutest. Vilja müük oli vähene, mistõttu pärines sealt vaid 4% sissetulekutest. Veel vähem saadi telliselöövi toodangust – alla 2%, samale tasemele jäid loomakasvatussaaduste ja heina müügitulud. Juhan Kahki mõisate jaotamisel kahte põhitüüpi vastavalt viinaköökidele lisaks käsitöökodade olemasolule või mitte kvalifitseerub Rutikvere teise tüüpi ehk mõisate alla, kus domineeris alkoholi tootmine. Selle mudeli alusel saadi vilja ja heina müügist 10%, alkoholi müügist 75%, nuumhärgade eest 15% ning looma- ja majapidamissaaduste ja manufaktuuridest pea olematu osa sissetulekutest.¹⁴³ Võrreldes mudelit Rutikvere näitajatega, siis on need ligilähedaselt kattuvad, väljendades tõdemust, et sajandi esimesel veerandil oli mõisate majanduslik orienteeritus suunatud alkoholitootmisest saadavatele tuludele.

1.4.2. Kulud

Rutikvere mõisa rahalistest kuludest moodustas kõige suurema osa teravili (55-72%), teiseks suureks väljaminekuks olid mõisal lasuvad maksud (7-18%) ning kolmandaks arvestatavaks kuluks olid mõisas töötavatele inimestele makstavad palgad (6-9%). Ülejäänud kulutused olid üldjoontes väiksemad (vt Lisa 9 tabel 2).

¹⁴² EAA 2469-3-223, 236p, 237p.

¹⁴³ Eesti talurahva ajalugu, I kd, Eesti Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut, Tallinn: Olion, 1992, lk 432.

1.4.2.1. Teravili

Rahalistest kuludest moodustas nagu öeldud kõige suurema osa kõigil kolmel aastal teravilja ost: 55, 72 ja 70% (2070.08, 6593.57 ja 9336.22 rubla). Arvestades mõisa orienteeritust alkoholi tootmisele on ka teravilja sisseost mõistetav. Vilja konkreetseid ostuhindu pole 1811-12 aasta puhul otseselt välja toodud, kuid arvutuste järgi võib nendeks lugeda rukki puhul 2.25 ja 3 rubla vakast, odra puhul 2 ning kaera puhul 1.70 rubla vakast.¹⁴⁴ Järgmisel majandusaastal rukki ostuhinnad kõikusid vahemikus 3-6 rubla, keskmiseks hinnaks 4.5 rubla vakast. Odra vaka eest tuli välja käia 3 ja 4 rubla ning kaera eest 2-2.25 rubla.¹⁴⁵ Võrreldes Rutikvere mõisal vilja eest välja käidud summasid 1813. aastal Tallinna börsil valitsenud hindadega, selgub, et seal esinesid mõnevõrra kõrgemad hinnad. Näiteks maksis 1813. aasta veebruari alguses vakk rukist hinnanguliselt 6.5 rubla ning kaer 3 rubla, kodumaise odra vakk seevastu 5,3 rubla. Antud aasta lõikes hinnad kõikusid, saavutades madalpunkti augustis-septembris, mis seletatav uue vilja saabumisega turule, kuid jäid suurusjärgus samadeks.¹⁴⁶ Mistõttu võib öelda, et Rutikvere mõisas osteti ja müüdi teravilja tollel aastal alla turuväärtuse. Samas võrreldes omavahel vaid Rutikvere mõisas käibel olevaid müügi- ja ostuhindu ja välja jättes kogused, siis müüdi kallimalt kui sisse osteti. 1814-15 aastal kulutati vilja ostuks enim raha, tõusnud olid ka hinnad: vakk rukist maksis 6-7 rubla, otri 4.5- 5 rubla ning kaera 2.8 rubla.¹⁴⁷

1.4.2.2. Maksud

Teiseks suureks väljaminekuks oli Rutikvere mõisal kohustuslikus korras lasuvad maksud, mis moodustasid vaadeldavatel majandusaastatel kogukuludest vastavalt 18, 12 ja 10% (687.73, 1 101.4275 ja 1 341.2075 rubla).¹⁴⁸ Maksude alla kuuluvad nii rüütelkonna kassasse tehtud sissemaksed kui riiklikud ja avalikud maksud. Riiklikke kroonumakse tuli kreisirenteesse tasuda kahe poolaasta puhul eraldi teatud ajavahemiku jooksul. Esimese poolaasta eest tuli tasuda ajavahemikus jaanuari algus kuni esimene märts, teise poolaasta

¹⁴⁴ EAA 2471-1-74, 57p, 59p, 63.

¹⁴⁵ EAA 2469-3-223, 201.

¹⁴⁶ EAA 2471-1-158, 7, 19-27.

¹⁴⁷ EAA 2469-3-223, 237.

¹⁴⁸ Kohati oli tegemist juhtudega, kus arveldati ka veerand ja kolmveerand kopikatega, mistõttu esineb vajadusel selle näitamiseks neljakohaline kopikate arvestus.

eest perioodil oktoobri algusest kuni 15. detsembrini.¹⁴⁹ Rutikvere mõis maksis oma maksud Pärnu kreisirentseisse.¹⁵⁰

Rüütelkonna kassasse maksis O.F. von Pistohlkors 1813. aasta oktoobris 343.05 rubla.¹⁵¹ Sama aasta 9. septembri patendi kohaselt pidi iga eramõis tasuma iga majandusadramaa kohta 31.44 rubla kohalikke maamakse, mis muuhulgas sisaldas näiteks makseid Dünaburgi kindlustuse ehituse tarvis, maamõõdu-revisjonikomisjoni liikmete palkadeks, rüütelkonnamaja paranduseks, Tartust rüütelkonnaarhiivi äratoomise kulusid ning eramõisate poolt pastoraatide eest makstavaks joogimaksuks.¹⁵² Pistohlkorsi poolt tehtud makse suurus oli veidi suurem kui adramaade pealt oleks pidanud maksma: 337.98. Muidugi võis tehtud makse sisaldada veel mõnda tuvastamata maksekohustust. 1814. aasta oktoobris laekus rüütelkonna kassasse Pistohlkorsi poolt maamakse 360.5875 rubla eest.¹⁵³

Kaheks riiklikuks maksuks olid pearahamaks ja joogimaks/aktsiis (*Getränksteuer/Trancksteuer/Accice*). Pearahamaks kehtestati Balti kubermangudes 1783. aastal ning seda pidid tasuma kõik maksualused seisused hingeloendite alusel. 1811. aasta pea-ja joogimaksu ning 1812. aasta pearahamaksu õiendati ka osaliselt teraviljas.¹⁵⁴ 1812. aastal tõsteti pearahamaksu suurust kahelt rublalt kolmele.¹⁵⁵ Joogimaksu, teise nimega viinaaktsiisi maksid Balti kubermangude mõisnikud riigile õiguse eest vabalt viina pruulida ja müüa.¹⁵⁶

¹⁴⁹ EAA 297-5-187, pagineerimata. Nr 3640. Befehl Seiner Kaiserlichen Majestät..., Riga-Schloss, 1. juuni 1811.

¹⁵⁰ Pärnus asus kreisirentei, mis tegeles peale riiklike maksude nagu aktsiis ja pearahamaks ka riigiametnike palkade ja pensionite väljamaksmisega, hiljem väljastati samuti passe ja kauplemislube.

¹⁵¹ EAA 2469-3-223, 198.

¹⁵² EAA 297-5-187, pagineermata. Nr 3869. Befehl Seiner Kaiserlichen Majestät..., Riga-Schloss, 9. september 1813.

¹⁵³ EAA 2469-3-223, 238.

¹⁵⁴ Pearahamaksuks minev vili tuli panna linastesse kottidesse, millest iga pidi mahutama kolm vakka vilja. Ühe koti hinnaks oli määratud 1,50 rubla, kottide arvu puhul võeti arvesse makstava pearahamaksu summad (EAA 297-5-187, pagineerimata. Nr 3704. Befehl Seiner Kaiserlichen Majestät..., Riga-Schloss, 2. jaanuar, 1812.) Kui arvestada seda, et kokku tasus mõis 39 vakka teravilja, siis võib vastavaks summaks arvutada 19,5 rubla pearahamaksu.

¹⁵⁵ EAA 297-5-187, pagineerimata: Nr. 3723. Befehl Seiner Kaiserlichen Majestät..., Riga-Schloss, 1. märts 1812.

¹⁵⁶ **Koeppen, Peter v.** *Über den Kornbedarf Russland.* – Mémoires de l'Académie impériale des sciences de St.-Petersbourg. VIme série, Sciences politiques, histoire, philologie. Tome V. Sankt-Petersbourg: l'Imprimerie de l'Académie impériale des sciences, 1845, lk 524.

Maksu suuruseks maal oli 1811. aastal 60 kopikat, 1812. aastast üks rubla ühelt pangelt viinalt, mis tuli jaotada kubermangus mõisate vahel elanike arvu järgi ära.¹⁵⁷

Rutikvere mõisas arvutati majandusaruannetes tihtilugu need maksud kokku, mistõttu on täpsete summade esitamine kohati problemaatiline. Silmas pidades maksude tasumise tähtaegu poolaastate kaupa, jäi ühe majandusaasta sisse ühe aastanumbri teise poolaasta maksusummad ning teise aastanumbri esimese poolaasta maksusummad. Seega ühe kalendriaasta tervikliku maksu suurust saab vaid umbkaudselt hinnata.

1811-12 aastal esimeses kvartalis (mai-juuli) tasuti pearahamaksu 81.05 rubla ning joogimaksu 51.10 rubla, kolmandas kvartalis (oktoober-jaanuar) olid need maksud aruandes kokku liidetud (137 rubla), neljandas kvartalis (jaanuar-mai) tasuti joogimaksu 85.20 rubla ning pearahamaksu lisamaksu 1.50 rubla.¹⁵⁸ 1813-14 aastal tasuti detsembris pearahamaksu mõisast kokku 250.50¹⁵⁹ ja joogimaksu 83.50 rubla (pluss mõõtmiskulud 1.68 rubla) ning märtsis vastavalt 247.50 rubla ja 82.50 rubla (pluss mõõtmiskulud 2.10 rubla). 1814-15 aastal tasuti renteisse pea- ja joogimaksu kogusummas 347.60 rubla nii jaanuaris kui aprillis, seega maksti teise poolaasta summad samuti enne uue majandusaasta algust ära.¹⁶⁰

Ülal mainitud põhjustel on 1811. aasta pearaha- ja joogimaksu väljaselgitamine problemaatiline, sama kehtib 1812. aasta pearahamaksu kohta. Ülejäänute kohta on võimalik esitada ligilähedased arvud. 1812. aastal maksti esimese poolaasta eest aktsiisi 85.20 rubla, aasta kohta teeks see ligikaudselt 170.4 rubla. 1813. aasta teise poolaasta joogimaksu tasuti 83.50 rubla, kogusumma seega võis olla 167 rubla ning 1814. aasta esimesel poolaastal makstud 82.50 rubla järgi aastane maks 165 rubla. Lisades juurde 1813. ja 1814. aastal makstud summadele mõõtmiskulusid 4-5 rubla, oleks tasutud aktsiisi

¹⁵⁷ EAA 297-5-187, pagineerimata. Nr. 3706. Befehl Seiner Kaiserlichen Majestät..., Riga-Schloss, 2. jaanuar 1812.

¹⁵⁸ EAA 2471-1-74, 55p, 59p, 63.

¹⁵⁹ Pearahamaksu kogusummade puhul 1813-14 aastal arvestatud kogu pearahamaksu summat, mis mõis renteisse maksmata pidi, k.a. talupoegade poolt makstavad summad, mis majandusaruandes mõisa väljaminekutena arvestatud pole.

¹⁶⁰ EAA 2469-3-223, 198, 238. Teise poolaasta maksete tegemine aprillis oli põhjustatud ilmselt sellest, et 1. mai 1815 hakkas kehtima rendileping O.F. von Pistohlkorsi ja Liivimaa Maakreiidiseltsi vahel, viimane oli n-ö mõisa tegelik omanik ning kes oli 1814. aastal rentniku leidmiseks oksjoni välja kuulutanud. Seega sooviti enne uue juriidilise vahekorra algust ära õiendada jooksvad riiklikud maksud (EAA 2469-3-222, 256-260p).

suurus 170 rubla ringis. Eeldades, et joogimaksu tasuti mõisa meeshingede järgi, keda Rutikveres oli 165, siis tehtud ligilähedased arvutused näitavad, et mõisast maksti neil aastatel kreisirenteesse joogimaksu iga meeshinge pealt üks rubla.

1813. aastal maksti teisel poolaastal pearahamaksu (koos lisamaksuga) 250.50 rubla, 1814. aasta esimesel poolaastal oli see summa 247.50 rubla. 1815. aastal esitati majandusaruandes pearaha joogimaksuga ühise summana, 347.60 rubla poolaasta eest. Teades, et pearahamaksu oli 3 rubla ning Rutikvere mõisas oli 159 maksualust talupoega, pidi ligilähedaselt maksu suurus olema 477 rubla. Poolaastate makseid kahekordistades on 1813. ja 1814. aasta puhul pearahamaksu suuruseks 501 ja 495 rubla. Arvestada tuleb siia alla ka varieeruvad palgi- ja vooriraha summad. Võttes ligilähedaselt maksu suuruseks 498 rubla, oleks 1815. aastal makstud aktsiisi suuruseks 197.2 rubla.

Ühtlasi pidi Rutikvere mõis kandma avalikke makse, mis hõlmasid endas erinevaid reparteeritud makse, postikuluseid ning kihelkonnaasutuste ametnike tasusid. 1811-12 aastal kulus avalikeks maksudeks kokku 155.13 rubla, sellst moodustas postimaksud¹⁶¹ 6.59 rubla, reparteeritud raha suurus kõstri hoone jaoks oli 3.58 rubla. Konkreetselt Põltsamaa kiriku tarvis pidi mõis maksma 11.17 rubla, sellele lisandus veel summa, mis moodustas osa 116.21 rublast, mis sissekande kohaselt hõlmas erinevaid makse sh kiriku ehituse tarvis.¹⁶² Maa- ja kihelkonnakohtu ametnike¹⁶³ ning notari palgaks pidi mõis vastavalt välja käima 13.90 ja 3.70 rubla.

¹⁶¹ Postikuludeks on loetud postikottide, mis hõlmas riiklike patente ja nn kihelkonnaposti, vedamistasu. Kihelkonnapost seati esmakordselt sisse juba 1762. aastal eesmärgiga tagada ametlike kirjade ja dokumentide kiire ja turvaline jõudmine kirjasajani. 1786. aasta patendiga loodud nn kohaliku posti süsteem hõlmas juba kõiki kirjaliike ja adressaate ning selle kohaselt pidid kõik kihelkonnad ametisse panema käskjala, kes paar korda nädalas lähima postijaama või postkontori vahet käiks (**Selli, Eerik**. Samas, lk 94-95). Rutikvere mõisa jaoks täitis postkontori rolli Põltsamaa, mida kinnitab ka märge „mit *Oberpahlischen Post*“ ühel von Pistohlkorsile saadetud ümbrikul (EAA 2471-2-75, 104). Viljandi post liikus läbi Kuigatsi postijaama (**Selli, Eerik**. Samas, lk 37).

¹⁶² Praktika kohaselt määras kirikueestseisja tavaliselt mõisate adramaade järgi iga mõisa osaluse suuruse kiriku ja selle juurde kuuluvate hoonete ehituse juures. See hõlmas nii materjale, talupoegade tööle saatmist kui rahalise makse suurust juhul, kui mõis talupoegi välja ei pannud (**Hupel, August Wihlem**. *Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland. Zweiter Band*. Riia: Johann Friedrich Hartknoch, 1777, lk 83).

¹⁶³ 1804. aasta talurahvaseadusega oli Liivimaal sisse seatud kihelkonnakohtud, mis koosnesid mõisnikust, kes täitis kohtuniku rolli ning kolmest talupojast kaasistujast (**Seädussed Maa-rahwa pärrast antud, kes Liwlandi Gubernenti wallitsusse all ellawad**. Tõlk. Friedrich David Lenz. Tartu. M.G. Grenzius, 1804, lk 34). Rutikvere mõis kuulus Kolga-Jaani, Pilistvere ja Põltsamaa kihelkondades hõlmava kohtu alla, mille kohtunikuks oli 1808. aastast alates Johann Friedrich Bonneval de La Trobe (1769-1845), kes muuhulgas rentis Võisiku ja Pajusi mõisasid, kus leidsid aset ka kohtumõistmised. Näiteks toimusid Pajusis Rutikvere

1813-14 aastal pidi mõis avalikeks maksudeks välja käima 90.5975 rubla. Sellest tasuti Põltsamaa ülemkirikueestseisjale kokku erinevate kiriklike maksete ning maakohtu liikmete, sh kohtunik zur Mühleni¹⁶⁴ palgaks 32.5975 rubla. Kihelkonnakohtu ametnike palgaks oli ette nähtud 13.46 ning erinevate väiksemate maksudena, sh köstrisulase palk ja nn Tartu posti eest 8.5225 rubla. Kihelkonna patendiposti ning rekvireeritud sõjaliste asjade kättetoimetamise kulud olid kokku arvestatud 8,365 rubla suuruseks. Torma saadeti 16.35 rubla reparteeritud ehituraha näol.¹⁶⁵ Lisaks oli O.F. von Pistohlkors maksnud Riia renteisse 1813-14 aastal 11.30 rubla seoses puuduolevate nekrutite eest: 10 rubla saadud kviitungi ning 1.30 rubla atestaadi eest.¹⁶⁶

1814-15 aastal läks avalikeks maksudeks 92.45 rubla- milleks täpsemalt, sel korral ei selgu. Kokku on neli kviitungite alusel tehtud sissekannet, mis kõik tähistavad kihelkonnakohtunik La Trobele tehtuid makseid kogusummas 56.23 rubla. Ülejäänud 36.22 rubla saadeti sarnaselt eelmise majandusaastaga Tormasse reparteeritud rahana.¹⁶⁷

1.4.2.3. *Palgad*

Kolmanda suurema väljaminekute grupi moodustasid erinevad mõisa poolt makstavad palgad. Siia alla on arvestatud Rutikvere mõisa nii sakslastest teenistujate, mõisarahva kui moonakate (1811-12) rahasse arvestatud töötasud. Kokku moodustasid need mõisa aastastest väljaminekute vastavalt 8, 9 ning 6 protsenti. 1811-12 maksti Rutikvere mõisas palkadeks 330.44 rubla. Sellest 229.64 rubla läks moonakate tasuks, sh 194.64 rubla 12 moonakale võlgu olev summa. Mõisa kupjale maksti 30 ning mõisakohtunikule 10 rubla. Kaavere viinapõletaja sai mõisalt 5 rubla ning tellisemeistri käsirahaks oli antud 25 rubla. Kahele talupojale, Eriko Jan ja Ans'ule maksti kokku 80 kopikat nende abi eest hobuste

mõisa puudutavaid kohtuistungeid (**Deutschbaltisches biographisches Lexikon 1710-1960**, lk 441; nt EAA 567-2-1121, 58-58p).

¹⁶⁴ Tegemist oli ilmselt maakohtunik Kaspar I von zur Mühleniga (1763-1817), kes oli Pilistvere khk asuva Eistvere mõisa omanik (GH. Teil Livland, Lfg. 8, lk 226).

¹⁶⁵ EAA 2469-3-223, 198.

¹⁶⁶ EAA 2469-3-223, 198.

¹⁶⁷ EAA 2469-3-223, 238.

ning kariloomade eest hoolitsemisel. Palgana on arvestatud ka mõisa raamatupidaja Johansenile makstud kahe kuu söögiraha 30 rubla.¹⁶⁸

1813-14 maksti Rutikvere mõisas võrreldes kahe teise aastaga kõige suuremad summad palkadeks. Vahe tuleb ilmselt ka sellest, et mõis maksis tol aastal summasid välja kahele raamatupidajale. Raamatupidaja Weinrebeni kahe kvartali palgaks kulus 100 rubla, millele lisandus kaheksa kuu söögiraha 120 rubla. Teisele raamatupidajale maksti kvartali palk 66,6633 rubla lisaks nelja kuu söögiraha 60 rubla. Metsavaht(*Waldaufsteher*) Beck'i palk oli 25 rubla. Enam teenis mõisas kubjas, kelle aasta kogupalk oli 51.50 rubla.¹⁶⁹ Kiltrile makstav kogutasu oli 32.50 rubla. Mõisa aidamees sai pooleaastase teenistuse eest 15.25 rubla, Rutikvere mõisa aia ja pargi eest hoolt kandvad aednikud Tönno ja Hans said aastapalgaks kokku kumbki 26.50 rubla. Rutikvere mõisa karjus ja Carlswaldi karjuse aasta kogupalga suurused olid vastavalt 29 ja 32,50 rubla. Karjanaisele maksti 1813-14 palka vaid 2/3 aasta teenistuse eest 22.45 rubla. Mõisas töötanud tellisemeistser Jakoff Tarafejeffi teenis raamatupidajatega võrdväärse palga: 215.57 rubla. Mõisas olevatele sotnikutele¹⁷⁰ (*Sottnick, cómnyk*) maksti kummalegi 10 rubla.¹⁷¹

1814-15 kulus raamatupidaja Casperseni peale mõisal 380 rubla, mis koosnes aastapalgast 200 rubla ning söögirahast 180 rubla. Ülejäänud 369.75 rubla maksti palkadeks ülejäänutele mõisas töötavatele inimestele. Metsavaht Baecki sai nagu eelmiselgi aastal 25 rubla. Kubjas teenis sel aastal kokku 47.50 rubla ning kilter 25 rubla. Aidamehe aastapalk oli kokku 28.50 rubla, aednik Tönnol 28.50, aednik Hansul 32.50, mõisakarjusel 30.50 ning Carlswaldi karjusel 29 rubla. Kõigi nende aastane põhipalk oli 10 rubla, millele lisandus liha- ja rasvaraha ning rahasse arvatud. Samuti maksti Rutikvere mõisas tollel aastal igale rubla 12 vabadiku naisele, kes hoolitsesid härgade toitmise eest. Karjanaise aastapalk oli 11.25 rubla. Vene ehituspusepad said peahoone juures kaevu kaevamise eest 45 ning Friedrichshofi viinaköögis kaevu puhastamise eest 5 rubla. Mölder Hartmannile

¹⁶⁸ EAA 2471-1-74, 55p, 57p, 59p, 63.

¹⁶⁹ Mõisarahvast ja palkadest lähemalt järgmises peatükis.

¹⁷⁰ Liivimaa kubermangus pandi parema politseilise järelevalve tagamiseks sillakohtute poolt ametisse iga 100 meeshinge kohta üks sotniku või politsei-kubjase (*Polizei-Kubjas*) nimeline ametnik, kelle kandidaadid olid mõisaomanikud oma mõisavalla „korda armastavate, rahulike ja usaldusväärsete” inimeste hulgast välja valinud. Tema ülesandeks oli teavitada igasugustest kahtlastest ja halbade tegudest. Sotnik allus ametialaselt sillakohtule ning oli oma tööd tehes mõisakohtust sõltumatu (EAA 297-5-187, pagineermata. Nr. 3764. Befehl Seiner Kaiserlichen Majestät..., Riga-Schloss, 24. juuni 1812).

¹⁷¹ EAA 2469-3-223, 199.

maksti mõisa poolt tema pingutuste honorariks 25 rubla, Friedrichshofi härjakarjust (*Ochsenkerl*) peeti 5 rubla suuruse kingituse vääriliseks. Kahele sotnikule maksti kummalegi 10 rubla.¹⁷²

1.4.2.4. Toiduained

Neljanda grupina saab välja tuua toiduainete nagu heeringad, räimed, sool, läätsed, humalad, mesi ning pärm (viimase ostusummad on tabelis eraldi välja toodud) peale kulunud summad. Kõige enim kulutati toiduainete peale 1811-12 aastal (7%), märkimisväärselt vähem 1813-15 – 1,8 ning 1814-15 vaid 1,5%. Enim osteti Rutikvere mõisa jaoks soola: 1811-12 kokku 5 tündrit (123 rubla), 1813-14 ja 1814-15 kummagil 4 tündrit (vastavalt 56.79 ja 68.26 rubla). Kahe viimase majandusaasta puhul lisandus soola ja heeringate/räimede ostul täiendavaid kulusid, mis allikas lähemalt eristamata. Ostuühikuks oli soola ja kalade ostul (tallinna) tünder.¹⁷³

Hindadest: 1811-12 maksis 3 vakka soola 23.50 ning 21.50 rubla, 6 vakka 46 rubla, üks tünder 32 rubla.¹⁷⁴ 1813-14 maksis üks tünder soola 17.15 rubla, üks tünder peensoola 6 rubla ning kaks tündrit soola koos mõõtmistasuga (*Messerlohn*) 33,64 rubla.¹⁷⁵ 1814-15 Adaverest ostetud üks tünder soola maksis 20 rubla ning Tallinnast ostetud 3 tündrit soola koos mõõtmistasuga 42.26 rubla.¹⁷⁶ Kahjuks puuduvad andmed 1811. ja 1812. aasta turuhindade kohta, mistõttu on võrdlusmomenti raske luua. Seevastu 1813. ja 1814. aasta puhul saame sarnaselt viina ja vilja turuhindadega jälgida soola hindasid Tallinna turul, kus eristati Liverpooli ning kallimat St. Ubes'is soola.¹⁷⁷

¹⁷² EAA 2469-3-223, 239, 240.

¹⁷³ Üks tallinna säilitis soola võrdus Tallinnas ja Riias 18 tündriga. Üks tallinna tünder omakorda mahutas 4 vakka. Üks lüneburi soolasäilitis võrdus Tallinnas ja Riias 12 tündriga (**Hupel, August Wilhelm**. *Topographische Nachrichten*, lk 331-332).

¹⁷⁴ EAA 2471-1-74, 55p, 57p, 59p, 63.

¹⁷⁵ EAA 2469-3-223, 200.

¹⁷⁶ EAA 2469-3-223, 237.

¹⁷⁷ 19. sajandil pärines enamuse Vene tsaaririigi importsoolast Inglismaalt, Portugali St. Ubesi sadamast (tänapäeva Setúbali linn) pärines kvaliteetne sool, mida tihti nimetati küll hispaania soolaks ja mida tsaaririigi kõrgkihtides hinnati pikalt parimaks kala, eelkõige heeringa soolamisel (**Kraikovski, Alexey V, Lajus, Julia A**. *The adventures of Portuguese salt in Russia from the 17th to the 20th century*. – *I Seminário Internacional sobre o sal português*. Porto: Instituto de História Moderna da Universidade do Porto, 2005, lk 282-283)

1813-14 saastal oli soola ostetud Tallinnast juulis, augustis ja märtsis.¹⁷⁸ 28. juunil 1813 maksis tünder Liverpooli soola ligikaudu 16.67 rubla (1 sälitis 300 rubla), St. Ubesi soola tünder seevastu 20 rubla (1 sälitis 360 rubla), sama aasta 2. augusti turuhinnaks oli Liverpooli soolal 280 rubla sälitis, seega tünder ca 15.56 rubla ning St. Ubesi omal 360 rubla sälitis, tünder 20 rubla, allikais puudub kahjuks märtsi turuhindade kohta ülevaadet andev kokkuvõte,¹⁷⁹ kuid Rutikvere mõisa poolt ostetud soola hindu saab selle põhjal pidada vastavateks pigem Liverpooli soola kui St. Ubesi omadele. Nii võib väita, et Rutikvere mõisa osteti tavapärasemat Inglismaa soola. 1814-15 osteti soola juulis, septembris ja jaanuaris,¹⁸⁰ turuhinna võrdlust saab teha vaid juuli puhul, kus 7. juulil 1814 maksis Tallinnas Liverpooli soola tünder ca 15,28 rubla (1 sälitis 275 rubla) ja St. Ubesi soola tünder ca 17,78 rubla (1 sälitis 320 rubla).¹⁸¹ Arvestuslikult kõrgem hind Adaveres on ilmselt tingitud kohalikust juurdehindlusest, ülejäänud kolm tündri ostuhinna võib hinnanguliselt arvestada kirja pandud turuhinnast ligi rubla väiksema ning seega mõisale kasulikumana.

1811-12 kulutati Rutikvere mõisas heeringate ostuks 52.04 rubla,¹⁸² 1813-14 osteti kaks tündrit räimi 56 rubla eest ning 1814-15 pool tündrit nii räimi kui heeringaid, kokku 51.67 rubla eest.¹⁸³ Tallinna turul maksis 2. augustil 1813 tünder rootsi räimi 25 rubla, 12. augustil 26 rubla ning 20. augustil taas 25 rubla,¹⁸⁴ mis teeb Rutikvere mõisalt augustis tündri räimede eest küsitud summa kirja pandud turuhinnast kõrgemaks. 1814-15 puhul pole ostuaega märgitud ning antud perioodi alla käiva turuhindade kohta on näiteks tuua vaid 7. juuli 1814 omad, kus rootsi heeringa tünder maksis 78 ning räimetünder 30 rubla.¹⁸⁵ Tollel aastal oli poole tündri räimede eest makstud 16.67 rubla¹⁸⁶ ning poole tündri heeringate eest 35 rubla, mis üldjoontes võivad ka aasta turuhindadele vastata.

¹⁷⁸ EAA 2469-3-223, 194p.

¹⁷⁹ EAA 2471-1-158, 16, 19.

¹⁸⁰ EAA 2469-3-223, 232p.

¹⁸¹ EAA 2471-1-158, 31.

¹⁸² Sealhulgas heeringataara hinnad.

¹⁸³ EAA 2471-1-74, 55p, 63, 2469-3-223, 200, 237.

¹⁸⁴ EAA 2471-1-158, 19, 20, 21.

¹⁸⁵ EAA 2471-1-158, 31.

¹⁸⁶ Aasta teise kvartali aruandest aga selgub, et räimede enda peale kulus 15 rubla ning 1,67 rubla maksti sinna juurde kauba vahendustasu (*Provision*) (EAA 2469-3-223, 224).

Pärmi peale kulutati mõisas peaaegu sama palju raha kui soola või kala peale, 1814-15 isegi rohkem: 78.82 rubla. Kahel eelneval aastal oli selleks kulunud vastavalt 34 ja 49.9850 rubla. 1811-12 aastal pole ostetud pärmi kogused täpsustatud. 1813-14 osteti pärmi kahel korral, esmalt 618,5 toopi 37.11 rubla eest, seejuures oli toobi hind 6 kopikat ning 257,5 toopi 12.8750 rubla eest ning seekord maksti toobi eest 5 kopikat.¹⁸⁷ 1814-15 osteti pärmi viiel korral. Enim 428,5 toopi 42.85 rubla eest, à 10 kopikat. Koguselt teine ost oli 363 toopi, hinnaga 6 kopikat toop 21.78 rubla eest. Järgnevalt maksti 10.84 rubla 135,5 toobi pärmi eest, toobi hinnaks 8 kopikat. 60 toobi pärmi eest tasuti 3 rubla, à 5 kopikat. Kõige väiksem ostukogus oli 5 toopi, mille eest maksti 35 kopikat, à 7 kopikat.¹⁸⁸

Teistest toiduainetest nagu mesi, humalad ja läätsed, osteti eelnevatega võrreldes väga vähe. 1811-12 maksti kolmandik vaka läätsede eest 1.50 rubla. Samal aastal osteti 64 rubla eest 59,5 toopi mett kõrtsiviina tarbeks.¹⁸⁹ Kahel teisel aastal osteti humalaid. 1813-14 maksis mõis Tallinna talupojale 2 leisika humalate eest 6 rubla (3 rubla leisikas) ning 8,5 naela humalate eest 85 kopikat (10 kopikat nael), kokku seega 48,5 naela humalaid 6.85 rubla eest.¹⁹⁰ 1814-15 osteti mõisale humalaid 6 naela (10 kopikat nael) 60 kopika eest.¹⁹¹

1.4.2.5. Rasv, õli

Et Põltsamaa jõel tegutsenud Rutikvere mõisa veski saaks tõrgeteta toimida, varuti rasva ja õli veskimäärdeks (*Mühlenfett*), eelkõige rataste võllide jaoks. Aastastest väljaminekutest moodustasid kulutused rasva ja õli peale marginaalse osa: 0,2-0,4%. Arvuliselt osteti 1811-12 rasva ja õli ning pliimaaki (*Bley-Erz*) 14,8 rubla eest. Selle raha eest soetati kokku 30.5 naela rasva ja kolm toopi õli.¹⁹² 1813-14 kulutati 67 naela määrdet ostmiseks kokku 20.99 rubla. 17 naela veskimääret osteti 6.29 rubla eest, Paidest toodud 30 naela veskimääret maksis 7.50 ning Tartust toodud 20 naela veskimääret 7 rubla.¹⁹³ 1814-15 majandusaastal muretseti mõisa veskisse määrdet 44,5 naela tahket loomarasva (*Talch/Talg*) 21.05

¹⁸⁷ EAA 2469-3-223, 200.

¹⁸⁸ EAA 2469-3-223, 237.

¹⁸⁹ EAA 2471-1-74, 57p.

¹⁹⁰ EAA 2469-3-223, 199.

¹⁹¹ EAA 2469-2-223, 237.

¹⁹² EAA 2471-1-74, 55p, 59p, 63. Koos 20 naela rasva ja 2 toobi õliga oli ostetud kokku 10 rubla eest ka 3 naela pliimaaki, mida võidi kasutada mõne veski seadeldise juures metallitugevdusena.

¹⁹³ EAA 2469-3-223, 200.

rubla eest.¹⁹⁴ Määrde kogused ja nende eest välja käidud summad näitavad, et sama raha eest võis ühel aastal saada ligi 20 naela rohkem kaupa kui teisel. Määravaks võis saada aeg, koht ning see, kellelt kaupa osteti.

1.4.2.6. Õled ja hein

Rutikvere mõisa heinamaad olid piisavalt viljakad ning heina pigem müüdi kui osteti, ostusummad olid väikesed ning moodustasid aastastest väljaminekutest 0,3-0,4%, 1813-14 heinu ei ostetud. 1811-12 osteti vaid 200 heinatuusti (*Grieste*)¹⁹⁵ 16 rubla eest.¹⁹⁶ 1814-15. osteti Rutikvere mõisa 40.2 rubla eest 402 heinatuusti, tuusti hinnaks 10 kopikat.¹⁹⁷

Vajadus õlgede järgi oli aga seevastu piisavalt suur, et mõis ei suutnud oma varudega toime tulla. Oluliseks faktoriks siinjuures oli nuumhärjatallid, mis vajasisid pidevat loomade allapanu. Seetõttu moodustasid kulutused õlgedele arvestatava osa aastastest kuludest: 3-4%. 1811-12 osteti õlgi 162.81 rubla eest. Et antud aasta andmed on esitatud kvartalite kaupa, on hästi jälgitav õlgede tarviduse kasv kooskõlas talvistel kuudel toimunud viinapõletuse ja härgade nuumamisega. Pistohlkorsi kohaslt kulus õlgi 7 kuu jooksul igale härjale 240 tsentnerit (1 tsentner = 6 leisikat).¹⁹⁸ Juulist oktoobrini, mil ilmselt oma mõisa viljast saadud õled värskelt saadaval, osteti vaid 89 kubu 3.56 rubla eest. Oktoobrist jaanuarini seevastu aga 500 kubu 20 rubla eest ning jaanuarist aprill lõpuni juba 3 288 kubu 139.25 rubla eest.¹⁹⁹

1813-14 kulus õlgede peale tunduvalt enam: 250 kubu hinnaga 4 kopikat kubust ning 6 793 kubu hinnaga 5 kopikat kubust, kokku seega 349.65 rubla eest. Sellest kogusest 506 kubu oli mõeldud katuse parandamise tarbeks, ülejäänud osa läks nuumtallidesse allapanuks.²⁰⁰

¹⁹⁴ EAA 2469-3-223, 239.

¹⁹⁵ 1 heinatuust kaalus 20 naela. A.W Hupel on mõistet *Grieste* kirjeldanud kui heinapalmikut (*Heuflechte*) või kahekordseks põimitud heinavanikut (*Heuwulst*) ning kui peamist heina ostmise ühikut. Seega kaalus nii üks heinatuust kui üks leisikas 20 naela, mõisa tulude aruandluses oli kirjas müüdud heina kogused just leisikates, sellegipoolest hein ise võis olla n-õ heinatuustide kujul (**Hupel, August Wilhelm**. Idiotikon der deutschen Sprache in Lief- und Ehistland nebst eingestreuten Winken für Liebhaber. Riia: Johann Friedrich Hartknoch, 1975, lk 82).

¹⁹⁶ EAA 2471-1-74, 56p.

¹⁹⁷ EAA 2469-3-223, 238.

¹⁹⁸ **Hupel, A.W.** Oekonomisches Handbuch, Zweiter Band, 279.

¹⁹⁹ EAA 2471-1-74, 56p, 59p, 63.

²⁰⁰ EAA 2469-3-223, 200.

1814-15 osteti 7 780 õlekubu 418.66 rubla eest. Ka sel aastal vajasid katused parandamist, mistõttu 740 kubu läks selleks. Nii selle koguse kui nuumhärgade allapanuks ostetud 4 074 kubu õlgede eest maksti viis kopikat kubust. Huuksi mõisast allapanuks ostetud 2 966 õlekubu eest pidi mõis välja käima aga 6 kopikat kubust.²⁰¹

1.4.2.7. Muud väljaminekud

Mitmed rahalised kulud esinesid vaid ainukordselt, mistõttu on taolised väljaminekud koondatud ühisnimetuse alla. Iga majandusaasta puhul on konkreetsed kulutused välja toodud.

1811-12 moodustasid muud väljaminekud summas 192.76 rubla kõikidest väljaminekutest 5%.²⁰² Enim, 135.43 rubla eest ostis mõis arstimeid inimeste ja loomade tarbeks. 25 rubla kulus kroonuviina kättetoimetamise reisile ja 3 rubla kirjutaja Johanseni reisi peale. Üheks väljaminekuks oli aazio, mida maksti rahakursside vahe tasanduseks.²⁰³ Nii pidi mõis tehingute pealt teises majanduskvartalis maksma vaskraha ja väikeste bankoassignaatide eest seitse rubla ning neljandas majanduskvartalis saja rubla väikeste bankoassignaatide eest kaks rubla ja 40 rubla vaskraha eest viis rubla aaziot. Kaks korda maksti mõisa poolt preemiaid – esimeses kvartalis 30 kopikat iga nelja [jahil kinnipüütud/lastud] hundikutsika eest ning viimases kvartalis üks rubla tänutäheks avastatud varguse eest. Viis rubla anti postisulasele (*Postknecht*) ettemaksuks riiete jaoks ning 1.80 rubla maksti 12 lamba- ja vasikanaha parkimistöö eest. 1.20 rubla maksti Rutikvere mõisas kolme paari (kinga)-taldade (*Sohlen*) ja ühe jalaaluse püksipaela (*Steg, Steggi*) eest.²⁰⁴ Kolme rubla eest osteti neli kühvliit ning 51 kopika eest seitse poognat paberit maamõõtmise dokumentide tarvis. 1.42 rubla oli kantud kuludesse eelmise majandusaasta jääkidena. Huvitavaks ostuks oli naistepuna (*Johanniskraut*) viina tarvis (20 kopikat).²⁰⁵

²⁰¹ EAA 2469-3-223, 238.

²⁰² EAA 2471-1-74, 55p, 57p, 59p, 63.

²⁰³ Aazio omab kolme tähendust: 1) Väärtpaberite ja raha tegeliku või börsihinna ja sellest madalama normaalinna vahe; 2) Positiivne kursivahe ja 3) Kasu kursivahest, esialgse kursi lisang, mis laekub väärtpaberi omanikule.

²⁰⁴ Sõna „*Sohle*“ on võimalik tõlkida peale talle ka oru või kraavipõhjaks ning sõna „*Steg*“ ka purdeks, teerajaks. Et aga allikas on mainitud kolme paari, siis pole tõenäoline, et neid tõlgendusi silmas oleks peetud.

²⁰⁵ Autor oskaks põhjuseks, miks naistepuna viina jaoks osteti tuua selle, et naistepuna andis punast värvi, kui selle õisi, lehti ja varsi viinas keedeti (*wurden in Brantwein gethan*). Võimalik on, et sooviti viina toonida

1813-14 aastal kulus muudeks väljaminekuteks 472.40 rubla ehk 5% kõigist väljaminekutest. Seitsmelt talupojalt osteti igalt üks hobune, kogusummas 318 rubla, hinnavahemikus 36.50 kuni 55.50 rubla.²⁰⁶ Sadulsepp Vogtile hüvitati temalt rekvireeritud valjad 3.50 rublaga.²⁰⁷ Suurem väljaminek oli ka Tallinna maakler Intelmannile tehtud maksed 63.7 rubla ulatuses, mis hõlmasid nii vahendajatasusid mõisale kaupade muretsemise eest kui muid kauplemisega seotud kulusid nagu sadamatasud. Tartu kaupmehelt Rundalzowilt osteti 3 puuda 37 naela rauda 15.70 rubla eest, ühe puuda hinnaks neli rubla. Torma kihelkonnas asunud Liivimaa kubermangu idapoolseimast osast, tänapäeva Ida-Virumaalt nüüdki puidukäsitöö poolest tuntud Avinurmest toodi juba 19. sajandil Rutikverre alkoholi mahutamiseks aame, seekord kümme tükki, makstes aami eest 4 rubla. Taaskord oli kulutusi aazio tasumiseks, nimelt 800 rubla väärtuses väikeste bankoassignaatide eest kaupmees Rundalzowle ja isikutele Wigard ja Saharow, kokku 16 rubla. Muude väljaminekute alla liigitub veel möldrilt ostetud 75 koorma sõnniku eest tasutud üheksa rubla (7 kopikat koorem), kuus rubla 70 sülla mõõtenööri (*Meßschnur*) ning 50 kopikat plekist viinaköögis asuva pumba parandamise eest.²⁰⁸

1814-15 aastal moodustasid muud väljaminekud 1263.54 rubla ehk 9% aasta kogukuludest. Sellest 684.46 rubla moodustas talupoegadele makstav hüvitis. Nimelt oli kihelkonnakohus mõistnud mõisalt välja hüvitise Rutikvere talupoegadele nelja aasta jooksul viinaköögis tehtud abiteopäevade eest.²⁰⁹ Kulutusi, mis seotud alkoholiga, oli teisigi. Kõigepealt 49.48 rubla, mis kulus raamatupidaja Casperseni reisi, söögi ja majutuse peale, kui ta kroonuviina üleandmise tõttu pikalt Tartus viibis, samuti 127.37 rubla, mis Liivimaa maakrediidiseltsi eesti distrikti direktori poolt kulutati viina üleandmise juures. Lisaks

ning valmistada likööriolulist jooki (**Deutsche Encyclopädie oder Allgemeines Real-Wörterbuch aller Künste und Wissenschaften** von einer Gesellschaft Gelehrten. Achtzehnder Band. Io-Kal. Frankfurt am Mayn: Varrentrapp und Wenner, 1794, lk 36).

²⁰⁶ EAA 2469-3-223, 200.

²⁰⁷ EAA 2469-3-223, 198. Sadulsepp Johann Vogt kuulus 1817. aasta andmetel oma perega Vana-Põltsamaa mõisa teenistujate hulka (ELK 8.0.90, pagineerimata. Põltsamaa kihelkonna saksa soos elanike nimekirjad, 1799-1826.)

²⁰⁸ EAA 2469-3-223, 200. M. A. Rundalzow kõrval oli Tartu Püha Maria Suurgildi teise gildi liikmeteks veel Joachim Wiegand ja Alezey Gregorjew Sacharow, keda võidi siinkohas ka silmas pidada (EAA 1818-1-52, 3)

²⁰⁹ EAA 2469-3-223, 240. Puuduvad allikad täpsema selguse saamiseks, mis asjaoludel kihelkonnakohus asja menetles. Aluseks ei saanud olla uus vakuraamat, sest Rutikvere mõisa revisjoni mõõtmistulemusele vastav vakuraamat valmis alles 1817. aastal.

osteti Rutikverre tol majandusaastal Tartust 12 aami tükihinna 10 rubla ning Avinurmest 41 aami tükihinna 4 rubla, kokku seega 184 rubla eest. 1.40 rubla maksti nelja pudeli eest viinaproovideks (*Brandtweins-Probe*) ning 90 kopikat puidulaki eest, mida ilmselt kasutati vaatide pitseerimiseks. Lisaks pidi mõisa maksma 22.93 rubla kokku nelja meeldetuletuskirja (*Monitorium*) eest, mis kõik olid seotud pearaha- ja joogimaksu tasumisega.²¹⁰

Jälle tuli mõisal maksta vahendajatasu kaupade muretsemise eest, seekord 45 rubla, ning aažiot 4 rubla 200 rubla väikeste bankoassignaatide eest.²¹¹ Väiksemad kulutused hõlmasid endas nii kaheksa paari pastlaid tükihinna 50 kopikat, 100 koormat sõnnikut summas 12 rubla kui ka Tartust kaupmees Rundalzowlt ostetud 13,1 leisikat rauda, millest aga vaid ühe leisika eest 2 rubla tasutud oli. 25 rubla maksti talupoeg Kallame Jurryle temalt saadud hobuse eest ning müürsepp Andresele üks rubla eelmisel aastal viie lamba ja vasika ning ühe mullika tapmise eest.²¹²

Üldjoontes kulus seega teravilja ostuks 69% kõigist aastastest majapidamiskuludest. Riiklikud ja kohalikud maksud jäid 12% piiresse ning 7% aastast väljaminekutest maksti mõisarahvale palkadeks. Toiduainete ostuks ei kulutatud rohkem kui 2% aastast. Kui lugeda õlgede, heinte ning määrdeaine ostusummasid tootmiskuludeks, ulatuksid need väljaminekutest ligilähedaselt 5%-ni. Mõisniku isiklikusse kassasse läks kümendik rahalisest kasumist (vt allpool).

Rahaliselt jäi mõisamajanduslik rahaline saldo positiivseks ning mõisas majandati kasudega. Suured kulutused vilja ostuks tasusid end ära: alkoholiks toodetuna tõid nad sisse suuremat kasumit kui oleks neid tera kujul müüdud. Ettevõtete toodang sidus mõisa suurema turuga. Mõisamajanduse sisemises korralduses andis seevastu tooni naturaalmajanduslik toimimine: naturaalsaaduseid realiseeriti peamiselt mõisa maja-pidamises ning töölistele ja sulastele maksti peamiselt loonustasu nii alkoholis, aiamaa-saadustes kui ka riidepalgas.

²¹⁰ EAA 2469-3-223, 238.

²¹¹ EAA 2469-3-223, 237.

²¹² EAA 2469-3-223, 237, 238, 239.

Rutikvere mõisa 1811-12. ja 1813-14. majandusaasta puhul on arvutustes välja toodud ka kulud, mis otseselt majapidamisega seotud pole, vaid pigem asjaoluga, et mõisa majapidamine oli Liivimaa Maakrediidiseltsi kontrolli all ning Otto Friedrich von Pistohlkors oli selle lepingujärgne rentnik. Kahjuks puuduvad lisadokumendid ja andmed, mis aitaksid allikas leiduvatele arvudele konteksti luua, mistõttu saab neid summasid vaid fikseerida.

Nii on 1811-12 aastal väljaminekute alla kantud järgmised kirjed: härra von Krüderner maksnud distrikti direksioonile summa 5 494,34 rubla, lepingu kohaselt makstud [von Pistohlkorsile] kümnikseks (*Zehnten*) 892.39 rubla ning dokumendi T kohaselt makstud 1 161.42 rubla.²¹³ 1813-14 aasta puhul tehti samataolisi arvutusi. Rahaliste sissetulekute ja väljaminekute saldo ehk kasum oli 9 570.0442 rubla, millest arvutati ka von Pistohlkorsile kümnnendik. Samas on tuludeks arvestatud ka summat 5 621,50 rubla, mis moodustus von Pistohlkorsi kulutustest ning erinevatele inimestele vilja ja muu eest võlgu olevast summast. Kokku seega 15 191, 975 rubla. Sama summa ulatuses oli aga Rutikvere mõis teinud mitmes jaoks makseid Liivimaa Maakrediidiseltsi eesti distrikti direksioonile. Parun von Ungern-Sternbergi kaudu 6 900 ning 245 rubla, von Pistohlkorsi enda poolt 191 rubla ning rittmeister von Stackelbergi kaudu 1000 ja 1800 rubla: kokku 10 136 rubla. Sellele lisandus von Pistohlkorsile arvutatud kümnnendik 957.045 rubla ning määratud väljaminekud dokumendi T alusel 4 098.93 rubla.²¹⁴

²¹³ EAA 2471-1-74, 63. Siinkohal ilmneb, et kümnnendik, mis teoreetiliselt on arvutatud sissetulekute ja väljaminekute vahesaldost, ei klapi see praeguste andmete olemasolul reaalse saldoga. Sellele võib olla kaks seletust: Esiteks, et summa, mis kümnnendikuna on märgitud, on ebatäpne (see on lisatud andmestikku hariliku pliiatsiga ning võib eeldada, et ka pärast aruande koostamist) või pole kõik tulud-kulud kirja pandud ning vahe tuleneb sellest.

²¹⁴ EAA 2469-3-223, 202p-203.

2. RUTIKVERE MÕISATEENIJAD NING TÖÖLISED 19. SAJANDI ESIMESEL VEERANDIL

Mõisa—talurahvas jaotus kaheks suuremaks rühmaks. Esiteks külahivas ehk need talupojad, kes kandsid mõisa koormiseid ning teiseks mõisarahvas ehk mõisateenijad (*Hofsleute, Hofsdomestiquen*), kes olid mõisa palgal ja toidul. Viimaste hulka kuulus nii pärisoriseid talupoegi kui vabu inimesi. Mõisarahvas jagunes vastavalt nende ametialase seisundi kohaselt mitmeks grupiks. Rutikvere mõisa puhul sobib kasutada Tiit Rosenbergi poolt esitatud jaotust: 1) mõisasundijad, 2) teenijarahvas, 3) sularahvas, 4) mõisa-käsitöölised ja 5) mõisa teenistuses olevad kohapidajad.²¹⁵ Mõned mõisarahva liikmed elasid mõisas, teised aga, peamiselt ametimehed ja käsitöölised, olid mõisalt seevastu saanud enda igapäevaseks ülalpidamiseks maad. Herbert Ligi andmeil oli Viljandimaal 1795. aasta hingeloendite kohaselt mõisateenijate arvuks 1226 meest ja 1105 naist (talupoegade üldarvust 3,8%), 1811. aastal seevastu, mil loetleti vaid mehi, 1022 inimest (3,7%). 1816. aasta hingeloenduse kohaselt oli Viljandimaa mõisates kokku 1102 mees- ja 1050 naissoost mõisateenijat (3,5%).²¹⁶ Rutikvere mõisa teenijate avu ja koosseisu kohta pakuvad andmeid 1805. a. vakuraamatu koostamise raames kirja pandud mõisateenijate nimekiri, kus on peale isiku nime kirjas ka tema amet ja pereliikmed,²¹⁷ 1817. a vakuraamatus esitatud mõisateenijate nimekirjas aga vaid isiku nimi ja amet.²¹⁸ Nendele lisaks on Rutikvere mõisa kohta olemas 1811. a. (sh 1795. aasta revisjoni aegsed mõisateenijad) ning 1816. a. hingeloendid, kus on eraldi märgitud mõisateenijad ja –töölised, nende amet, vanus, kõik pereliikmed (1816) ning toimunud muudatused nende teenistuses.²¹⁹ Mõisateenijate hulka pole arvestatud kohapidajatest (mõlder, kõrtsmik, metsavaht) vabu inimesi.

²¹⁵ Rosenberg, Tiit. Mõisateenijate kihi koosseis Lõuna-Eestis, lk 151.

²¹⁶ Ligi, Herbert. Talurahva arv ja paiknemine Lõuna-Eestis, lk 95.

²¹⁷ EAA 567-3-109, 11-12p. Rutikvere mõisa alla kuuluvatre mõisateenijate, sulaste ja vabade inimeste nimekiri, 1805.

²¹⁸ EAA 567-1-410, 3p. Rutikvere mõisa 1817. aasta vakuraamat.

²¹⁹ EAA 1865-3-236/12, 2-3; EAA 1865-3-238/4, 9p-11.

2.1. Mõisateenijad 1795., 1805., 1811., 1816. ja 1817. aastal²²⁰

2.1.1. Mõisasundijad

Mõisamajandamisel abiks olevate mõisasundijate hulka kuulusid kupjad, kiltrid ning aidamehed, kes kõik olid ka Rutikvere mõisas olemas. Kupjate ja kiltrite ülesandeks oli kontrollida teiste talupoegade teotööd, hoolitseda selle eest, et midagi mõisast kaotsi ei läheks ning sisse nõuda loonusandameid.²²¹ 1795. aasta revisjonis kirja pandud mõisateenijate seas leidub mõisasundijatest vaid aidamees Tõnno, kes oli hiljem samal aastal ka surnud. 1805. aastal oli mõisasundjateks kubjas Tõnno (3 pereliiget), kilter Ado (üks pereliige) ja vabade inimeste hulka kuuluv aidamees Kristjan. 1811. aastal oli mõisasundjatest üles antud vaid kilter Jürri, Lauri Anso Jago poeg (34 a), 1816. aastal seevastu kilter Juhann (34 a) Maddise poeg, kes oli eelmise loenduse aeg oma isa Lauri Maddise juures sulaseks olnud ning aidamees Rein, (Retsep) Berteli poeg (39 a), kes eelmise loenduse aeg oli kirjast Nurga Berteli talus sulasena. Nii kilter Juhann kui Reinu nimeline aidamees olid mõisateenijate hulka loetletud ka 1817. aasta vakuraamatus.

Säilinud on teavet ka mõisasundjate töö tasustamise kohta. 1811-12 aasta esimese kvartali rahaliste väljaminekute aruandes on kirje, et kubjase palk esimese augustini oli 30 rubla.²²² 1813-14 aastal maksti kubjasele 51.50 rubla, mis moodustus rahapalgast (30 rubla), mõisakohtniku tasust (10 rubla) ning liha ja rasva asemel makstud rahast (11.50 rubla).²²³ 1814-15 aastal oli kubjasele makstud 47.50 rubla, sellest 30 rubla kubjase ameti eest, 10 rubla mõisakohtniku rolli eest ning 7.50 rubla rasva ja liha raha.²²⁴ Kilter teenis võrreldes kubjasega vähem. Rahasse arvutatuna maksti kiltrile 1813-14 aastal kokku 32.50 rubla – aastapalgana 10 rubla ning rasva ja liha raha 11.50 rubla, lisaks 8.50 rubla väärtuses ühe kasuka (*Peltz*) ning 2.50 rubla väärtuses viis naela villa.²²⁵ 1814-15 aastal maksti kiltrile aastapalgaks 25 rubla (10 rubla rahapalka, 7.50 rubla liha ja rasva raha, 2.50 rubla

²²⁰ Loetlemisel on lähtutud ametiga mõisateenijatest.

²²¹ **Rosenberg, T.** Mõisateenijate kihi koosseis Lõuna-Eestis, lk 155.

²²² EAA 2471-1-74, 55p.

²²³ EAA 2469-3-223, 199.

²²⁴ EAA 2469-3-223, 239.

²²⁵ Tõenäoliselt maksti riideesemed ning vill mõisarahvale välja loonustasuna. Et aga tegemist oli kaupadega, mille eest tulu ei saadud, võidi need seetõttu ka rahaliste kulude alla kanda.

väärtuses 5 naela villa ning 5 rubla ühe vammuse (*Rock*) eest).²²⁶ Aidamehele maksti 1813-14 aastal välja vaid poole aasta palk kogusummas 15.25 rubla (poole aasta rahapalk 5 rubla, liha ja rasva raha 6.50 rubla, poole vammuse raha 2.50 rubla ning 1.50 rubla eest 2,5 naela villa). 1814-15 aastal sai aidamees 28.50 rubla, millest (10 rubla rahapalka, 7.50 rubla liha ja rasva raha, 8.50 rubla väärtuses üks kasukas jaoks ning 2.50 rubla eest viis naela villa).²²⁷ Seega võib öelda, et kubjase ametis olijale oli fikseeritud aastane põhipalk 30 rubla, kiltri ja aidamehe puhul 10 rubla.

Mitmed autorid on kirjutanud, et üldiseks tavaks oli vabastada kupja ametis olnu talu teokoormistest.²²⁸ Antud tendentsi esinemist Rutikvere mõisas andmed ei kinnita. Mõisa kubjas (Jennesse) Tönno oli aastaks 1817 olnud ametis 25 aastat,²²⁹ kuid Tönno esines mõisateenijate nimekirjas vaid 1805. aastal. 1807. aastal on tema kohta tehtud märge, et ta majandas oma vanas talus peremehena,²³⁰ ka 1811. ja 1816. aasta hingeloendites on ta kirjas Jennese Tönno nime all peremehena ning 1817. aasta vakuraamatu kohaselt kandis tema talu mõisa ees koormiseid. Et Tönno oli Ado Jago Ansu poeg ning teades, et ta oli algselt oma vanas talus peremees, on võimalus, et ta esines 1805. aasta vakuraamatus Ado Jago Tenno nime all.²³¹ Kubjase ametit pidava Jennesse Tönno talu majandusliku toimimise ja koormiste täitmise eest aitas hingeloendite andmeil hoolt kanda peremehe kõrval ka talusse võetud pooleteramees (*Hälftner, Halbner*).²³²

2.1.2. Teenijarahvas

Teenijarahva ülesandeks oli mõisnikupere ümmardamine, häärberi ja mõisa üldine korrashoid ning nende hulka kuulusid mitmesuguste töökohustustega isikud nagu toapoised

²²⁶ EAA 2469-3-223, 199, 239.

²²⁷ EAA 2469-3-223, 199, 239.

²²⁸ **Soom, A**, Herrenhof, lk 321, **Transehe-Roseneck, A. v**, Gutsherr und Bauer, lk 135, **Ligi, Herbert**. Mõisamajand. – *Eesti talurahva ajalugu*, I kd. Tallinn: Olion, 1992, lk 217,

²²⁹ EAA 2469-3-223, 110p.

²³⁰ EAA 952-1-1797, pagineerimata. Rutikvere talupoegkonna majandusliku võimekuse spetsifikatsioon, 1807.

²³¹ EAA 567-1-410, EAA 567-2-1123.

²³² Peamiselt Lõuna-Eestis esinenud pooleterameeste institutsioon väljendus ühe talu majandamises kahe või rohkema talupoja poolt, kes vastutasid koos talul lasuvate koormiste täitmise eest (**Palli, H.** Perede struktuurist ja selle uurimisest. Vändra kihelkonna taluperede struktuur aastal 1686. – *Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateadused*, nr 23 (1), Tallinn: Perioodika, 1974, 64.

ja –tüdrukud, köögitöölised, kutsarid ja tallimehed, aednikud ja vahimehed.²³³ 1795. aasta hingeloendi kohaselt teenis mõisnikuperet kolm ümmardajat. Esimene neist oli teener Reinhold (43 a), kes järgmise revisjoni aeg elas Nõmme Ado talus külakoolmeistrina. Täheldada võib tema ja teiste teenijate puhul seda, et mõisnikuperet ümmardades oli nende talurahvalikud nimed saksapärasele kujule viidud, näiteks oli 1811. aasta revisjonis esines endine teener Reinhold Reinuna. Toapoiss Adam, Lene Ansu poeg (10 a) aga 1811. aastal Lauri Andrese talu sulase Adona. Toateener Jaan, Krusi Michele poeg (19 a) seevastu oli 1800. aastal ära surnud. Kolm aastat pärast 1795. aasta revisjoni oli 28-aastane Jennese Tönno poeg Ans mõisa toapoisiks tööle võetud Antoni nime all ning sellisena ka 1802. aastal²³⁴ mõisnikuhärra poja Carl von Pistohlkorsile teenistusse antud. 1805. aasta mõisateenijate nimekirjast võib leida vallalise teener Hansu ning 1816. aasta hingeloendist teener Jani, Kutseri Tönno poja (17 a), kes eelmise revisjoni aegu oli olnud Erico Jaani sulane, ning mõisateenijanna Anne (38 a).

Köögitöölisi esineb vaid kolmel korral. 1795. aasta hingeloendi kohaselt teenis mõisas kokk Jürgen (35 a), kes oli koos oma perekonnaga 1802. aastal antud mõisnikuhärra poja Carl von Pistohlkorsi käsutusse. 1816. a revisjoni ajal oli ta üks nendest mõisateenijatest, kes päruseliselt kuulusid küll vendadele von Pistohlkorsidele, olles eelmise revisjoni aegu arvele võetud Peterburi linnas, kuid hetkel olid osalt Rutikvere mõisa, osalt mõisavalla teenistuses. Nii oli kuue lapse isa Jürgen, Tönno poeg (55 a) nüüd peale koka ameti ühtlasi ka metsavahi (*Buschwächter*) ja Jürgensbachi trahtri kõrtsmiku rollis. 1805. aastal oli koka asemel üles antud vallaline kööginaine Ewa.

Kutsareid ja tallimehi esines igas nimekirjas. 1795. aastal teenis Rutikvere mõisas kutsar Jaan, Kita Jürri poeg (19 a), kes järgmise revisjoni ajaks tõusis Lene talu peremeheks; tema kõrval oli eessõitja Christian, Koka Ansu poeg (17 a), kes oli 1806. aastal liitus maamiilitsaga. Tallipoiss Jürri, Seppa Jago Jani poeg (20 a) sattus 1809. aastal seevastu nekrutiks. Tallimees Jürgen (38 a) elas 1811. aastal Juhani Hansu talus ning oli kirja

²³³ **Rosenberg, T**, Mõisateenijate kihi koosseis Lõuna-Eestis, lk155-156.

²³⁴ Põhjuseks, miks just 1802. aastal Rutikvere mõisateenijaid O.F von Pistohlkorsi laste käsutusse anti, võib olla see, et sel aastal läks von Pistohlkorsi noorim poeg õppima Peterburi kadetikorpusesse, kus tema vennad juba ees olid (**Pistohlkors, Harry Nicolai von**. Nachrichten über die Adelsgeschlechter Schott of Craighall Pistolekors und von Pistohlkors. Teil 1, Vorbuse: 1914, lk 87).

pandud kui Jurri, Moldri Jurri poeg. 1805. aasta mõisateenijate nimekirjas figureeris vaid vallaline tallipoiss Jürri. 1816. aasta hingeloendi põhjal täitis tallisulase rolli aednik Hans.

Vahimehi esines vaid viimases kolmes nimekirjas. 1811. aasta revisjoni aegu oli 42-aastane vahimees Ado, Ado Jago Marti poeg üks neljast üles antud mõisateenijast. Järgmises hingeloendis esines Ado Juhan, (Krusi) Ansu poeg (53 a) Friedrichshofi karjamõisa vahimehena ning kes oli eelmise revisjoni aeg teeninud Michle Jürri talus sulasena. 1817. aastal kuulus mõisateenijate hulka vahimees Jahn.

Mõisa aednikena on kolmes nimekirjas üles antud kaks nime. 1795. aasta hingeloendis olid kirjas aednikuõpilane (*Gärtnerjunge*) Hans (28 a) ning aednik Tönno (28 a), kes on mõlemad 1802. aastal antud O.F. von Pistohlkorsi laste käsutusse, esimene poeg Augustile ja teine tütar Emiliele ning järgmises hingeloendis ei esinenud. Erinevalt kokk Jürgenist, keda 1805. aastal Rutikvere mõisa teenijate hulka pole loetud, olid mõlemad aednikud antud nimekirjas siiski olemas: Tönno (abikaasa ja kolm tütart) puhul märgiti, et ta elas mõisamaal ning Hansu perre kuulus peale abikaasa veel neli poega ja kaks tütart. Et 1813-14 ja 1814-15 aastatel maksti mõlemale aednikule mõisas palka, tähendab seda, et selleks ajaks olid nad mõisas taas tegutsemas ning nii esines 1816. aasta revisjonis kuue lapse isa aednik Tönno, Tönno poeg (45 a) ning aednik Hans, Jürri poeg (55 a), kes lisaks toimis tallisulasena (*Stallknecht*).²³⁵

Kummagile aednikule maksti eraldi palka, rahapalgana 10 rubla aastas. 1813-14 aastal lisandus mõlema aedniku rahapalgale lisaks 11.50 rubla liha ja rasva raha ning viis rubla ühe vammuse eest, kokku 26.50 rubla. 1814-15 aastal aednike palgad erinesid. Hans sai rahapalgale lisaks liha ja rasva raha 11.50 rubla, 8.50 rubla väärtuses kasuka ning 2.50 rubla väärtuses viie naela villa, aednik Tönno rahapalgale lisaks liha ja rasvaraha 7.50 rubla. 8.50 rubla väärtuses ühe kasuka ning 2.50 rubla väärtuses viie naela villa, kokku 28.50 rubla.

²³⁵ Kuulusid koka Jürgeniga samasse kategooriasse ehk eelmise revisjoni aeg viibisid Peterburis ning olid seal üles antud.

2.1.3. Sulasrahas

Sulasrahva hulka kuulusid karjused, karjamehed ja –naised, sulased ja muud töötudrukud ja –naised. Põhiliselt esinesid mõisatööliste seas karjatalitusega seotud sulasrahas, seda eriti mõisates, kus mõisakarja hulka kuulusid ka nuumhärjad ning eksisteeris mitu karjamõisat.²³⁶ Andmetest võib eeldada, et Rutikvere mõisas oli igaastaselt palgal 1-2 alalist karjameest ja/või -naist. Tõenäoliselt lisandus neile ka muid sulaseid, keda on allikates nimetatud moonakateks (*Deputatist*), kuid kelle konkreetse arvu kohta on vaatluse all olevatest allikdokumentidest teavet vaid 1795. aasta hingeloendist, mille kohaselt oli tol hetkel mõisas arvel kuus sulast ehk moonakat. Eelmise peatüki alapeatükis 1.2.3 nähtus, et 1811-12 aastal oli mõisas tööl tõenäoliselt 9-12 sulast, 1813-15 aastate puhul aga on allikas nende arv täpsustamata.

1795. aasta hingeloendis olid karjamehed (*Hüter*) Michel (46 a), kes järgmise hingeloendi ajaks elas vana ja väetina oma taluperemehest poja talus, ning Lauri Jago Michel (67), kes 1796. aastal suri. Neile lisandus mõisakarjus (*Hofshüter/Hofswiehhüter*) (kes võis nime järgi olla ametis peamõisa juures) Hans, Simo Jurry poeg, kes on 1806. aastal surnud. 1805. aasta mõisateenijate nimestikus on lihtsalt karjamees Ants (3 pereliiget) ning Carlswaldi karjamees Michel (1 pereliige). Ka 1811. a hingeloendis esineb Carlswaldi karjus Matsi Jaan (54 a), kes on ka 1816. aasta hingeloendi mõisateenijate nimekirjas. Temale lisandus 1816. aastal veel mõisakarjus Jürri, (Pendi) Jürri poeg (48 a), kes eelmise revisjoni aeg oli sulaseks Matsi Ansu talus ning mõisakarjanaine (*Hofswiehwieib*) Anne, kes oli mõisas töötava rätsep Johanni tütar. 1817. aasta mõisateenijate nimekirjas oli nii karjus Jurry kui karjanaine Ewa.

Mõisakarjusele maksti 1813-14 aastal kokku 29 rubla, sellest 10 rubla rahapalgana, 11.50 rubla liha ja rasva raha, lisaks 5 rubla ühe vammuse tarvis ning 2.50 rubla viie naela villa jaoks. Carlswaldi karjus teenis seevastu samal majandusaastal kokku 32.50 rubla: rahapalk 10 rubla, liha ja rasva raha määratud 11.50 rubla ning 2.50 rubla väärtuses viis naela villa, ühe kasuka väärtuseks loetud 8.50 rubla). Karjanaisele maksti palka vaid 2/3 aastase

²³⁶ Rosenberg, T. Mõisateenijate kihi koosseis Lõuna-Eestis, lk 156-157.

teenistuse eest – rahapalgana 4 rubla, liha ja rasva raha maksti talle 8.20 rubla, lisaks 1.75 rubla 3,5 naela villa ning 8.50 rubla ühe seeliku (*Rock*)²³⁷ jaoks.

1814-15 aastal olid kolme karjatalitaja palgad samaväärsed. Mõisakarjuse aastapalk kokku oli 30.50 rubla (rahapalk 10 rubla, liha ja rasva raha oli seekord vähem: 9.50 rubla, 5 naela villa jaoks tasuti endiselt 2.50 rubla, kuid ühe kasuka väärtuseks oli seekord 8.50 rubla). Carlswaldi karjamehele maksti aastase töö eest kokku 29 rubla (rahapalk 10 rubla, liha ja rasvaraha 11.50 rubla, ühe vammuse väärtuseks oli määratud 5 rubla ning 5 naela villa tarvis anti 2.50 rubla). Karjanaine teenis välja poole aasta palga kogusummas 11.25 rubla (rahapalgana 2.50 rubla, liha ja rasva raha 5.75 rubla, pool undrukit (*halben Rock*) hinnati 2 rublale ning 2 naela villa tarvis anti talle üks rubla).

19. sajandi esimesel veerandil oli seadusejärgselt teenijatüdruku palgaks ette nähtud 25 naela lina, 1.25 rubla hõbedas ning 5 naela villa, vallaline sulane pidi saama „igal neljandal aastal kasuka, üle aasta kalevist pikk-kuue, püksid ja paari jalarätte, igal aastal linase kuue, 3 särki, 3 paari aluspükse, 3 paari pastlaid, 2 paari villaseid sukki ja paari sokke”.²³⁸ Rutikvere sulaste riidepalgaks 1805. aasta seisuga oli ühel aastal vammus (*Rock*) ning paar villaseid pükse, teisel aastal kasukas, igaastaselt sai sulane 3 särki, 2,5 paari sukki, 2 paari linaseid pükse, 2 paari kindaid ning 3 paari pastlaid. Teenijapalk koosnes igaaastaselt 2 särgist, 2 paarist pasteldest, 1 naelast villast ning ühest seelikust (*Rock*), lisaks aastas ühest linasest alusseelikust (*Unterrock*).²³⁹ Üle aasta kasuka ja vammuse/seeliku ning 5 naela villa palgaks andmine kajastus ka 1813-15 aastate mõisarahvale makstud palkades.

2.1.4. Mõisakäsitöölised

Talupoegadest mõisakäsitöölised moodustasid mõisarahva hulgas grupi, kes enamasti said mõisale tehtud kutsetöö eest mõisalt maad ning elatasid end peamiselt maaharimisest, allikais pole ametimeeste mõisamaal elamist aga üles märgitud kuigi järjepidavalt.²⁴⁰

²³⁷ „Rock” on mitmetähenduslik sõna, kontekstist olenevalt on seda võimalik tõlkida nii vammuseks, seelikuks kui pintsakuks. Võttes eelduseks, et tegemist on naisterahvale mõeldud riideesemega, on tõlkeks valitud seelik.

²³⁸ Rosenberg, T, Mõisateenijate kihi koosseis Lõuna-Eestis, lk150.

²³⁹ EAA 567-3-109, 9.

²⁴⁰ Linnus, Jüri. Maakäsitöölised Eestis, lk 138.

Rutikvere mõisas leidis järgnevate käsitööalade esindajaid: tisler, rätsep, kingsepp, püttsepp, müürsepp, kangur ning sepp. 1795. aasta hingeloenduse mõisateenijate nimekirjast võime leida kaks kangrut: Jaani (39 a), kellest oli 16 aastat hiljem saanud Radico taluperemees ning Jurry (63 a), kes oli enne järgmist revisjoni 1807. aastal surnud. 1805. aasta mõisateenijate nimekirjas leidub see-eest kangur Ewa.

Sepa ametiesindajaks oli 1795. aasta hingeloendis Jaan (36 a), kes 1811. aastaks oli tõusnud Erico taluperemeheks. Jahni nimeline sepp esineb ka 1805. aasta mõisateenijate nimekirjas.

1795. aasta hingerevisjonis kirjas olev müürsepp Andres, Lama Tönno Ado poeg (30 a) oli koos oma perekonnaga 1802. aastal antud O.F. von Pistohlkorsi poja Alexise ning rätsep Johann (32 a) oma perekonnaga samal aastal teise venna, Friedrichi käsutusse. Et nad viibisid Peterburis, kajastuvad nad alles ülejärgmises hingeloendis olles samas staatuses nagu kokk ja aednikud. Müürsepp Andrese võime leida siiski ka 1805. aasta mõisateenijate nimekirjas, mille kohaselt elas ta mõisamaal oma viie pereliikmega. Vaatamata sellele, et ta oli 1815. aastal surnud, võeti tema perekond mõisateenijate nimekirjas arvele. 1805. aasta nimekirjas esineb samuti üks mõisamaal elav rätsep, kuid kannab Juhanni nime ning võib eeldada, et tegemist on kahe erineva isikuga.

1805. aasta mõisateenijate nimekirja kantud tisler Jani kohta on 1811. aasta hingeloendis tehtud märge, et Jaan, Kebja Marti poeg oli 1796. aastal 22-aastaselt võetud mõisa tisleri õpilaseks ning 1802. aastal mõisnikuhärra tütre Wilhelmine von Pistohlkorsi käsutusse antud, 1795. a hingeloenduse aeg oli ta veel kirja läinud kui Lauri Josepi talu sulane. 1816. aasta hingeloenduse aeg oli tisler Jaan taas arvele võetud Rutikveres.

Samasse kategooriasse tisler Jaaniga ehk pärast 1795. aasta hingeloendust mõisateenijatega liitunud isikud kuulus ka mõisa püttsepp Ans, Pendi Tönno poeg (45 a), kes ka 1816. aasta hingeloendis esineb. 1805. aasta mõisateenijate nimekirjas seisab kirjas püttsepp Ants ning 1817. aasta nimekirjas püttsepp Hans, kuid võib eeldada, et tegemist on sama Ansuga, kes ka hingeloendites esineb ja erinevates allikates on kasutatud lihtsalt erinevat kirjaپilti.

1805. aasta mõisateenijate nimekirjas leidub veel üks käsitööline, nimelt kingsepp (ja kõrtsmik) Johann, kes puudub küll 1811. aasta hingeloenduses, kuid on 1816. aastal taas Rutikveres arvele võetud.

2.1.5. Mõisa teenistuses olevad kohapidajad

Kohapidajate hulka kuulusid peamiselt kõrtsmikud, möldrid ja metsavahid. Kui teenistukoht asus mõisasüdame lähedal, said nad palga ja söögi mõisast, valdavalt aga omasid nad teenistuse eest saadud iseseisvat majapidamist kõrtsi-, veski- või metsavahitalu näol.²⁴¹ Et Rutikvere mõisa puhul esines kohapidajate seas nii pärisoriseid kui vabu inimesi (millest annab aimu ka nende perekonnanimed), mis teeb nende mõisateenijate hulka arvestamise või mittearvestamise probleematiliseks, pole neid mõisateenijate kihi struktuuri juures arvesse võetud.

1795. aasta hingerevisjoni kohaselt oli mõisa teenistuses kaks talupojast möldrit. Esmalt ilmselt vesiveski mölder Jürri (48 a), kes suri 1800.aastal ning kellel oli sulane Lamasaare Jurry poeg Ado (28), kes oli aasta pärast revisjoni surnud. Teine mölder, Retseppa Berteli poeg Jurry (27 a) töötas mõisa tuuleveskis ning oli surnud 1810. aastal.

1805. aasta mõisateenijate nimekirjast leiame möldrite kõrval ka kõrtsmikke ning metsavahi. Vaid kaks möldrit oli pärisorised talupojad—mölder Jurri ja kõrtsmik Jürri (4 pereliiget), kes elasid mõisamaal, ülejäänud kohapidajad kuulusid vabade inimeste hulka. Nendeks oli kõrtsmik Jaan (3 pereliiget), mõisamaal elanud mölder Neumann ja metsavaht (*Buschwächter*) Nicolai. 1813-14 majandusaasta aruandest ilmneb, et Rutikvere mõisas töötas tol perioodil ka Jacobi-nimeline metsavaht (*Buschwächer*).²⁴²

1816. aasta hingerevisjonis on erandlikult kõik ametipidajad vaid mõisas elavad ja selle palgal olevad valdavalt saksa päritolu vabad inimesed, vaid möldripoiss Ans, (Uuevälja) Andrese poeg, oli pärit talupoegade hulgast. Mõisa üheks (vesi)veskirentnikuks (ja

²⁴¹ Rosenberg, T. Mõisateenijate kihi koosseis Lõuna-Eestis, lk 159.

²⁴² Eaa 2469-1-223, 191.

ehitusmeistriks) oli Tartu linna alla kuulunud Adolph Johannsen²⁴³ (29 a) ning Friedrichshofi veskis tegutses Viljandi linnas hinge kirjas olnud Reinhold Adamson (44 a). Veel 1813-15 oli tuuleveski ehk Friedrichshofi veski möldriks olnud hingeloendis nüüd vaid metsavahina (*Buschwächter*) kirja pandud Carl Hartmann Tartust (29 a).²⁴⁴ Mõisa kõrtsmikuks ja metallitrealiks (*Dreher*) oli revisjoni järgi Tartu alla kuulunud 67-aastane Lebedoff. Lisaks neile oli mõisas kõrtsipidaja Jochum (Joachim) Bek (Beck) (*Gastwirth*) (75 a), kes hingeloenduses läks tegelikult Viljandi linna nimekirja. Et perioodil 1813-15 sai mõisas 25 rubla aastapalka ning loonustasuna vilja metsavaht Beck/Baeck,²⁴⁵ siis võib eeldada, et hingeloendis esinenud Jochum Bek oli tegelikult pidanud kahte ametit, mida kinnitab ka 1817. aastal Rutikvere mõisas tehtud järelepärimise protokoll, kus üks küsitletavatest oli Joachim Beck, kes oli metsnik (*Förster*) ja kõrtsipidajana ametis olnud juba 22 aastat.²⁴⁶

Andmeid kõrtsmike ja möldrite tasustamise kohta on napilt. 1803. aastal mõisa hindamiseks korraldatud küsitlusel oli Otto Friedrich von Pistohlkors esitanud ka kolm möldritega sõlmitud lepingut, millest saab aimu, milline võis olla möldrite teenistussuhe mõisaga. Esimene leping oli sõlmitud mölder Boehmert'iga mõisa kivist vesiveskisse tööle asumiseks ning sõlmitud 6. jaanuaril 1798. Aastaseks rendisummaks oli kokku lepitud 200 vakka aganarukist (*Kaff-Roggen*), 80 vakka otra ning 40 rubla sularaha. Õiguse eest veskilistele alkoholi müüa pidi mölder mõisavilja tasuta jahvatama ning andma niisama kaasa ka kõik kotid. Boehmert võis veski juurde saada ka maad ja heinamaad, kuid pidi omama isiklikku sulast.²⁴⁷

Teine leping oli sõlmitud mölder G. F. Brocks'iga 19. septembril 1800 viieks aastaks samuti vesiveski peale. Esimesel kahel aastal pidi mölder tasuma aastas 200 vakka

²⁴³ 1813-14 aastal müüdi ehitusmeistrile 6 vakka kaeru ning anti loonustasuna 21 toopi viiekümne kraadist viina (EAA 2469-3-223, 191, 193).

²⁴⁴ Tema möldriks olemist kinnitab kolm kirjet: Hartmannile kui tuuleveski möldrile oli 1813-14 aastal antud ettemaksuna kolm vakka otra ning talle kui möldrile üks vakk kaeru reisiks laudade järgi ning 1814-15 aastal pingutuste ja muu eest honorariks makstud 25 rubla (EAA 2469-3-223, 190, 191, 240).

²⁴⁵ Aastas maksti metsavaht Bäk/Bäck/Beck peale rahapalga veel loonustasuna 12 vakka rukist, 6 vakka otra ja 20 vakka kaera. EAA 2469-3-223, 189, 190, 191, 199, 228, 229, 230, 239.

²⁴⁶ EAA 2469-3-223, 110p.

²⁴⁷ EAA 567-3-108, 44p.

aganarukist ning 30 vakka otra, kolmel viimasel aastal 200 vakka puhast rukist ja 30 vakka otra. Tegelikuses kehtis tema leping samuti vaid ühe aasta.²⁴⁸

Kolmas leping oli sõlmitud mölder Neumanniga 25. aprillil 1801 viieks aastaks. Aastaseks rendiks oli endiselt 200 vakka aganarukist ja 30 vakka otra. Protokollis seisab aga, et Neumann oli äkitselt surnud ning sel hetkel (1803. aastal) oli ühe teise möldriga juba leping sõlmitud.²⁴⁹ Siiski kohtame Neumanni nimelist möldrit ka veel 1805. Aastal – kas oli tegemist eelmise pereliikme või kolmanda isikuga, allikatest ei selgu.

Samas protokollis andis tunnistusi varasemalt Friedrichshofi kõrtsis ja tol hetkel Carlswaldi lähedal klaasikoja kõrtsis töötanud saksa kõrtsmik Cholm, kelle sõnul moodustas kogu tema palga läbimüügist saadud kümnendik (*Zehnten*).²⁵⁰

2.1.6. Mõisateenijate kihi struktuurist

Ajavahemikus 1795-1817 Rutikvere mõisas ametis olnud 62 mõisateenijast oli mõisasundijaid 9 (14,5%), teenijarahvast 24 (38,7%), sulasrahvast 11 (17,7%) ning mõisakäsitöölisi 18 (29%) (vt Lisa 10). Konkreetset 1816. aasta 15 mõisateenijast moodustas mõisasundijad 13,3%, teenijarahvas 46,7%, sulasrahvas 20% ning mõisakäsitöölised 26,7%. Kogu Viljandimaa mõisateenijate puhul perioodil 1816-1822 olid need protsendid vastavalt 10, 50,3, 23,7 ning 16.²⁵¹ Vaatamata sellele, et Rutikveres oli käsitöölise arv mõisateenijate koguarvust 1816. aastal vähenenud võrreldes 1805. aastaga 14%, oli see siiski kõrgem tollel perioodil maakonna keskmisest. Seda annaks seletada asjaoluga, et Rutikveres töötasid ka kingsepp kui rätsep, kes mõisakäsitöölise seas üldiselt harvemini esinesid. Võrreldes 1805. aastaga oli 1816. aastaks kasvanud mõisateenijate seas mõisasulaste ja teenijarahva arv (8% ja 18%) ning toimunud mõisasundijate arvu vähenemine (5%). Arvuliselt ei ületanud muutused neid aastaid võrreldes ühe põhigrupi raames kolme inimest: teenijarahvas kasvas kahe ja sulasrahvas

²⁴⁸ EAA 567-3-108, 44p-45.

²⁴⁹ EAA 567-3-108, 45.

²⁵⁰ EAA 567-3-108, 45-45p.

²⁵¹ **Rosenberg, T.** Mõisateenijate kihi koosseis Lõuna-Eestis, lk 160.

ühe inimese võrra, mõisasundjate arv vähenes ühe ning mõisakäsitööliste arv kolme inimese võrra.

Kõige stabiilsemalt ehk kõigis viies nimekirjas esinesid sulasrahva esindajad ehk karjused ning karjamehed- ja naised. Kuigi 19. sajandi esimesel veerandi lõpul leidis karjamehi pea igas mõisas,²⁵² viitab nende olulisusele Rutikveres see, et karjamees oli üks 1811. aastal üles loetletud neljast mõisateenijast ning 1817. aasta puhul olid kuuest üles antud mõisateenijast kaks sulasrahva esindajad. Neljas nimekirjas esinesid kiltrid, aidamehed ning püttsepad, kolmes nimekirjas toateenijad, köögitöölised, tallimehed, aednikud ning rätsepad, ülejäänud veel vähem. Võib öelda, et mõisas olid püsivamalt ametis majapidamises kõige hädavajalikumad inimesed. Et sulasrahva ning mõisasundijate esinemisagedus oli võrreldes teistega suurem, viitab sellele, et mõisas peeti esmajärjekorras oluliseks põlluharimise ja karjakasvatuse tõrgeteta toimimist.

2.2. Rutikvere mõisa ametnikud ja töölised perioodil 1798-1816

Teavet selle kohta, kas ja millised vabadest inimestest sakslased ja venelased Rutikvere mõisas töötasid, pakub esiteks Põltsamaa Niguliste koguduses peetud saksa soost isikute nimekiri 18. sajandi lõpust, teiseks Rutikvere mõisa 1816. aasta hingeloendis märgitud mõisale mittekuulunud, kuid seal elanud isikute nimekiri ning kolmandana leidub infokilde taolistest isikutest 1813-14 ja 1814-15 aastate aruannetes, seda nii neile makstud palkade kui nendega tehtud müügitehingute näol. Eelmises alapeatükis on vabadest inimestest kohapidajate seisukohast antud teemat juba käsitletud.

2.2.1. Sakslastest ja venelastest mõisa ametnikud ja töölised

1798. aastal oli Rutikvere mõisa valitsejaks (*Disponent/Oeconomus*) Põltsamaa kihelkonnas sündinud Johann Gerst, kes oli ametis veel 1811. aastalgi.²⁵³ Samas nimekirjas seisis veel Berliinis sündinud aednik Ludwig Eichstädt, kes oli kihelkonda saabunud 1798. aastal: ilmselt oli tema ülesandeks aidata välja kujundada Rutikvere mõisa park. Kodu-

²⁵² Rosenberg, T. Mõisateenijate kihi koosseis Lõuna-Eestis, lk 157.

²⁵³ 1811. aasta hingeloenduse andmetel oli ta 1800. aastal sisse kirjutatud Viljandi linna ning 1816. aasta revisjoni aeg Paidesse.

õpetaja ametis oli Ludwig Hupel²⁵⁴ ja virtinina samal aastal kihelkonda saabunud Gerdruta Hesdoff Lihulast. Samuti Lihulast oli pärit tisler Joh(ann) Reinhold Bodenstein, kes oli kihelkonda saabunud aga juba 1780 aastal.²⁵⁵ Tundub, et tisler Bodenstein oli Rutikvere mõisas hinnatud meistrimees ja töötas seal pikemat aega, millest annab tunnistus see, et veel 1813-14 aastal müüdi talle 18 vakka kaeru ning anti töö eest aastase loonustasuna 52 toopi 50-kraadilist viina ning 11 vaati õlut. Järgmisel majandusaastal määrati talle joogipoolist 32 toopi 50-kraadilist viina ning kaheksa vaati õlut.²⁵⁶

1813-14 aasta aruandest nähtub, et sel ajal olid mõisas ametis raamatupidajad Caspersen ja Weinreben, kellele, nagu nägime esimeses peatükis, maksti rahapalka ning naturaaltasu (vt lk 23).²⁵⁷ 1814-15 aastal oli ametis vaid raamatupidaja Caspersen.²⁵⁸ 1816. aasta hinge- loendis esines samuti vaid Reinholdt Caspersen, 24-aastane Paide linnas hinge kirjas olnud raamatupidaja.²⁵⁹

Samal ajal elasid mõisas veel Viljandi linna alla kuulunud vaba kalur Sudari Jacob, vaba rätsep Johann ning koolmeister Hans Reismann peredega. Samuti elas mõisas kaks Braunschweigis sündinud peeglivabrikanti, Johann Siebrecht ja Jacob Bachmann peredega. Et aga Rutikvere mõisas ühtegi klaasi- ega peeglivabrikut ei töötanud, pidid nad ilmselt olema palgatud mõne ümberkaudse vabriku poolt. Täpsustamata ametiga isik hingeloendis oli veel Tartu linna revisjonis kirjas olnud Joseph Tomashon.²⁶⁰

1798. aasta andmetel töötas Rutikvere mõisas tõenäoliselt vene päritoluga metsavaht Martin Wasiliew, kes sündinud Sardobolis Viiburi kubermangus, kuid passi saanud Viljandist. Samuti olid mõisas Ambla kihelkonnas sündinud ning Rakverest passi saanud kõrtsmik Hanni Hans ning veel mitu meistrimeest. Jacobstadist oli saanud-passi kolm ehituspuseppa: Andrey Carpow (sündinud Jamburgis), Madfei Isakov (Ostrov) ja Jacob Schengi (Arhangelsk). Neile lisandus kaks tellisepõletajat: Iwan Terentjew Tallinnast ning

²⁵⁴ Ilmselt on tegemist Põltsamaa pastor August Wilhelm Hupeli vennapoja Ludwig Elias Victor Hupeliga, kes elas Hupeli surma eel Paides (**Jürjo, Indrek**. Liivimaa valgustaja August Wilhelm Hupel, 1737-1819, Riigiarhiiv: Tallinn, 2004, lk 111).

²⁵⁵ ELK 8-0-90, pagineerimata, EAA 1865-3-236/12, 1.

²⁵⁶ EAA 2469-3-223, 191, 193, 194, 232, 234.

²⁵⁷ EAA 2469-3-223, 191, 193, 194.

²⁵⁸ EAA 2469-3-223, 230, 232, 234.

²⁵⁹ EAA 1865-3-238/4, 2p.

²⁶⁰ Samas.

Jacow Dorofeiw Petserist.²⁶¹ 1813-14 aasta aruandes esineb tellisepõletaja Jakoff Tarafejeff ning lihtsalt „tellisepõletaja Jokow”,²⁶² kes võib olla see üks ja sama Jacow Dorofeiw.

Et mõisas töötas veel saksa või vene päritoluga töölisi, annab aimu nendega tehtud müügitehingud, kuigi vaid üksikutel kordadel on nimeliselt isikuid välja toodud. Enamasti on lihtsalt märgitud, et müüdi (vene) puu- ja müürseppadele, tellisepõletajatele või härjakarjustele (*OchsenKerl/Ochsen Russen*), prikastsikule.²⁶³ 1813-14 on nimeliselt puhul märgitud müürsepad Condinati ja Tichan'i, kellele müüdi rukist ning puusepp Sawel'i, kellele müüdi viina.²⁶⁴

2.2.2. Klaasikoja töölised

1798. aastast pärineb Rutikvere klaasivabrikus töötanud saksa ning vene tööliste nimekiri, milles märgitud ka nende sünnikoht, vabriku amet, Põltsamaa kihelkonda saabumise aeg (kõigi puhul 1798. aasta) ning nende abikaasad ja lapsed. Lisaks on osade, puhul märgitud passi saamise koht.²⁶⁵

Klaasikoja meistriks (*Hüttenmeister*) oli Johann Flekenstein, kes kirjade järgi oli sündinud Peterburis,²⁶⁶ meistriabiks (*Vice-Meister*) oli Võnnu kreisis Sunselis²⁶⁷ sündinud Johan Gundlach. Aknaklaasi ning pudelite valmistajaid oli kokku kaheksa. Rettini-nimelisi klaasimeistreid oli kokku kolm: Christian, Otto ja Franz. Ometi oli nende sünnikohad

²⁶¹ ELK.8-0-90, pagineerimata. Nimed on tõenäoliselt kirja pandud kuulmise järgi ning saksapäraselt, mistõttu nende algne kuju on teadmata ning seetõttu esitatud allikas esinenud kirja järgi.

²⁶² EAA 2469-3-223, 193, 199.

²⁶³ Prikastsik (*Ochsen Prikaschick, приказчик/приказчикъ*) ehk härjanuumaja/nuumameister oli ettevõtja, kellele maksti härgade nuumamise korraldamise eest.

²⁶⁴ EAA 2469-3-223, 189, 193.

²⁶⁵ ELK-8-0-90:pagineerimata: Põltsamaa kihelkonna saksa soos elanike nimekirjad: Rutikveres töötanud saksa ja vene rahvusest inimesed.

²⁶⁶ Kui tegemist on sama Johann Flekensteiniga, kes Põltsamaa mõisa klaasivabrikutes töötas, oli ta tegelikult pärit Saksamaalt Weibersbrunni klaasikojast, kes 1773. aastal oli Liivimaale põgenenud ning asunud esmalt Peterburi Bodbrofka klaasikotta tööle (**Drevling, Ville**. Meleski klaasivabriku kolm sajandit, Tartu: Eesti Ajalookirjastus, 2013, lk 15, 21).

²⁶⁷ Ka kirja järgi Sunzel, asus Liivimaa Lāti osas, Võnnu kreisis. Lāti keeles Suntaži. Eksisteerisid nii Sunzeli kihelkond kui mõis, tõenäoliselt on silmas peetud Sunzeli mõisa, sest teadaolevalt asus sellenimelises kihelkonnas vaid üks, Sunzeli-nimeline klaasikoda, mis ilmselt antud mõisale kuulus. (**Volkman, Karl**. *Glashütten in Kurland und Livland im 18./19. Jhd*, Die Deutsch-Baltische Genealogische Gesellschaft e.V. koduleht, <http://www.dbgg.de/proj-glash/glash.htm> vaadatud 25.04.15)

märgitud erinevad: vastavalt Sunsel, Meklenburg ja Põltsamaa.²⁶⁸ Klaasikojas töötasid veel Daniel ja Erick Kiljas (sünnikoht vastavalt Kaskolowa ja Sunsel), tegemist võis olla isa ja pojaga. Neile lisandus Johann Heibach Puurmanist, Friedrich Detlof Käreverest²⁶⁹ ning Kristoff Staack/Stack Utsalist²⁷⁰. Klaasikojas töötasid veel kaks²⁷¹ kütjat: Hans Oestereich Sunselist ning Franz Ritter Simuna kihelkonnast. Johann Erdmann oli Kõngisbergist pärit vabrikutöoline ning Jacob Gerst Põltsamaalt oli klaasikoja kirjutaja (*Hüttenschreiber*), kelle tööülesanneteks võis olla ka raamatupidamine.

Sunsel oli kihelkond Riia kreisis Lõuna-Liivimaal²⁷² ja ilmselt võis osa olla enne Rutikvere tulekut peatunud-töötanud seal – sellest mõne pereliikme sealne sünnikoht.

Mitmed nimetatutest on vanad Saksamaalt pärit klaasivalmistamise oskustega seotud perekondade esindajad (Fleckenstein, Grimm, Gundlach, Österreich),²⁷³ teised ilmselt sarnaselt vastavatest Liivimaa perekondadest. Et taolised perekonnad käivad omavahel läbi töö- ja eraeluliselt ning on ka omavahelistes abielusidemetes, tõestavad ka Rutikvere klaasikojas töötanud isikud. Enim oli esindatud perekondade seas Rettinite nimi, kuna naiste kaudu oli perekonnaga seotud veel kaks klaasivalmistajat: Regina Rettin (Sunselist) oli abielus Johann Gundlachiga ning Johanna Rettin (Põltsamaalt) Johann Heibachiga. Staacki perekond olid omakorda seotud nii Detloffi, Kiljaste kui Rettinitiga, kuna Kristoff Staack oli abielus Regina Detloffiga, Christian Rettini abikaasaks oli Elisabeth, Erick Kiljase abikaasaks aga Sophie Staack (mõlemad Sunselist). Rutikvere klaasikoja töölistest olid vaid Hans Oesterreich ja Otto Rettin ainsad, kes abielus naistega perekondadest, kelle nime nende kaastöölised ei kandnud (vastavalt Maria Hoff(Haffe)²⁷⁴ ja Sophie Heinz).

²⁶⁸ Tõenäoliselt oli Christian Rettin Liivimaale saabunud ning Otto ja Franz olid tema pojad, sündinud vastavalt selle mõisa all, kelle klaasikojas nende isa parasjagu töötas. Nimekirjade mustandis on Otto ja Franz perekonnanimeks kirjutatud „Redin”, puhtandis aga „Rettin”.

²⁶⁹ Nii Puurmani kui Kärevere mõisa maadel asusid mitmed klaasikojad.

²⁷⁰ Kuulus Puurmani mõisa alla, Utsal pole kaugel Rõika klaasivabrikust ning seal oli asunud ka Vana-Põltsamaale kuuluv klaasikoda.

²⁷¹ Nimekirja mustand viitab kütjatele vaid Oesterreichi ja Ritteri puhul, kuid puhtandis on nii nemad kui Erdmann nimetatud „töötajateks vabrikus”, Erdmann mustandis aga ei esine, mistõttu võib vaid oletada, et ta oli samuti kütja, kuid kinnitust sellele pole.

²⁷² **Richter, Adolf.** Baltische Verkehrs- und Adressbücher. Bd. 1, Livland, Riia: Selbstverlag des Herausgebers, 1909, lk 321 jj.

²⁷³ **Dreving, Ville.** Meleski klaasivabriku kolm sajandit, Tartu: Eesti Ajalookirjastus, 2013, lk 10.

²⁷⁴ Nimekujud vastavalt mustandis ja puhtandis.

Lisaks sakslastele töötas klaasikojas ka arvukalt venelasi, peamiselt puuseppadena ning üks müürsepp. Sawella Kirilla²⁷⁵ oli töövõtja (*Podredschik*) Porhovist. Puusepad olid Iwan Iwano Haaslavast, Mickiffer Hindrewitz ja Steppan Wassilewitz Porhovist, Iwan Simenoff ja Andre Iwan Oudovast, Adam Jakomowitz Jēkabpilsist, Filip Filipoff ja Jacob Mikidiff Luugast, Lewonka Finnekeff (müürsepp) ja Iwan Iwano Opotškast (*Apatzki*), Fedder Derwidoff Pihkvast, Ilga Ilgy Moskvast ja Alexie Ramanof Vladmirist.

²⁷⁵ Venelaste nimed on esitatud nii nagu need allikas saksapäraselt kirjutatuna esinevad, kohanimed on antud tänapäeval kujul, sulgudes antud allikas märgitud kirja pilt, mis ilmselt üles täheldatud kuulmise järgi.

KOKKUVÕTE

Käesolevas töös käsitleti esmalt mõisa naturaali- ja rahalisi kulusid ja tulusid ning järgnevalt vaadeldi mõisa majapidamist käigus hoidvaid mõisateenijaid ning nende tasustamist.

Von Pistohlkorside perekonnale kuuluv, kuid töös käsitletud perioodil Liivimaa Maakrediidiseltsi poolt hallatav Liivimaa kubermangu piiri ääres paiknev Rutikvere mõis kuulus meeshinge arvu järgi keskmiste mõisate hulka. Peamõisale lisaks oli kolm karjamõisa: Jürgensbach, Carlswald ja Friedrichshof. Viimased kaks asusid suhteliselt lähestikku ning peamõisast kaugemal. Jürgensbach asus peamõisale lähemal kui teised karjamõisad, kuid 1811. aastaks seal enam loomapidamist ei toimunud. Mõisale kuulusid ka mitmed ettevõtted: vesi- ja saeveski, tuuleveski, kaks viinakööki, telliselööv ning varasemalt ka klaasikoda. Viinaköövide praak realiseeriti söödana nuumhärjatallides, mis asusid Rutikvere peamõisa ja Friedrichshofi karjamõisa juures. Põllukultuuridest kasvatati Rutikvere mõisa maadel nisu, rukist, otra ja kaera. Aiamaale külvati läätsesid, herneid, ube, lisaks kasvatati humalat, lina ja kanepit. Loomadest peeti arvet veisekarja ning lammaste kohta.

Mõisas tarbitud ja tarvitatud kanep, oad ja herned pärinesid vaid mõisa enda põldudelt, seevastu ülejäänud põllukultuurid ja aiamaal kasvavad kultuurid pärinesid ka muudest allikatest. Oma põldudelt pärines 52-62% aastasest vilja sissetulekutest, paljuski osteti vilja mujalt mõisatest otse või mõisa ametnike vahendusel (20-37,7%), talupoegadelt saadi viljaandamina vähem kui 2% viljast. Saadud vili realiseeriti 70% ringis alkoholitoomises, palkadeks läks 5%, maksudeks alla 3%, müügiks 4%, külviks 12% ning loomasöödaks vaid 1%. Alkoholi, peamiselt õlle tootmiseks kulunud humalatest vaid ligikaudu üks kolmandik saadi oma põldudelt. 47-63% humalatest laekus mõisa varudesse talupoegadelt andami näol, vähem osteti mujalt. Lina kasvatati mõisas vähe – külv ei ületanud 4 vakka, sugetud lina realiseeriti suuresti loonutasudena, linast kedratud ning andamina saadud lõng

läks aga pea tervilikult kümniseks. Mõisa härrastemaja ehituse juures ning mujal majapidamises tarvilik raud ja teras osteti Tartust. Võid valmistati oma mõisast saadud piimast ning müüdi ära teistesse mõisatesse ning Tartu. Soola osteti seevastu Tallinnast, kus mõisa tehingute eest vastustas maakler Intelmann ning kulutati ligi 85% ulatuses mõisarahva palkadena.

Veisekari kasvas noorloomade arvelt ning vasikaid osteti majapidamisse juurde vaid 1811-12 aastal. Lambakarja suurus sõltus nii järelkasvust kui talupoegadelt saadud andamiloomade arvust. Loomi langes karjast välja peamiselt haiguste tõttu, üksikuid ka tapeti hädatapuks või toiduks. Müüdi peamiselt lambaid. Lisaks nuumati viinapraagiga kahes nuumatallis härgi, kelle eest saadi tasu igaastaselt 30-40 rubla vahel. Oma loomadelt pärines kasuka- ja tarbenahk ning lõngaks keritav vill. Parkimisahast valmistati pastlaid, mis mõeldud peamiselt mõisarahvale kandmiseks, osteti juurde ja müüdi ära vaid mõned paarid. Vasika- ja lambanahad müüdi enam-jaolt karusnahana maha, osalt anti sulasrahvale loonustasuna.

Ettevõtete toodangu realiseerimise viis ja ulatus sõltus mõisa vajadustest. Mõisas põletatud viin müüdi üle 97% ulatuses ära, kohalike kõrtside arvele läks sellest ligikaudu 17% ning suurema turu ning kroonu hangete arvele 80%. Ülejäänud marginaalne osa kulus peamiselt loonustasuna jagamiseks. Õlu üldjoontes kas müüdi mõisa kõrtsides (ca 70%) või jagati mõisarahvale palgaks (ca 25%). Tellis- ja katusekivide realiseerimine turul või mõisa tarbeks sõltus konkreetsest vajadusest. Juhul kui toodangut pea täies ulatuses mõisa enda ehitustegevuse tarbeks ei kasutatud, jäi telliskivide müük väljaminekutest 65% ning katusekivide müük keskmiselt 82% ringi.

Seega on võimalik välja tuua, et enamik aiamaa (kanep, lina, herrnes, uba, läätsed) ja loomakasvatussaadusi (vill, nahk) ning sisseostetud kaubartiklid (sool, metall) leidsid peamiselt rakendust mõisa enda majapidamises, enamus lõngast, võist, lammastest ning ettevõtete toodangust (tellis- ja katusekivid, viin, õlu) ning alkoholi töötlemise läbi ka suurem jagu teraviljast liikus ühel või teisel viisil mõisast välja (mõis asus ka piirkonnas, kus alkoholitootmisele üldse suuremat rõhku pandi). Koguseliselt jääb domineerima kaupade, eelkõige töödeldud toodangu realiseerimine müügiartiklitena.

Mõis tegi kaubatehinguid nii üksikisikute, mõisate, linnade kui riigiga. Üksikisikud ostsid peamiselt mõisast viina, heina ja teravilja, vähem esinesid nad müüja rollis. Isikuteks olid enam-jaolt mõisa enda töölised ja ametnikud, kuid figureeris ka kaupmees, lihunik ja pagar Tartust. Kohalike talupoegadega tehtud äri oli seotud peamiselt loomade müügi ja ostuga. Kaubapartneritena esines mõisaid Ambla, Kolga-Jaani, Laiuse, Põltsamaa, Peetri, Pilistvere, Viljandi ning Torma (täpsemalt Avinurme) kihelkondadest – seega Põltsamaa kihelkonnast kuni 80 kilomeetri raadiusesse jäävad mõisad. Rutikvere ostis teistest mõisatest peamiselt vilja, müüs suuresti katuse- ja telliskive ning vähem viina. Linnadega – Tallinn, Narva ja Tartu – oli Rutikvere mõisal samuti kahepidised suhted: müüs peamiselt viina ja heina ja ostis toiduaineid nagu sool, heeringas, räim ning rauda ja terast. Peale riiklike maksude oli Rutikvere mõis kroonuga seotud ka viina hankelepingu näol, kanguselt oli tegemist „kakskolmandikpõletusega” ehk 66% viinaga.

Mõisa rahalistest tuludest moodustas alkoholsetest jookide müügist saadud tulu kõige suurema osa, keskmiselt 75% aastasest sissetulekust. Nuumhärgade eest saadi 11% ning teraviljade müügist 6% mõisa rahalistest tuludest. Telliselöövi toodangu, heina ning loomakasvatussaaduste müügist saadud summad ei ulatunud ühegi puhul üle 2% aastasest sissetulekust. Majadustegevusega seotud kuludest moodustas teravilja ostmiseks kulunud summad aastas keskmiselt 69% kõigist rahalistest väljaminekutest. 12% kulus maksude maksmiseks ning 7% kuludest läks mõisa erinevatele töölistele, ametnikele ja teenijatele palkadeks. Tootmiskulusid võib hinnata 5% ringis. Üldmajapidamises vajaminevate toiduainete nagu sool, pärm ning kalad peale kulutati aastas vaid 2% ringis.

Mõisa majandati positiivse saldoga ning kulud ei ületanud tulusid. Suured kulutused teraviljale tasusid ära, alkoholiks töödelduna tõid nad sisse suuremat kasumit kui oleks neid tera kujul müüdud. Kaubanduslikud näitajad viitavad 19. sajandi esimese veerandi mõisamajanduse suundumustele orienteeruda alkoholitoomisest ning selle kõrvalproduktidest tulenevate kasude saamisele. Majanduse sisemises korralduses valitses seevastu naturaalmajanduslik külg: nauraalproduktid leidsid enam-jaolt rakendust üldises majapidamises ning loonuspalkadena mõisarahvale.

Rutikvere ametiga mõisateenijate arv viie nimekirja (1795, 1805, 1811, 1816, 1817) alusel oli kokku 62 mees- ja naishinge. Neile lisandus veel vabadest, sakslastest ja venelastest raamatupidajad, mõisavalitsejad, tellisemeistrid, müürsepad, ehituspuusepad, tislerid, härjakarjused, metsavahid, kõrtsmikud ning möldrid. Kohapidajateks ning ametnikeks olidki peamiselt sakslased, töölisteks venelased. Mõisasundijad esines 9 (14,5%), teenijarahvast 24 (38,7%), sulaseid 11 (17,7%) ning käsitöölisi 18 (29%) korral. Esimesest grupis esinesid kubjas, kiltrid ja aidamehed, teises grupis toateenijad, köögitöölised, tallimehed, aednikud ning vahimehed. Sulasrahvast esindasid karjakud ja karjanaised ning mõisakäsitöölistest leidis tisleri, rätsepa, kingsepa, pütt- ja müürsepa, kangru ning sepa ameti esindajaid. Kõige stabiilsemalt ehk igas nimekirjas esinesid sulasrahva esindajad, neljal korral esinesid kiltrid, aidamehed ning püttsepad. Allikad ei viita Rutikvere puhul üldisele põhimõttele, et kubjas on ametis olles mõisakoormistest täielikult vabastatud: mõisateenijate nimekirjas esines ta vaid ühel juhul, tema kohta oli tehtud märke kui oma talu peremees, samuti kandis ta talu vakuraamatu kohaselt mõisa ees koormiseid, kus tegutses ka pooleteramees.

Mõisarahva hulka kuulus seega püsivamalt majapidamiseks kõige hädavajalikumad inimesed. Mõisasundijate ning sulasrahva kõrgema esinemissageduse põhjal saab välja tuua, et majapidamises peeti esmaseks põlluharimise ja karjakasvatuse tõrgeteta toimimist.

Mõisa töölistele ja sulastele maksti peamiselt loonustasu villas, pasteldes, alkoholis, viljas aga ka soolas ja kaunviljades. Episoodiliselt maksti töölistele ka tehtud töö eest ühekordseid rahalisi summasid. Osadele mõisateenijatele ning ametnikele maksti loonustasule lisaks juurde rahapalka. Rutikveres teenis raamatupidajale palka aastas 200 rubla ning igas kuus veel anti juurde 15 rubla söögiraha. Mõisa pikaaegsele sakslasest metsnikule maksti aastas tema töö eest viljapalga kõrval rahapalka 25 rubla. Kõrtsmik teenis oma palga läbimüügist saadud kümnendiku pealt. Ka tähtsamad mõisateenijad said rahapalka, lisaks juurde rasva- ja liharaha ning riidepalk (kasukas, kuub, seelik) ja naturaaltasud (vill), millele anti ka rahaline väärtus. Kupja oluline töö oli ka vastavalt tasustatud. Ta teenis rahapalka 30 rubla aastas. Lisaks mõisakohtuniku ameti eest veel 10 rubla – kahe olulise ameti koondumine ühe isiku kätte näitab mõisa usaldatust isiku vastu.

Ülejäänud mõisarahvas – kilter, aidamees, aednikud, ja karjamehed – teenisid rahapalgana aastas vaid 10 rubla, karjanaine seevastu 5 rubla.

Allikmaterjal Rutikvere mõisa kohta võimaldas ja võimaldab täiendada teadmisi selle kohta, kuidas 19. sajandi esimesel veerandil ühes mõisas realiseeriti naturaalsissetulekuid, kellega tegi mõis kaubatehinguid ning mis raha eest ja kui palju kaupa osteti ja müüdi. Väärtuslikuks teabeks on seejuures kirja pandud naturaalkaupade ostu- ja müügihinnad. Samuti on 19. sajandi alguse mõisarahva palkade suurused väärt materjal. Seega, nagu sissejuhtuses mainitud, pärines antud mõisamajanduslik dokumentatsioon mitte mõisa ega mõisaomaniku arhiivmaterjalide seast, vaid kuulus kolmanda osapoolle dokumentatsiooni hulka, mis annab lootust, et nii võib leida ka nende mõisate kohta taolist materjali, mis arvatakse olevat mitte säilinud.

SUMMARY

VON PISTOHLKORS RUTIKVERE MANOR AT THE END OF THE 18TH CENTURY AND THE FIRST QUARTER OF THE 19TH CENTURY

There is tendency for the historians to overlook the financial side of the manors as instead they frequently focus on the economic affairs of the farms and the servitude of the peasants. One possible explanation could be the scarcity of sufficient historical sources. For example, data of estate's income and outgo of agricultural production, stock-breeding and monetary transactions is relatively scarce and incomplete. Furthermore, the distribution and source of income as well as transactions have not been researched thoroughly. Consequently, additional materials of single manors from archives should be consulted for more accurate data before making complete generalizations.

The Master's thesis aims to give an overview of economic data of Rutikvere manor from first quarter of the 19th century. Estate belonged to Baltic German family von Pistohlkors from the middle of 17th century and was situated in Põltsamaa parish in Livonian province near Livonian-Estonian provincial border in Baltic Provinces of Russian Empire.

Current thesis is divided into two chapters. While the first chapter focuses on the economic affairs of Rutikvere manor, the latter one gives an overview of its workers, officials and servants. First chapter is based on three annual reports from economic years of 1811-1812, 1813-14 and 1814-15. These include income and outgo of grains, legumes, hemp, hop, flax, yarn, salt, metal and cattle as well as the productions of brick kiln and distillery, and also monetary transactions regarding manor's economic affairs. Although complete overview of the manor's outgo cannot be presented due to the fact, that the materials do not include personal expenses of the owners, it is still possible to evaluate the management of the manor. Second chapter is mainly based on five lists of manor's servants from years 1795, 1805, 1811, 1816 and 1817. Lists from years 1805 and 1817 are part of wacka-books which included corvée, natural and monetary duties of farms. Data from years 1795, 1811 and 1816 are from soul revision lists, which were kept for tax

accounting. Previously mentioned annual reports give additional information about non-peasant workers and officials of Rutikvere manor and their monetary as well as about the wages in kind.

There were numerous sources of agronomical income in Rutikvere. Legumes, hemp and flax were completely cultivated in Rutikvere manor's own farmland and were partly used in household as wages in kind and some was also sold. Grain and hop came from manor's farmlands, as part of natural duties of farms and it was also imported. Grain was used as a manner of payment of local taxes and wages in kind for workers, little was sold and most of it went into distillery. Tradable goods such as salt, herring, and metal were brought from markets in Tallinn (Reval) and Tartu (Dorpat). Salt was partly sold to manor's own workers and was also used as a payment for them. Herd of cattle, however, increased mostly by progeny. Alcohol – beer and vodka – was produced mainly from barley and rye and was sold in manor's four taverns, from ice-cellar, but also to markets in Tartu, Narva and Tallinn or to the state as part of procurement contract. By-product of vodka – or „burning wine” as it was called – production was distillery wash which was used as feed for fat stock, particularly oxen. Production of brick kiln – bricks and roofing tiles – was used in construction of manor's buildings, but mostly it was sold to other manors in surrounding parishes.

Almost three-quarter of Rutikvere manor's yearly monetary incomes came from selling the alcoholic beverages. The manor gained 11% of its yearly income from fat stock and 6% from selling the grain. Outgo was 69% made of expenses on grain, 12% of money went to the state and local taxes and 7% was used for paying wages of officials, workers and servants. Therefore, 85% of manor's incomes came from alcohol production in condition that the distillery washes were also taken into account. This is in accordance with the previous findings, which showed that in the first half of 19th century the income of the manors` increased as a result of the production and sale of vodka.

Based on five lists of manor's servants in timeframe of 22 years, the total number of them was 62 persons with specific line of job. In addition to this, there were mostly German innkeepers, millers, forest-keepers, craftsman and officials and Russian brick masons,

herdsman, brick burners, carpenters. In fact, 14,5% of manor's serf-origin servants were taskmasters and granary-keepers, 38,7% of 62 servants belonged to the personal staff of owners which included also gardeners and stablemen, 17,7% of them were herdsman and - women. 29% of manor's servants were craftsmen, for example carpenter smith, cooper, tailor, brick mason and shoemaker.

KASUTATUD ALLIKAD

ARHIIVMATERJALID

EELK Põltsamaa Niguliste kogudus (ELK)

Põltsamaa kihelkonna saksa soost elanike nimekirjad

Rahvusrhiivi ajalooarhiivi (EAA) fondid

297 Liivimaa kubermanguvalitsus

567 Liivimaa maamõõdu revisjonikomisjon

957 Viljandi sillakohus

1703 Tartu Lihunike Tsunft

1708 Tartu Pagarite Tsunft

1818 Tartu püha Maria Suurgild

1865 Liivimaa kubermangu revisjonilehtede kollektsioon

2469 Liivimaa Maakrediidiselts

2471 Perekond Pistohlkors

Läti Riiklik Ajalooarhiivi (LVVA) fond

4038 Riia Ajaloo- ja muinsusuurimise Selts

KASUTATUD ALLIKAD

Volkmann, Karl. *Glashütten in Kurland und Livland im 18./19. Jhd*, Die Deutsch-Baltische Genealogische Gesellschaft e.V. koduleht, <http://www.dbgg.de/proj-glash/glash.htm> vaadatud 25.04.15

PUBLITSEERITUD ALLIKAD

Seädussed Maa-rahwa pärrast antud, kes Liwlandi Gubermenti wallitsusse all ellawad. Tõlk. Friedrich David Lenz. Tartu. M.G. Grenzius, 1804

TEATMETEOSED

Deutschbaltisches biographisches Lexikon 1710-1960. Im Auftrag der Baltischen Historischen Kommission begonnen von Olaf Welding und unter Mitarbeit von Erik

Amburger und Georg von Krusenstjern. Hrsg. von Wilhelm Lenz. Köln; Wien: Böhlau Verlag, 1970

Deutsche Encyclopädie oder Allgemeines Real-Wörterbuch aller Künste und Wissenschaften von einer Gesellschaft Gelehrten. Achtzehnder Band. Jo-Kal. Frankfurt am Mayn: Varrentrapp und Wenner, 1794

Feldmann, Hans, Westermann, Gertrud. Baltisches historisches Ortslexikon. Teil 1, Estland (Einschliesslich Nordlivland), Köln, Wien, Böhlau, 1985

Hupel, August Wilhelm. Idiotikon der deutschen Sprache in Lief- und Ehstland nebst eingestreuten Winken für Liebhaber. Riga: Johann Friedrich Hartknoch, 1975

Richter, Adolf. Baltische Verkehrs- und Adressbücher. Bd. 1, Livland, Riia: Selbstverlag des Herausgebers, 1909

Transehe-Roseneck, Astaf v. Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften: Teil Livland: Genealogisches Handbuch der livländischen Ritterschaft. Bd. 2. Lfg. 9-15, Görlitz: Starke, 1943?

Transehe-Roseneck, Astaf v. Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften: Teil: Livland, Band 2, Lfg. 9, Görlitz: Verlag für Sippenforschung und Wappenkunde C.A. Starke, 1929

Unger, Theodor. Steirischer Wortschatz als Ergänzung zu Schmellers Bayerischem Wörterbuch, 1903

KASUTATUD KIRJANDUS

Amelung, Friedrich. Oberpahleni ajaloost ja tööstuslikust õitseajast: kirjutised Oberpahleni komtuur- ja piirkonna ning lossiümbruse vanemast ajaloost. Saja-aastatagused meenuslood Oberpahleni tööstuslikust õitseajast 1750-1792: ajalooline ettekanne, mille pidas 8. detsembril 1891 F. Amelung, Põltsamaa: Põltsamaa muuseum, 1999

Dreving, Ville. Meleski klaasivabriku kolm sajandit, Tartu: Eesti Ajalookirjastus, 2013

Eesti ajalugu V. Pärissorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Peatoimetaja Vahre, Sulev, tegevtoimetajad Karjahärm, Toomas, Rosenberg, Tiit. Tartu: Ilmamaa, 2010

Eesti talurahva ajalugu, I köide. Eesti Teaduste Akadeemia, Ajaloo Instituut, Tallinn: Olion, 1992

Hagemeister, Heinrich v. Materialien zu einer Geschichte der Landgüter Livlands. Zweiter Theil, Riga: Eduard Frantzen's Buchhandlung, 1837

Hupel, August Wilhelm. Oekonomisches Handbuch für Lief- und Ehstländische Gutsherren, wie auch für deren Disponenten; darinn zugleich Ergänzungen zu Fischers Landwirtschaftsbuche geliefert, auch für auswärtige Liebhaber die Liefländischen

Verfahrungsarten hinlänglich dargestellt werden. Erster Theil. Riga: Johann Friedrich Hartknoch, 1796.

Hupel, August Wilhelm. Oekonomisches Handbuch für Lief- und Ehstländische Gutsherren, wie auf für deren Disponenten; darinn zugleich Ergänzungen zu Fischers Landwirtschaftsbuche geliefert, auch für auswärtige Liebhaber die Liefländischen Verfahrungsarten hinlänglich dargestellt werden. Zweiter Theil, Das Brantweinbrennen nebst dem dazu gehörenden Mälzen und Mästen, in Hinsicht auf Lief- und Ehstland. Dargestellt von **Otto Friedrich von Pistohlkors**, Riga: Johann Friedrich Hartknoch, 1796

Hupel, August Wihlem. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland. Zweiter Band. Riga: Johann Friedrich Hartknoch, 1777

Ibius, Otu. Alkoholialajalugu Eestis. I-III. Alkoholikaubandus Eestis feodalismi ajal (XIII sajandist aastani 1810), Tartu, käsikiri

Ibius, Otu. Piiritusetööstuse põllumajanduslikust tähtsusest Eestis XVIII ja XIX sajandil – *Eesti NSV Teaduste Akadeemia toimetised*, VIII köide, Ühiskonnateaduste seeria, nr 1, 1959, 41-55

Ibius, Otu. Ühe tööstusharu ajaloost, Tallinn: Eesti Raamat, 1977

Jürjo, Indrek. Liivimaa valgustaja August Wilhelm Hupel, 1737-1819, Riigiarhiiv: Tallinn, 2004

Kahk, Juhan. Die Krise der feudalen Landwirtschaft in Estland. Tallinn: Eesti Raamat, 1969

Koeppen, Peter v. Über den Kornbedarf Russland. – *Mémoires de l'Académie impériale des sciences de St .-Petersbourg*. VIme série , Sciences politiques, histoire, philologie. Tome V. Sankt-Petersbourg: l'Imprimerie de l'Académie impériale des sciences, 1845, 489-580.

Kraikovski, Alexey V, Lajus, Julia A. The adventures of Portuguese salt in Russia from the 17th to the 20th centurys. – *I Seminário Internacional sobre o sal português*. Porto: Instituto de História Moderna da Universidade do Porto, 2005, 278-286.

Ligi, Herbert. Talupoegade koormised Eestis 13. sajandist 19. sajandi alguseni. Tallinn: Eesti Raamat, 1968

Ligi, Herbert. Talurahva arv ja paiknemine Lõuna-Eestis aastail 1711-1816. – *Uurimusi Läänemere maade ajaloost, II*. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, nr 371, 1976, Tartu, 33-101

Linnus, Jüri. Maakäsitöölised Eestis 18. sajandil ja 19. sajandi algul. Valgus: Tallinn, 1975

Palli, Heldur. Perede struktuurist ja selle uurimisest. Vändra kihelkonna taluperede struktuur aastal 1686. – *Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateadused*, nr 23 (1), Tallinn: Perioodika, 1974, 64-76

Petri, Johann Christian. Ueber die Nahrungszeige, landwirtschaftliche Kultur, Ackergeräthe und Künfte der Letten in Liefland – *Oekonomische Hefte, oder Sammlung von Nachrichten, Erfahrungen und Beobachtungen für den Stadt- und Landwirth*, 16. Band, Juli bis December 1801. Leipzig: bey Roch und Compagnie, 1801, 481-518

Pistohlkors, Harry Nicolai von. Nachrichten über die Adelsgeschlechter Schott of Craighall Pistolekors und von Pistohlkors. Teil 1, Vorbuse: 1914

Rosenberg, Tiit. Mõisateenijate kihi koosseis Lõuna-Eestis 19. sajandi esimese veerandi lõpul – *Künnivaod*. Uurimusi Eesti 18.-20. sajandi agraarajaloost. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2013, 148-160

Rosenberg, Tiit. Tumala mõisa majandusest aastail 1722-1777. – *Künnivaod*. Uurimusi Eesti 18.-20. sajandi agraarajaloost. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2013, 23-42

Selli, Eerik. Postijaamad riigi ja reisja teenistuses. Tallinn: Valgus, 1976

Soom, Arnold. Das Herrenhof in Estland im 17. Jahrhundert, Lund: Skånska Centraltryckeriet, 1954

Soom, Arnold. Gutswirtschaft in Livland am Ausgang des 16. Jahrhunderts. – *Zeitschrift für Ostforschung*. Jg.5, H.1, 1956, 34-57

Transehe-Roseneck, Astaf von. Gutsherr und Bauer in Livland im 17. und 18. Jahrhundert. Strassburg: Tübner, 1890.

Vahtre, Sulev. Hingeloendused Eestimaa kubermangus (1782-1858) ja nende andmed talurahva ajaloo allikana I, I-IX peatükk, Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1970;

Vahtre, Sulev. Hingeloendused Eestimaa kubermangus (1782-1858) ja nende andmed talurahva ajaloo allikana, II, VIII-IX peatükk, lisad, Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1970.

Veith, Johann Emanuel. Handbuch der Veterinärkunde in besonderer Beziehung auf die Seuchen der nutzbarsten Haussäugethiere, für Physiker, Kreischirurgen, Thierärzte und Ökonomen, Zweiter Band, Wien: A. Stauß, 1831

LISAD

Lisa 1 Rutikvere mõisa teraviljade saagikus 1811-1816

Tabel 1 Rutikvere mõisa teraviljade saagikus seemnetes perioodil 1811-1816²⁷⁶

Lõikuse- Aasta	Talinisu	Rukis	Oder	Kaer	Keskmine
1811	5,2	-	4,2	4,6	5
1812	2,3	6	6,3	5,2	5
1813	9,8	5,8	5,9	3,3	6
1814	4,8	6	5,5	3	5
1815	7,7	3,9	4,3	2,4	5
1816	4,2	5,1	4	2,7	4
Keskmine	5	5	5	4	-

²⁷⁶ Koostamise alus EAA 2469-3-223, 116.

Lisa 2 Rutikvere mõisa terviljade sissetulekud ja nende struktuur

Tabel 1 Rutikvere mõisa teraviljade sissetulekud ja nende struktuur perioodil 1811-15²⁷⁷

Aasta	Kogu sissetulek	Saagina		Ostetud		Viljaandam		Ülemäärasus		Muud sissetulekud	
	Vakka	Vakka	%	vakka	%	vakka	%	vakka	%	vakka	%
1811-12	4517,59	2799,5	62	897,5	20	-	-	231,67	5,1	590,92	13,08
1813-14	4681,74	2714,59	58	1482,25	31,7	76,5	1,6	72,66	1,6	335,75	7,17
1814-15	4144,27	2136,17	51,5	1565,01	37,7	77	1,9	143,26	3,4	222,58	5,37

Tabel 2 Rutikvere mõisa suvi- ja talinisu sissetulekud ja nende struktuur perioodil 1811-15²⁷⁸

Aasta	Kogu sissetulek	Saagina mõisa põldudelt		Ostetud teistest mõisatest		Ülemäärasus	
	Vakka	vakka	%	Vakka	%	vakka	%
1811-12	41,17	36,67	89,1	2	4,9	2,5	6,1
1813-14	165,33	162,75	98,4	-	-	2,58	1,6
1814-15	110,09	104,42	94,9	-	-	5,67	5,2

Tabel 3 Rutikvere mõisa rukki sissetulekud ja nende struktuur perioodil 1811-1815²⁷⁹

Aasta	Kogu sissetulek	Saagina mõisa põldudelt		Ostetud teistest mõisatest		Taludest viljaandamina		Ülemäärasus		Muud sissetulekud	
	vakka	vakka	%	vakka	%	vakka	%	vakka	%	vakka	%
1811-12	1973,5	1088,25	55,1	550,25	27,9	-	-	53,83	2,7	283,17	14,4
1813-14	2165,92	1017,92	47	824,75	38,1	36	1,66	6,25	0,3	281	13
1814-15	2431,75	934,91	38,5	1199,67	49,3	36	1,48	66,17	2,7	194,83	8

Tabel 4 Rutikvere mõisa odra sissetulekud ja nende struktuur perioodil 1811-15²⁸⁰

Aasta	Kogu sissetulek	Saagina mõisa põldudelt		Ostetud teistest mõisatest		Taludest viljaandamina		Ülemäärasus		Muud sissetulekud	
	vakka	vakka	%	vakka	%	vakka	%	vakka	%	vakka	%
1811-12	1589,67	946,33	59,5	329,42	20,7	-	-	150,92	9,5	163	10,3
1813-14	1679,83	975,5	58,1	617,5	36,8	23	1,4	19,58	1,2	44,25	2,6
1814-15	1159,59	725,59	62,6	331,92	28,6	21,5	1,9	63,25	5,6	17,25	1,5

²⁷⁷ Koostatamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 188, 188p, 189p, 190p, 226p, 127p, 128p, 129p. Välja on jäetud sissetulekute arvestamisel majapidamisraamatutes märgitud „jääk eelmisest aastast”.

²⁷⁸ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 188, 226p.

²⁷⁹ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 188p, 227p.

²⁸⁰ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 189p, 228p.

Tabel 5 Rutikvere mõisa kaera sissetulekud ja nende struktuur 1811-15²⁸¹

Aasta	Kogu sissetulek	Saagina mõisa põldudelt		Ostetud teistest mõisatest		Taludest viljaandamina		Ülemäärasus		Muud sissetulekud	
	vakka	vakka	%	Vakka	%	vakka	%	vakka	%	vakka	%
1811-12	913,25	728,25	79,7	15,83	1,7	-	-	24,42	2,7	144,75	15,9
1813-14	670,66	558,42	83,3	40	6	17,5	2,6	44,25	6,6	10,5	1,7
1814-15	442,84	371,25	83,8	33,42	7,6	19,5	4,4	8,17	1,8	10,5	2,4

²⁸¹ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 190p, 229p.

Lisa 3 Rutikvere mõisa teraviljade väljaminekud ja nende struktuur

Tabel 1 Rutikvere mõisa teraviljade väljaminekud ja nende struktuur perioodil 1811-15²⁸²

Aasta	Kogu välja- minek	Külviks		Müügiks		Maksudeks		Palkadeks		Viinapõletuseks		Linnasteks		Looma- söödaks		Muu	
	Vakka	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%
1811-12	4000,92	567,17	14,2	26	0,7	112,59	2,8	134,5	3,4	1950,5	48,8	870	21,7	35,25	0,9	304,92	7,6
1813-14	4619,67	505,74	11	212	4,6	95,67	2,1	277,75	6	2287	49,5	1010	21,9	60,67	1,3	180,83	3,9
1814-15	4618,68	481,66	10,4	316	6,9	92,67	2	258,92	5,6	2348,5	50,9	870	18,8	56	1,2	193,92	4,2

Tabel 2 Rutikvere mõisa nisu väljaminekud ja nende struktuur perioodil 1811-15²⁸³

Aasta	Kogu väljaminek	Külviks		Müügiks		Maksudeks		Viinapõletuseks		Muu	
	Vakka	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%
1811-12	33,25	7	21,1	22	66,2	2,42	7,3	-	-	1,84	5,5
1813-14	127,17	16,58	13	100	78,6	3	2,4	-	-	7,58	6
1814-15	139,17	24,5	17,6	86	61,8	-	-	20,5	14,7	8,17	5,9

Tabel 3 Rutikvere mõisa rukki väljaminekud ja nende struktuur perioodil 1811-15²⁸⁴

Aasta	Kogu väljaminek	Külviks		Müügiks		Maksudeks		Palkadeks		Viinapõletuseks		Linnasteks		Muu	
	Vakka	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%
1811-12	1729,75	240,5	13,90	4	0,2	27	1,6	76,5	4,4	1279	73,9	-	-	102,75	5,9
1813-14	2065,83	155,08	7,51	28	1,4	17	0,8	126,5	6,1	1570	76	-	-	169,25	8,2
1814-15	2569,84	202,25	7,8	4	0,2	31,67	1,2	120,67	4,7	2072	80,6	30	1,2	109,25	4,3

Tabel 4 Rutikvere mõisa odra väljaminekud ja nende struktuur perioodil 1811-15²⁸⁵

Aasta	Kogu välja- minek	Külviks		Müügiks		Maksudeks		Palkadeks		Viina- põletuseks		Linnasteks		Looma- söödaks		Muu	
	Vakka	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%
1811-12	1652,17	164,25	9,9	-	-	23,67	1,4	37	2,2	490,5	29,7	870	52,7	3	0,2	63,75	3,9
1813-14	1789,92	163,5	9,1	12,5	0,7	31,67	1,8	61,25	3,4	514	28,7	1010	56,4	4	0,2	3	0,2
1814-15	1229	131,5	10,7	0,25	0,02	17	1,4	54,75	4,5	174	14,2	840	68,3	5	0,4	5,5	0,5

²⁸² Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 188, 189, 190, 191, 227, 228, 229, 230.

²⁸³ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 188, 227.

²⁸⁴ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 189, 228.

²⁸⁵ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 190, 229.

Tabel 5 Rutikvere mõisa kaera väljaminekud ja nende struktuur perioodil 1811-15²⁸⁶

Aasta	Kogu välja- minek	Külviks		Müügiks		Maksudeks		Palkadeks		Viina- põletuseks		Looma- söödaks		Muu	
	Vakka	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%
1811-12	585,75	155,42	26,5	-	-	59,5	10,2	21	3,6	181	30,9	32,25	5,5	136,58	23,3
1813-14	636,75	170,58	26,8	71,5	11,2	44	6,9	90	14,1	203	31,9	56,67	8,9	1	0,2
1814-15	680,67	123,41	18,1	225,75	33,2	44	6,5	83,5	12,3	82	12,1	51	7,5	71	10,4

²⁸⁶ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 191, 230.

Lisa 4 Rutikvere mõisa alkoholsete jookide arvestus

Tabel 1 Rutikvere mõisas viinatootmiseks kulunud teravili vakkades perioodil 1811-16²⁸⁷

Aasta	Kokku	Rukis	Oder ja linnased	Kaer
	Vakka	Vakka	Vakka	Vakka
1811	2875,5	1279	1315,5	181
1812	3316	1360	1668	288
1813	3310	1570	1537	203
1814	3273,67	2072	1119,67	82
1815	1593	669	924	-
1816	1995	866	1011	118

Tabel 2 Rutikvere mõisa viina sissetulekud ja nende struktuur perioodil 1811-15²⁸⁸

Aasta	Kogu sissetulek	Kakskolmandik Põletus		Poolpõletus	
	Toobid	Toobid	%	Toobid	%
1811	31771	29574	93,1	2197	6,9
1812	34403	27728	80,6	6675	19,4
1813	38541	32997	85,6	5544	14,4
1814	38658	30446	78,8	8212	21,2
1815	16598	10287	62	6311	38
1816	27106	4656	17,2	22450	82,8

Tabel 3 Rutikvere mõisa viina väljaminekud ja nende struktuur perioodil 1811-15²⁸⁹

Aasta	Kogu väljaminek	Müüdi kõrtsis		Müüdi mujale		Müüdi kokku		Loonustasuks		Muu	
	Toobid	Toobid	%	Toobid	%	Toobid	%	Toobid	%	Toobid	%
1811-12	24086,55	4289,05	17,8	19677,5	81,7	23966,55	99,5	30,5	0,1	89,5	0,4
1813-14	24792,96	5523,96	22,3	19048	76,8	24571,96	99,1	190	0,8	31	0,1
1814-15	46246,44	6114,23	13,2	35928,75	77,7	42042,98	90,9	189	0,4	4014,46	8,7

Tabel 4 Rutikvere mõisa õlle väljaminekud ja nende struktuur perioodil 1811-15²⁹⁰

Aasta	Kogu väljaminek	Müüdi kõrtsis		Loonustasuks		Tarbiti muul Moel	
	Toobid	Toobid	%	Toobid	%	Toobid	%
1811-12	-	5640	-	-	-	-	-
1813-14	9612	6852	70,3	2760	28,7	-	-
1814-15	10953	7713	70,4	2280	20,8	960	8,8

²⁸⁷ Koostamise alus EAA 2469-3-223, 118.

²⁸⁸ Koostamise alus EAA 2469-3-223, 118.

²⁸⁹ Koostamise alus EAA 2741-1-74, 55p, 57p, 59p, 63, EAA 2469-3-223, 193, 232.

²⁹⁰ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 59p, 61, EAA 2469-3-223, 194, 234.

Lisa 5 Rutikvere mõisa telliselöövi toodangu arvestus

Tabel 1 Rutikvere mõisa telliskivide sissetulekud ja nende struktuur perioodil 1811-15²⁹¹

Aasta	Kogu sissetulek	Põletatud		Muu	
	Tükki	Tükki	%	Tükki	%
1811-12	-	-		-	-
1813-14	18	-		18	100
1814-15	11360	11360	100	-	-

Tabel 2 Rutikvere mõisa katusekivide sissetulekud ja nende struktuur perioodil 1811-15²⁹²

Aasta	Kogu sissetulek	Põletatud	
	Tükki	Tükki	%
1811-12	-	-	-
1813-14	-	-	-
1814-15	4750	4750	100

Tabel 3 Rutikvere mõisa telliskivide väljaminekud ja nende struktuur perioodil 1811-15²⁹³

Aasta	Kogu väljaminek	Mõisa tarbeks		Müüdi mujale		Muu	
	Tükki	Tükki	%	Tükki	%	Tükki	%
1811-12	13000	4750	36,54	8250	63,46	-	-
1813-14	37516	37516	100	-	-	-	-
1814-15	9310	2100	22,56	6340	68,10	870	9,34

Tabel 4 Rutikvere mõisa katusekivide väljaminekud perioodil 1811-15²⁹⁴

Aasta	Kogu väljaminek	Mõisa tarbeks		Müüdi mujale		Muu	
	Tükki	Tükki	%	Tükki	%	Tükki	%
1811-12	13590	1120	8,24	12470	91,76	-	-
1813-14	7120	3000	42,13	333	4,68	3787	53,19
1814-15	4870	1370	28,13	3500	71,87	-	-

²⁹¹ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55p, 57p, 59p, 61, EAA 2469-3-223, 193p, 233p.

²⁹² Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55p, 57p, 59p, 61, EAA 2469-3-223, 193p, 233p.

²⁹³ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55p, 57p, 59p, 63, EAA 2369-3-223, 194, 234.

²⁹⁴ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55p, 57p, 59p, 63, EAA 2469-3-223, 194, 234.

Lisa 6 Rutikvere mõisa aiamaasaduste arvestus

Tabel 1 Rutikvere mõisa herneste sissetulekud ja nende struktuur perioodil 1811-15²⁹⁵

Aasta	Kogu sissetulek	Koristatud		Ülemäärasus	
	Vakka	Vakka	%	Vakka	%
1811-12	23,25	23,25	100	0	-
1813-14	12,91	11,17	86,52	1,73	13,40
1814-15	24,33	22,75	93,51	1,58	6,49

Tabel 2 Rutikvere mõisa läätsede sissetulekud ja nende struktuur perioodil 1811-15²⁹⁶

Aasta	Kogu sissetulek	Koristatud		Ostetud		Ülemäärasus	
	Vakka	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%
1811-12	2,33	2	85,84	0,33	14,16	-	-
1813-14	6,65	4,5	67,67	-	-	2,15	32,33
1814-15	2,25	2,25	100	-	-	-	-

Tabel 3 Rutikvere mõisa ubade sissetulekud ja nende struktuur perioodil 1811-15²⁹⁷

Aasta	Kogu sissetulek	Koristatud		Ülemäärasus	
	Vakka	Vakka	%	Vakka	%
1811-12	8,41	6,67	79,31	1,75	20,81
1813-14	4,29	4,25	99,07	0,04	0,93
1814-15	6,6	6,25	94,70	0,35	5,30

Tabel 4 Rutikvere mõisa humalate sissetulek ja nende struktuur perioodil 1811-15²⁹⁸

Aasta	Kogu sissetulek	Ostetud		Koristatud		Andam mõisale		Muu	
	Naela	Naela	%	Naela	%	Naela	%	Naela	%
1811-12	189,75	60	31,62	-	-	-	-	129,75	68,38
1813-14	252	48,5	19,25	86	34,13	117,5	46,63	-	-
1814-15	194	6	3,09	65	33,51	123	63,40	-	-

²⁹⁵ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 191p, 230p.

²⁹⁶ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 191p, 230p.

²⁹⁷ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 191p, 230p.

²⁹⁸ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 194, 232.

Tabel 5 Rutikvere mõisa kanepi sissetulekud ja nende struktuur perioodil 1811-15²⁹⁹

Aasta	Kogu sissetulek		Koristatud				Ülemäärasus
	Seeme	Kiud	Seeme		Kiud	Seeme	
	Vakka	Naela	Vakka	%	Naela	Vakka	%
1811-12	0,5	-	0,5	100	-	-	-
1813-14	3,17	80	3	94,63	80	0,17	5,36
1814-15	2,25	80	2	88,89	80	0,25	11,11

Tabel 6 Rutikvere mõisa herneste väljaminekud ja nende struktuur perioodil 1811-15³⁰⁰

Aasta	Kogu väljaminek	Külviks		Müügiks		Palkadeks		Muu	
	Vakka	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%
1811-12	7,58	-	-	0,33	4,4	3,5	46,17	3,75	49,5
1813-14	12,08	5,5	45,53	0,07	0,6	6,5	53,8	-	-
1814-15	18,56	5	26,94	1,25	6,7	12,31	66,33	-	-

Tabel 7 Rutikvere mõisa läätsede väljaminekud ja nende struktuur perioodil 1811-15³⁰¹

Aasta	Kogu väljaminek	Külviks		Müügiks		Palkadeks		Muu	
	Vakka	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%
1811-12	0,33	0,33	100	-	-	-	-	-	-
1813-14	7	1	14,3	0,25	3,6	5,77	82,4	-	-
1814-15	1,25	1	80	-	-	-	-	0,25	20

Tabel 8 Rutikvere mõisa ubade väljaminekud ja nende struktuur perioodil 1811-15³⁰²

Aasta	Kogu väljaminek	Külviks		Müügiks		Palkadeks		Muu	
	Vakka	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%	Vakka	%
1811-12	7,83	-	-	-	-	7,08	90,4	0,75	9,6
1813-14	2,88	1	34,7	-	-	1,88	65,3	-	-
1814-15	4,5	1,25	27,8	0,25	5,6	3	66,7	-	-

²⁹⁹ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 191p, 230p.

³⁰⁰ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 192, 231.

³⁰¹ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 192, 231.

³⁰² Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 192, 231.

Tabel 9 Rutikvere mõisa humala väljaminekud ja nende struktuur perioodil 1811-15³⁰³

Aasta	Kogu väljaminek	Õllepruuliks		Pärmiks	
	Naela	Naela	%	Naela	%
1811-12	125	112,5	90	12,5	10
1813-14	240	165	68,75	75	31,25
1814-15	219	165	75,34	54	24,66

Tabel 10 Rutikvere mõisa kanepi väljaminekud ja nende struktuur perioodil 1811-15³⁰⁴

Aasta	Kogu väljaminek		Seeme			Kiud
	Seeme	Kiud	külv	Muu		Kinnitus- vahendid
	Vakka	Naela	Vakka	%		Naela
1811-12	0,5	-	0,5	-	-	-
1813-14	1,75	35	1,75	-	-	35
1814-15	2,75	87	1,75	1	36,36	87

³⁰³ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 195, 233.

³⁰⁴ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 192, 231.

Lisa 7 Rutikvere mõisa lina ja selle saaduste arvestus

Tabel 1 Rutikvere mõisa lina sissetulekud ja nende struktuur perioodil 1811-15³⁰⁵

Aasta	Kogu sissetulek				Koristatud			Lõng		Ülemäärasus
	Seeme	Toorlina	Sugetud lina	Lõng	Seeme		Toorlina	Kedratud	Andam mõisale	Seeme
	Vakka	Naela			Vakka	%	Naela	Naela	%	Vakka
1811-12	3,1759	-	-	-	3	94,64	-	-	-	0,17
1813-14	4,5	560	252	255	4,25	94,44	560	127	49,8	0,25
1814-15	2	240	-	352,5	1,67	83,50	240	225	72,3	0,33

Tabel 2 Rutikvere mõisa lina väljaminekud ja nende struktuur perioodil 1811-15³⁰⁶

Aasta	Kogu väljaminek				Seeme			Sugetud lina			Sugemata lina			Lõng		
	Seeme	Toor-lina	Sugetud lina	Lõng	Külv	Muu		Ketramine	Loonustasu		Kümnis	Töötlemine		Kümnis	Muu	
	Vakka	Naela			Vakka	%		Naela		%	Naela		%	Naela		%
1811-12	2	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1813-14	4	380	347	255	4	-	-	127	220	63,4	100	280	73,68	234	21	5,9
1814-15	3,5	191,5	395,5	334,5	3	0,5	14,3	207	188,5	-	171,5	20	10,44	334,5	-	-

³⁰⁵ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-3-223, 191, 195p, 230, 234p.

³⁰⁶ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55, 57, 59, 61, EAA 2469-2-223, 192, 196, 231, 235.

Lisa 8 Rutikvere mõisa kaubaartiklite arvestus

Tabel 1 Rutikvere mõisa või, soola, raua, terase sissetulekud perioodil 1811-15³⁰⁷

Aasta	Kogu sissetulek			
	Sool	Või	Raud	Teras
	Toopi	Naela		
1811-12	532	298	79	-
1813-14	576	410,5	677	15,5
1815-15	576	371	262	-

Tabel 2 Rutikvere mõisa soola väljaminekud ja nende struktuur perioodil 1811-15³⁰⁸

Aasta	Kogu väljaminek	Palkadeks		Võisoolamiseks		Müüdnud		Muu	
	Toopi	Toopi	%	Toopi	%	Toopi	%	Toopi	%
1811-12	434,17	379	87,29	31	7,14	19	4,38	5,17	1,19
1813-14	528	399	75,57	40	7,58	83	15,72	6	1,14
1814-15	506	432	85,38	35	6,92	10	1,98	29	5,73

Tabel 3 Rutikvere mõisa metalli väljaminekud ja nende struktuur perioodil 1811-15³⁰⁹

Aasta	Kogu väljaminek		Ehitus		Rautised/hobuserauad		Muu	
	Teras	Raud	Teras	Raud	Raud		Raud	
	Naela		Naela		%	Naela	%	Naela
1811-12	3	87	3	79	90,80	8	9,20	-
1813-14	23,5	677,75	23,5	541	79,82	96	14,16	40,75
1814-15	-	262	-	230	87,79	17,5	6,68	14,5

Tabel 4 Rutikvere mõisa või väljaminekud ja nende struktuur perioodil 1811-15³¹⁰

Aasta	Kogu väljaminek	Müük		Tarbimine muul viisil	
	Naela	Naela	%	naela	%
1811-12	398	360	90,45	38	9,55
1813-14	410,5	410,5	100	-	-
1814-15	371	371	100	-	-

³⁰⁷ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55p, 57p, 59p, 61p, EAA 2469-3-223, 194, 232. 1814-15 majandusarvestuses on kirjas soola kogused naelades, kuid arvutused näitavad, et tegemist peab olema siiski toopidega.

³⁰⁸ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55p, 57p, 59p, 63, EAA 2469-3-223, 195, 233.

³⁰⁹ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55p, 57p, 59p, 63, EAA 2469-3-223, 195, 233.

³¹⁰ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55p, 57p, 59p, 63, EAA 2469-3-223, 195, 233.

Lisa 9 Rutikvere mõisa kassa sissetulekute ja väljaminekute arvestus

Tabel 1 Rutikvere mõisa rahalised sissetulekud bankorublades ja nende struktuur perioodi 1811-1815³¹¹

	1811-1812		1813-1814		1814-1815		1811-1815
	Rublad	%	Rublad	%	Rublad	%	%
Rahalised tulud							
Alkohoolsete jookide müük, sellest	8597.77	69,71	13825.15	73,96	23504.64	79,23	75,67
Viin* ³¹²	8090.15	-	13456.85	-	23090.64	-	-
Õlu**	209.11	-	368.3	-	414	-	-
Nuumamistasu	1440	11,67	2660	14,23	2720	9,17	11,24
Teraviljamüük, sellest	188.35	1,53	1558.8	8,34	1901.05	6,41	6,01
Nisu	170.85	-	1200	-	1213	-	-
Rukis	16	-	141	-	24	-	-
Oder	-	-	46	-	1	-	-
Kaer	1.50	-	171.8	-	663.05	-	-
Loomakasvatussaaduste müük, sellest	333.97	2,71	420.775	2,25	313.67	1,06	1,76
Lambad	170	-	191	-	124	-	-
Või	146.25	-	225.775	-	174	-	-
Tellise- ja katusekivide müük, sellest	435.5	3,53	8.325	0,04	208	1,06	1,24
Tellisekivid*** ³¹³	-	-	-	-	120.5	-	-
Katusekivid****	-	-	8.325	-	87.5	-	-
Lubi	-	-	-	-	101.6	-	-
Hein	700.90	5.69	45	0,24	225.25	0,76	1,6
Lina ja lõng	81	0,66	140.45	0,75	180.38	0,61	0,66
Muud sissetulekud	556.97	4,52	36.07	0,19	513.14	1,73	1,82
KOKKU	12334.46	100	18694.57	100	29667.73	100	100

³¹¹ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55p, 57p, 59p, 61p, EAA 2469-3-223, 197p, 198p, 199p, 236p, 237p, 238p.

³¹² * ja ** juures on 1811-12 majandusaastal pole võimalik eristada ülejäänud summat, mis on allikas märgitud kõrtsist saaduna ja mille puhul pole eristatud kumba alkoholi eest see on saadud.

³¹³ *** ja **** juures on 1811-12 majandusaastal saadud sissetulekute suurused jäetud eristamata, kuna allikas on need kokku arvestatud.

Tabel 2 Rutikvere mõisa rahalised väljaminekud rublades ja nende struktuur perioodil 1811-1815³¹⁴

Rahalised kulud	1811-1812		1813-1814		1814-1815		1811-1815
	Rublad	%	Rublad	%	Rublad	%	%
Teravili, sellest	2070.08	55,20	6593.57	69,03	9336.22	69,83	68,59
Nisu	-	-	-	-	-	-	-
Oder ³¹⁵	667.335	-	2330.82	-	1530.02	-	-
Rukis	1178.9	-	4175.25	-	7712.5	-	-
Kaer	49.75	-	87.5	-	93.7	-	-
Erinevad maksud, sellest	687.73	18,33	1101.4275	11,53	1341.2075	10,03	11,75
Pearahamaks ³¹⁶	82.55	-	498	-	!	-	-
Joogimaks	136.3	-	169.78	-	!	-	-
Rüütelkonnamaksud	176.5	-	354.35	-	553.5575	-	-
Postimaksud	6.57	-	-	-	-	-	-
Avalikud maksud (kirikuehitus, kihelkonnaametnikele jm)	130.96	-	79.2975	-	92.45	-	-
Palkadeks, sellest	330.44	8,81	843.4333	8,83	749.75	6	7,22
Kirjutajale	30	-	346.6633	-	380	-	-
Moonekatele	229.64	-	-	-	-	-	-
Ametimeestele	70.80	-	496.77	-	369.75	-	-
Erinevate toiduainete ostuks³¹⁷, sellest	274.54	7,32	169.625	1,86	199.35	1,49	2,42
Sool	123	-	56.79	-	68.26	-	-
Heeringas/räim	52.04	-	56	-	51.67	-	-
Pärm	34	-	49.985	-	78.82	-	-
Rasv, õli veski jaoks	14.8	0,39	20.99	0,22	21.05	0,16	0,21
Hein	16.00	0,43	-	-	40.2	0,30	0,21
Õled	162.81	4,34	349.65	3,66	418.66	3,13	3,4
Muud väljaminekud, sellest	192.76	5,16	472.4	4,94	1263.54	9,08	7,24
Aamide ostuks	-	-	40	-	284	-	-
Talupoegkonnale hüvitus	-	-	-	-	684.46	-	-
KOKKU	3749.16	100	9551.0958	100	13369.97	100	100

³¹⁴ Koostamise alus EAA 2471-1-74, 55p, 57p, 59p, 63, EAA 2469-3-223, 198, 199, 200, 201, 237, 238, 239, 240.

³¹⁵ ja juures pole 1811-12 majandusaastal võimalik eristada summat 174.9020 rubla, mis on allikas kirja pandud odra- ja rukkiostu eest ühtse summana.

³¹⁶ ja juures pole 1811-12 majandusaasta puhul võimalik eristada summat 137 rubla, kuna allikas on kaks maksu kokku arvestatud. Sama kehtib 1814-15 majandusaasta puhul, kus on kaks maksu arvestatud summas 695.2 rubla kokku.

³¹⁷ Siin on silmas peetud heeringaid, läätseid, soola, pärmi ning herneid.

Lisa 10 Rutikvere ametiga mõisateenijate koosseis ja struktuur 1795., 1805, 1811., 1816. ja 1817. aasta andmetel

Tabel 1 Rutikvere mõisa ametiga mõisateenijate koosseis ja struktuur 1795., 1805., 1811., 1816. ja 1817. aasta andmetel³¹⁸

						1795- 1817	1795- 1817
Mõisarahvas	1795	1805	1811	1816	1817	kokku	%
Kilter		1	1	1	1	4	-
Kubjas	-	1	-	-	-	1	-
aidamees	1	1	-	1	1	4	-
Mõisasundijaid kokku	1	3	1	2	2	9	14,5
Toapoisid ja – tüdrukud	3	1	-	2	-	6	-
Kokad ja kõõgitüdrukud	1	1	-	1	-	3	-
Kutsarid ja tallimehed	4	1	-	1	-	2	-
Aednikud	2	2	-	2	-	6	-
Vahimehed	-	-	1	1	1	3	-
Teenijarahvast kokku	10	5	1	7³¹⁹	1	24	38,7
Karjamehed ja karjused	3	2	1	2	1	9	-
Karjanaised	-	-	-	1	1	2	-
Sulasrahvast kokku	3	2	1	3	2	11	17,7
Tislerid	-	1	-	1	-	2	-
Rätsepad	1	1	-	1	-	3	-
Kingsepad	-	1	-	1	-	1	-
Püttsepad	-	1	1	1	1	4	-
Müürsepad	1	1	-	-	-	2	-
Sepad	1	1	-	-	-	2	-
Kangrud	2	1	-	-	-	3	-
Mõisakäsitöölisi kokku	5	7	1	4	1	18	29
KOKKU	19	17	4	15	6	62	100

³¹⁸ Koostamise alus EAA 1865-3-236/12, 1p-3, EAA 1856-3-238/4, 9p-11, EAA 567-3-109, 11-12p, EAA 567-1-410, 3p.

³¹⁹ 1816. aastal täitis tallimehe ja ühe aedniku ülesandeid sama isik, seega füüsiliselt kuulus mõisateenijate alla kuus inimest.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____ **Merlin Lumiste** _____,
(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
„**Von Pistohlkorside Rutikvere mõis 18. sajandi lõpul ja 19. sajandi esimesel poolel**”,
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _____ **Tiit Rosenberg** _____,
(*juhendaja nimi*)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 10.12.2015